

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
2024-YL-358

BUMERANG KUŞAĞINDA DİPLOMALI İŞSİZLİK
DENEYİMLERİ

HAZIRLAYAN
Tuva Peren ÖZDENİZ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Emin Baki ADAŞ

AYDIN – 2024

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

31 / 07/ 2024

Tuva Peren ÖZDENİZ

ÖZET

BUMERANG KUŞAĞINDA DİPLOMALI İŞSİZLİK DENEYİMLERİ

Tuva Peren ÖZDENİZ

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Emin Baki ADAŞ

2024, XVII + 115 sayfa

Diplomalı işsizlik ve aile evine dönüş üzerine olan bu çalışma, “şehir dışında” üniversite okumuş gençlerin aile evindeki işsizlik deneyimlerine odaklanmaktadır. Aile evine dönen diplomalı işsizlerle yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilmiş ve bu mülakatlarda aktarılan deneyimler sosyolojik olarak analiz edilmiştir. Araştırmanın iki ana odak noktası vardır. Diplomalıların işsizlik deneyimleri ve tekrar aile ile yaşama deneyimleri araştırmanın odak noktalarıdır. Gençlerin şehir dışında okumaları bireysel bağımsızlığın kazanımı, özerk kimlik oluşumu, yetişkinliğe geçiş ile ilişkilendirilirken, işsizlik ve aile evinde yaşama süreci finansal ve bireysel bağımsızlığın yitirilmesi, çocukluğa geri dönüş, kimlik tehdidi ile ilişkilendirilmiştir. Araştırma ayrıca diplomalı işsizliğini tarihsel bağlamda ele almakta ve eğitim sisteminin yapısı, ailenin yapısı, devletin işsizlikteki rolü çerçevesinde tartışmaktadır.

Diplomalı işsizliği, günümüz işsizlik olgusunun önemli bir bölümünü meydana getirir. Bireylerin işsizlik deneyimleri ülkelerin sosyo-ekonomik yapısıyla yakından ilişkilidir ve farklı ulus ve kültür içinde farklı dinamikler gösterebilir. Ek olarak, bu deneyimler devlet aile, iş piyasaları arasındaki ilişkiye göre de farklılaşır. Türkiye’de diplomalı işsizler için yeterli devlet desteği olmadığından, destek mekanizması olarak “aile” ön plana çıkar. Gençler ekonomik zorluklarla baş edebilmek için aileleri ile yaşamaya itilirler. Aile evi, işsizlik durumunda güvenli bir liman gibi görülür. Aileler çocuklarının bu süreci özellikle maddi yönden rahat geçirmesini sağlarken, diğer bir yandan da çocukların beslenme, çamaşır ve bulaşık yıkama, yemek hazırlama gibi ihtiyaçlarını da karşılarlar. Ancak madalyonun öteki tarafına bakıldığında, diplomalı gençler hayatlarının tam da bağımsızlıklarını kazanmaları gereken bir zamanındayken aile evine döndükleri için birtakım baskı, denetim ve otoritenin de altına girerler. Bu baskı, denetim ve otorite kendini açıkça gösterebildiği gibi, ailenin sevgisi ve fedakarlıkları gibi değerlerin altında gizli de

kalabilir. Ailenin yapısı diplomalıların aile evini ve işsizliği nasıl deneyimlediklerini şekillendirir.

İşsizliğin bireyler için finansal kaybın dışında etkileri vardır. Bu etkileri anlayabilmek için işin ve işsizliğin tarihsel süreçte ne gibi anlam değişikliklerine uğradıklarına bakmak gerekir. Bugün bahsedilen diplomalı işsizliğini ve sosyolojik etkilerini anlayabilmek için öncelikle kapitalist dönüşümler, liberal politikalar, yüksek tüketim ve eğitimin sistemi ve barındırdığı ideolojilerin işsizlikle bağlantısı anlaşılmalıdır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Aile evine dönmek, Bumerang kuşağı, Diplomalı işsizliği, İş, İşsizlik.

ABSTRACT

UNEMPLOYMENT EXPERIENCES WITH DIPLOMAS IN THE BOOMERANG GENERATION

Tuva Peren ÖZDENİZ

Master Thesis, Department of Sociology

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Emin Baki ADAŞ

2024, XVII + 115 pages

This study on diploma unemployment and returning to the family home focuses on the unemployment experiences of "out of town" university graduates in the family home. Face-to-face interviews were conducted with the unemployed with diplomas who returned to the family home and the experiences conveyed in these interviews were sociologically analyzed. The research has two main focal points. The unemployment experiences of diploma holders and their experiences of living with family again are the focal points of the research. While the young people's studying outside the city is associated with gaining individual independence, autonomous identity formation and transition to adulthood, unemployment and living in the family home are associated with loss of financial and individual independence, return to childhood and identity threat. The research also discusses the unemployment of graduates in a historical context and discusses it within the framework of the structure of the education system, the structure of the family and the role of the state in unemployment.

Unemployment with a diploma constitutes an important part of today's unemployment phenomenon. Individuals' experiences of unemployment are closely linked to the socio-economic structure of countries and may show different dynamics in different nations and cultures. In addition, these experiences differ according to the relationship between the state, family and labor markets. Since there is not enough state support for the unemployed with a diploma in Turkey, the "family" comes to the fore as a support mechanism. Young people are pushed to live with their families in order to cope with economic difficulties. The family home is seen as a safe harbor in case of unemployment. Families ensure that their children are financially comfortable during this period, while also meeting their needs such as feeding, laundry, dishwashing and meal preparation. However, on the other side of the coin, young people with a diploma return to the family home at a

time in their lives when they should be gaining their independence and thus come under pressure, control and authority. This pressure, control and authority can be overt or covert, with values such as the love and sacrifices of the family. The structure of the family shapes how graduates experience the family home and unemployment.

Unemployment has effects beyond financial loss for individuals. In order to understand these effects, it is necessary to look at the changes in the meaning of work and unemployment in the historical process. In order to understand the unemployment of today's graduates and its sociological effects, the connection between unemployment and capitalist transformations, liberal policies, high consumption and the system of education and the ideologies it harbors must first be understood.

KEYWORDS: Boomerang generation, Diploma unemployment, Returning to the family home, Unemployment. Work.

ÖNSÖZ

İki senedir emek harcadığım bu çalışmada ele aldığım konunun öznelinden biri olmam sebebiyle zaman zaman çok zorlandım. Vazgeçmek istediğim, saatlerce derin düşüncelere daldığım sayısız an oldu. Ancak ele aldığım konunun önemini farkında olarak ilerledim. Tezimin öznesi olmam, ele aldığım konuyu çok daha iyi kavramama ve yansıtmama sebep oldu. Çocukluğumdan beri yapmak istediğim, uzun ve zorlu bir süreç olan yüksek lisans serüvenimi içime çok sinen bir çalışma ile noktalıyorum.

Öncelikle kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Emin Baki Adaş'a değerli yönlendirmeleri, sabrı, yorumları için ve akademik bilgi birikimime katkıları dolayısıyla teşekkür ediyorum.

Akademide bir basamak daha çıkmış olmanın mutluluğu ve heyecanı içindeyken, bu mutluluk ve heyecanı paylaşmak istediğim, bu süreçte arkamda olan, desteklerini hep hissettiğim anneme, babama ve tüm aileme çok teşekkür ediyorum. Yüksek lisansın başından sonuna yanımda olduğu, desteğini ve inancını hep hissettiren ablam Bigesu'ya ayrıca teşekkür ediyorum. Değerli arkadaşlarım Elif'e, Deniz'e her zaman moralimi yüksek tuttıkları ve yardımları için ve bu süreçte beni her zaman cesaretlendiren Doğan'a teşekkür ediyorum.

Tuva Peren ÖZDENİZ

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiii
TABLolar DİZİNİ.....	xiv
GRAFIKLER DİZİNİ	xv
EKLER DİZİNİ.....	xvi
KISALTMALAR DİZİNİ	xvii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM.....	5
1. ÇALIŞMA VE İŞSİZLİĞİN TARİHSEL SÜREÇTEKİ YERİ.....	5
1.1. Modern Dönemde İş ve Çalışma	6
1.2. Refah Devleti ve Çalışma	9
1.3. Küresel Kapitalist Dönemde İş	11
1.4. İşsizliğin Anlamı.....	15
1.4.1. Tarihsel Süreçte İşsizliğin Yeri	15
1.4.2. 1980 Sonrası Genç İşsizliği	19
1.4.2.1. İş Arama Teorisi (Job Search Theory)	20
1.4.2.2. Seçici İşten Çıkarma Teorisi (Selective Redundancy Theory)	20
1.4.2.3. Yaşam Süresi Teorisi (Life Cycle Theory)	21
1.4.2.4. Trend Teorisi (Trend Theory)	21
1.4.2.5. Sıra İşsizlik Teorisi (Queue Unemployment Theory)	21
1.4.2.6. Eğitim seviyesine göre genç işsizliğini açıklama.....	21

2. BÖLÜM.....	23
2. TÜRKİYE’DE İSTİHDAM VE İŞSİZLİĞE TARİHSEL BİR BAKIŞ	23
2.1. Türkiye’de İşsizlik Olgusunun Tarihsel Gelişimi.....	23
2.2. 1980 Sonrası Türkiye’de İşsizliğin Durumu.....	28
3. BÖLÜM.....	31
3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ.....	31
3.1. Araştırmanın Metodu.....	31
3.2. Araştırma Problemi.....	31
3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	32
3.4. Verilerin Toplanması	32
3.5. Verilerin Analizi	34
4. BÖLÜM.....	36
4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI	36
4.1. İşsizlik.....	36
4.2. Aile Evine Dönüş.....	39
4.3. Yetişkinlik-Çocukluk Karmaşası	42
4.4. Problemler ve Baş Etme Stratejileri.....	43
5. BÖLÜM.....	47
5. DİPLOMANIN ANLAMI VE DİPLOMALI İŞSİZLİĞİNİN TOPLUMSAL ETKİLERİ.....	47
5.1. Diplomalı Olmak	47
5.2. Günümüzde Diplomalı İşsizlik	53
5.3. Diplomalı İşsizliği ve Türkiye	57
5.4. Diplomalı İşsizliğin Toplumsal Sonuçları	60
6. BÖLÜM.....	72
6. BUMERANG KUŞAĞI VE DİPLOMALI İŞSİZLER ARASINDAKİ İLİŞKİ	72
6.1. Diplomalıların İşsizlikle Baş Etme Stratejileri: Bir Destek Mekanizması Olarak Devlet ve Ailenin İşsizlikle İlişkisi	72

6.2. Bumerang Kuşığı: Aile Evinde Diplomalı İşsiz Olmak.....	76
6.2.1. Büyüme Zor: Diplomalı İşsizler Yetişkinliğin Anlamı Sorguluyor	81
6.2.2. Diplomalı Bumerang Kuşığı Deneyimleri	84
6.2.2.1. Cinsiyet faktörü	85
6.2.2.2. Yaş faktörü	88
6.2.2.3. Aile Yapısı ve çevresel faktörler	89
7. TARTIŞMA VE SONUÇ	93
8. KAYNAKLAR.....	98
9. EKLER	106
ÖZGEÇMİŞ.....	115

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1. Kelime Bulutu “aile”	46
---------------------------------------	----

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 3.1. Görüşülen Kişilere Ait Genel Bilgiler	33
Tablo 3.2. Alt Temaların Tanımı	35
Tablo 4.1. Ebeveyn Müdahalesi, Kadın-Erkek.....	42
Tablo 4.2. Kod İlişkileri: Ekonomik Bağımsızlık ve Karar Alabilme ve Hayatına Yön Verebilme, Sorumluluk Bilinci, Zihinsel Gelişim	43
Tablo 5.1. 25 Yaş Üstü Üniversiteye Gitme Oranı ve İşsizlik Oranı Karşılaştırması	59
Tablo 5.2. Eğitim Durumu ve İşsizlik Oranlarının Karşılaştırması	59
Tablo 6.1. İkamet Ettiği İlden Başka Bir İldeki Üniversiteye Kayıt Yaptıran Gençlerin Sayısı ve Oranı, 2021	78
Tablo 6.2. Kendini Bağımlı Yetişkin Olarak Tanımlayan Bireyler.....	82
Tablo 6.3. Yetişkinlik-Çocukluk Algıları Kadın Erkek.....	88

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 4.1. Katılımcıların İfadesine Göre Diplomalı İşsizliğinin Nedenleri.....	37
Grafik 4.2. İş Bulmak İçin Başvurulan Stratejiler.....	38
Grafik 4.3. Katılımcıların Aile Evine Dönme Sepepleri	39
Grafik 4.4. Aile Evinin Avantajları	40
Grafik 4.5. Ebeveyn Müdahalesi	41
Grafik 4.6. Yetişkinliğin Tanımı	42
Grafik 4.7. Sosyal Problemler	44
Grafik 4.8. Psikolojik Olumsuzluklar.....	45
Grafik 4.9. Ekonomik Problemler	46
Grafik 5.1. Eğitim Seviyesine Göre İşsizlik Oranı (2022)	55
Grafik 5.2. Yüksek Öğretim Mezunlarının Yıllara Göre Yaşam Memnuniyetleri.....	60

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Mülakat Soruları 106

EK 2. Katılımcıların Kısa Yaşam Öyküleri 107

KISALTMALAR DİZİNİ

ALES	: Akademik Personel ve Lisansüstü Eğitimi Giriş Sınavı
BM	: Birleşmiş Milletler
ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KPSS	: Kamu Personel Seçme Sınavı
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü)
ÖİK	: Özel İhtisas Komisyonu
ÖSYM	: Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSODER	: Tüketici Sorunları Derneği
WB	: World Bank (Dünya Bankası)
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu

GİRİŞ

Özgürlüğüne, bağımsızlığına düşkün 68 kuşağının ve hippy alt kültürünün etkisinde yaşamış günümüzün anne babaları, bugün çocuklarının bağımsızlıklarını kazanma sınavlarında nasıl başarısız olduklarını izliyorlar. Hem de çok yakından, aynı evin içinden...

Önceki nesillerin gençlerinin sahip olduğu gençlik alt kültürleri bugün pek de izine rastlanır bir şey değil. Tüm dünyada ve Türkiye’de özellikle 1980’lerden sonra artan bireyselleşme hızla kendini her alanda hissettirmiş ve hem toplumsal alanı hem de çalışma hayatını etkilemiştir. Bireyselleşme, liberalleşme, esnekleşme, güvencesizleşme gibi ilkelerle şekillenen günümüz toplumlarında bireylerin yaşam dönemleri, çalışma hayatları, eğitim hayatları da değişimlere uğramıştır. Önceden eğitilmiş sınıftan uzak olan işsizliğin bugün diplomalı gençlerin problemlerinin başında geliyor oluşu genç bireylerin tam da yetişkinliğe geçiş sürecinde finansal bağımsızlıklarını ve çalışma tatminini ellerinden almaktadır. Bugün tüm dünyada gençlerin işgücü piyasalarına entegre edilmeleri sürecini kısaltacak çözümler aranmakta ve genç işsizliğinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bu sorunun çözümünde gelişmiş ülkeler devlet desteğine önem verirken Türkiye gibi gelişme olan ülkelere devlet yetersiz kalmakta ve aile kurumu diplomalıların işsizlik sürecinde bir destek mekanizması işlevi görmektedir.

İşsizlik ve ekonomik yetersizlikler karşısında kişiler çevrelerinden destek alarak, bu olumsuzlukları en aza indirmeye çalışmaktadırlar. Aile bu noktada önemli bir destek mekanizması olarak karşımıza çıkar. Bu doğrultuda gençlerin işsizlik deneyimleri üzerine olan tartışmalarda “aile” ön plana çıkmaktadır. Aile ile yaşamak, gençlerin davranışları ve kararları üzerinde etkili olmaktadır. Şüphesiz gençlerin aileleri ile kalmak zorunda kalmalarının kaçınılmaz toplumsal sonuçları olacaktır. Bu çalışmada, bir süre bağımsız yaşamayı deneyimledikten sonra aile evine geri dönen gençleri anlatmak için sıklıkla “bumerang kuşağı” “bumerang çocuklar” kavramları aile evine geri dönüşü ifade etmek için “bumerang hareketi” kavramı kullanılmıştır.

Literatür incelendiğinde finansal durumun ve aile evine dönüş arasındaki ilişkiye yönelik Avrupa’da kısıtlı olsa da araştırmalar bulunmaktadır. Türkiye’de ise doğrudan bu konuya yönelik kapsamlı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmanın kısıtlı olduğu aile evinde diplomalı işsizliğin deneyimlenmesi durumu için bireylerin rolleri ve yaşam beklentileri yeniden tanımlanmaya açıktır. Önceki dönemlere kıyasla bugün, “yetişkinlik”

kavramı daha az standardize ve daha bireysel haldedir. Yetişkin olma süreci ise stabil olmayan iş piyasası ile ilişkilidir. Genç-yetişkinlerin birçoğu bu dönemde aile evinden ayrılmakta ve yine birçoğu bu dönemde aile evine geri dönmektedir. (Sandberg, Snyder, Jang, 2015) Bu doğrultuda Türkiye’deki ekonomik konjonktürün değişken olduğu göz önüne alındığında aile evine dönen işsiz bireylerin arttığı öngörülmektedir. Ancak bu kişilerin yaklaşık sayısına dair bir veriye rastlanmamıştır. Avrupa genelinde; Güney Avrupa’ya kıyasla Kuzey ülkelerinde yaşam maliyeti daha az ve bağımsız yaşam daha erişebilir olduğundan, aile ile birlikte yaşanmasıyla daha az karşılaşılmaktadır. Düşük gelir, işsizlik, düşük finansal statü aile evinden çıkışı geciktirebilir veya aile evine dönmenin sebebi olabilir. (Burn ve Szoek, 2016; Manacorda ve Moretti, 2006; Mitchel, 1998; Avery ve Goldscheider, 1992; Smiths, Van Gaalen, Mulder, 2010; Iacovou, 2010; Sasler, Ciambrone, Benway, 2008)

Bu çalışmada ailelerinin yanına geri dönmüş bireylerin işsizliği deneyimlerken ne gibi toplumsal dinamiklerin ortaya çıkacağı psiko-sosyal açıdan irdelenmiştir. Bireylerin söylemleriyle bu sürecin nasıl deneyimlendiği, nasıl mekanizmaların ortaya çıktığı, nasıl baş etme stratejilerinin geliştirildiği, bireylerin rol ve beklentilerinin neler olduğu gibi konular üzerinde durularak, bu sürece sınıfsal, cinsiyet temelli ve çevresel farklılıkların nasıl etki ettiği bütünlüklü ve karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmış ve literatür taraması ve derinlemesine mülakat ile birlikte değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Üniversitelerin işlevi sadece eğitimle sınırlı değildir. Toplumdan ayrı bir mekân olmayan üniversiteler, bireylerin toplumu tanımasında ve onun bir parçası olmasında işlevseldir. Sadece kariyer hedefi ve ayrıcalıklı bir hayat yolundaki ilk basamak değil, kamusal hayata katılma, özerk kimliklerini oluşturma, yetişkin bir birey haline gelme yolunda da ilk adımdır. Birçok kişi tarafından tercih edilen “şehir dışında okuma” durumu da üniversitelerin sadece bir eğitim kurumu olmamasındandır. Aile evinden ayrılmak, bireylerin çocukluktan çıkıp yetişkin bir birey olma yolundaki adımlarından birisidir. Bağımsız yaşamak karar verebilmeyi gerekli kılar. Bireyler “ilk evlerinden” ayrılarak kendilerine ait yaşam pratikleri geliştirmekte, kendi çevrelerini edinmektedirler.

Bağımsız yaşamı deneyimlemiş kişilerin bunu kalıcı hale getirebilmesi için finansal olarak yeterli güce sahip olması, dolayısıyla da iş sahibi olması gerekmektedir. Bu noktada işsizlik bağımsız yaşamı, tehdit edecek bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Erikson’a göre bir kişinin ergenlikten yetişkinliğe geçmesi için arzu edilen mesleki bir kimlik

kazanması önemlidir. İş gücü piyasasındaki başarısızlık, bireyin kendine verdiği değeri düşürebilir. Yani çalışmak gençler için sadece geçinmeyi sağlamak için değil, kimlik kazanımı için de önemlidir. (Goldsmith, Veum ve Darity, 1997) Dolayısıyla meslekler bireylerin kimliklerinin önemli bir kısmını oluşturduğunda işsizlik bireyin doğrudan kimliğine bir tehdittir.

Bireylerin işsizlikten etkilenişleri işsizliğin süresi ile doğru orantılıdır. İşsizlik sürecinin başındaki bir kişi geleceğe dair planlar yapıp, yeni iş ağları kurmaya çalışabilir. Ancak işsizlik süresinin uzaması ile birlikte umutlar kaybolur ve maddi sıkıntılar artış gösterir. Bu durumda da işsiz kişinin psikolojik çöküşü hızlanır. (Kurt, 2006) Maddi yeterlilik sağlanamadığında bireyler hayatlarını sürdürmek için bazı mekanizmalara başvururlar. Türkiye’de bu mekanizmanın en başında aile gelmektedir. Bu doğrultuda aile evinden ayrılıp daha sonra geri dönmek sosyolojik olarak değerlendirilmeye değer deneyimler yaratmaktadır. Araştırmanın birincil amacı diplomalı genç yetişkinlerin üniversite eğitimi sırasında bağımsız özerk bir yaşam deneyimledikten sonra işsizlik sebebiyle aile ile birlikte ve bağımlı bir yaşam sürdürmek zorunda kalmalarının kişilerde yol açtığı problemlerin nedenlerini ve sonuçlarını sosyolojik olarak ortaya koymaktır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmanın problemi; “Diplomalı genç yetişkinler aile evine dönmek ve yaşamak zorunda kaldıklarında ne gibi deneyimler edinmektedirler?” Olarak belirlenmiştir. Merak edilen diğer problemler ise şu şekildedir;

1- Genç yetişkinlerin aile evine dönme deneyimi ve etkileri açısından cinsiyet, ekonomik/sınıfsal durum, sosyal köken, demografik nitelik vb. değişkenler farklılık ortaya çıkarmakta mıdır?

2- Üniversite eğitimi gençler için diploma sahibi olmak ne anlama gelmektedir?

3- İşsiz kalmak, ekonomik bağımlılık vb. durumlar bireysel düzeyde ne tür sosyal sonuçlar ortaya çıkarmaktadır?

4- Ekonomik bağımlılık yaşayan genç yetişkinler ne tür çevresel baskı ve sorunlar yaşamaktadır ve baş etme stratejileri nelerdir?

5- Genç yetişkinler, eğitim sürecinden itibaren işsiz kalmamak veya bağımsız olabilmek için ne tür çabalar ortaya koymaktadır?

Çalışmada gençlerin bağımsız hayatlarını kurabilmelerinin, çocukluktan yetişkinliğe geçerek kamusal hayatta varlık kazanabilmelerinin ve toplumun bir parçası haline gelebilmelerinin ne kadar önemli olduğu ve işsizliğin bu çabanın önünde nasıl bir engel yarattığı gösterilmek istenmektedir. Bunun yanı sıra bir destek mekanizması olarak ortaya çıkan ailenin, ilerleyen süreçte destek mekanizması işlevini hala koruyup korumadığı merak edilmekte ve diplomalı işsizler için aile ile yaşamının olumlu olumsuz ne gibi etkiler yarattığı ortaya konmak istenmektedir.

1. BÖLÜM

1. ÇALIŞMA VE İŞSİZLİĞİN TARİHSEL SÜREÇTEKİ YERİ

Araştırmanın ilk bölümünde çalışmanın ve işsizliğin tarihsel süreçteki konumunun aydınlatılması ve işsizlik-çalışma arasındaki ilişkinin anlamlandırılması günümüzdeki diplomalı işsizliğinin arka planın anlaşılması bakımından uygun görülmüştür. Bu çaba içerisinde dünya toplumlarının geçirmiş olduğu iki değişim konuyu anlamlandırmak için önem arz eder. İlki tarım toplumundan endüstri toplumlarına geçiş, diğeri endüstri toplumlarından küresel toplumlara geçiştir. Bu bölümde tüm dünyayı etkileyen bu iki değişim süreci üzerinden çalışma ve işsizlik kavramları irdelenecektir.

Günümüzde iş sahibi olmak ve para kazanmak yaşamak için bir zorunluluk haline gelmiştir. İş sahibi olmanın ve işsizliğin ekonomik boyutunun yanı sıra sosyolojik olarak incelenmeye açık birçok farklı boyutu vardır. Bu nedenle bugünkü anlamıyla çalışmak veya çalışmamak, işsizlik ya da meslek sahibi olmaktan bahsedebilmek ve bugünü analiz edebilmek için bu kavramın tarihsel olarak nasıl değişim ve dönüşümler geçirdiğini anlamak önemlidir. Çalışma kavramı birçok farklı şekilde tanımlanmaya açıktır. Ekonomistler, çalışma kavramından ücret, maaş veya mesleki kazanç için yapılan ve fiziksel ya da zihinsel çabaya dayanan üretimin en önemli faktörlerinden biri olarak bahsederken (Gisbert, 1974), Oxford Sözlüğü çalışmayı, “Enerji harcama, çabalama, bir amaç için gayret sarf etme” (Oxford University Press, 2008) olarak tanımlamaktadır. Bugünkü çalışma kavramının sosyolojik boyutlarını anlayabilmek için sanayi devrimine gitmek ve günümüzdeki çalışma kavramına zemin hazırlayan önemli değişimlere değinmek gereklidir.

“Çalışma” 18.yy. sanayi devrimi ile birlikte, daha önceki dönemlerdeki günlük ihtiyaçları karşılamak için gerçekleştirilen eylemlerin dışında, düzenli olarak bir örgütte çalışma ve emek karşılığı para alma anlamında kullanılmaktadır. (Ören ve Yüksel, 2012) Modern iş insanının günümüzdeki konumunun zemini sanayi kapitalizmi ile birlikte oluşmuştur. Çalışma ve işsizlik konularını tarihsel olarak incelediğimizde iki dönem öne çıkar. İlki için literatürde “sanayi toplumu” “modern toplum” kapitalist toplum” gibi isimlendirmeler mevcuttur. İkinci dönem için ise “bilgi toplumu” “post-modern toplum” “geç kapitalizm” “esnek kapitalizm” gibi farklı isimlendirmeler kullanılmaktadır.

1.1. Modern Dönemde İş ve Çalışma

Bu bölümde modern toplumlarda iş ve çalışmaya yüklenen anlam, dönemin ekonomik konjonktürü, teknolojik ve sosyo-kültürel yapısı çerçevesinde incelenecektir. Modern dönemin başlangıcını literatürdeki farklı kaynaklardan farklı noktalara dayandırmak mümkün olsa da ele alınacak konu dikkate alındığında iş ve çalışma hayatında en majör değişikliklere kapı açan sanayileşme ile giriş yapmak uygun düşer. Sanayileşme sürecinde karşımıza çıkan kapitalist politikalar, fabrikalaşma, kent nüfusunun artması, ev ve iş mekanının ayrılması, sınıflaşma, işin demografik yapısındaki değişimler gibi etmenler çalışma hayatını, toplumsal hayatı ve aile yapısını tümden dönüştürmüştür.

Modern toplumlar, endüstrileşme, kapitalizmin ortaya çıkması ve ulus devletin büyümesi olarak sıralanabilecek üç gelişmenin çevresinde karakterize olmuşlardır. Endüstrileşme ile birlikte nüfus hızlıca kentlere kaymış ve bununla birlikte, kentler üretim ve iş merkezi halini almıştır. Bütün bu değişim sürecinde iş ve çalışma hayatı, bireysel statü, aile yapısı gibi alanlarda da değişimler kaçınılmaz olmuştur. (Çelik, 2006) Bu süreçte ulus devletin rolü ise tam istihdam politikasını ve bireylerin vatandaşlık haklarını desteklemek, yönetimde sorumluluk alarak sosyal hizmet, eğitim, güvenliğin sağlanması gibi alanlarda etkin rol almaktı.

Sanayi devrimi öncesinde 17-19.yy'lar arasında etkin olan klasik liberalizm anlayışı, akılcılık, bireycilik, doğal haklar gibi ilkeler ile sanayileşmenin de zeminini oluşturan iktisadi politika olmuştur. Teknolojinin gelişmesi ve James Watt'ın 1768'de buhar makinesini icat etmesi ile birlikte gelişen sanayileşme günümüz modern toplum yapısının da temelini meydana getirmiştir. Sanayi öncesi ihtiyaç karşılama amacı ile yapılan işlerin yerini kâr amacı ile çalışma almıştır. Ev ve iş hayatı ayrılmış ve şehirler sanayinin merkezi olmuştur. Turner ortaya çıkan yeni toplumsal düzenin ön plana çıkan birkaç özelliğini şöyle sıralar:

- (1) işgücünün kent merkezlerinde yoğunlaşması,
- (2) etkinlik ve kârın yönlendirdiği iş organizasyonu,
- (3) bilim ve teknolojinin üretime uygulanması,
- (4) işverenler ve çalışanlar arasında gizli ya da açık bir husumetin ortaya çıkması,

(5) artan sosyal zıtlıklar ve eşitsizlikler,

(6) serbest girişim ve açık rekabete dayalı bir ekonomik sistem.

Dolayısıyla, modernite genel olarak 16. yüzyılın ortalarından itibaren meydana gelen büyük sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerle ilgili bir süreçtir ve endüstriyel kapitalist toplumun gelenekten devrimci bir kopuş ve görece durgun bir tarım uygarlığı üzerine kurulu bir toplumsal istikrar olarak analiz edilmesi gereklidir. (Turner 1992: 2-4; Aktaran: Çelik 2006: 17)

Adam Smith'in "Wealth of Nations" kitabı çığır açıcı özellikler barındırmaktadır. Smith ülke zenginleşirken yoksulluğun artmasını önemli bir paradoks olarak gündeme getirir. Ülkelerin ekonomik başarısını değerlendirmek için ülkedeki en yoksul kesimlerin ne ölçüde iyileştiğine bakılmasını önerir. Burke, Bentham ve Malthus gibi muhafazakâr düşünürler bu yaklaşımı reddederken, sosyalist düşünürler 19.yy. kapitalizmine yöneltilen eleştirilerde bu yaklaşımdan temel almışlardır. (Şenses, 2001)

"İş ve ona atfedilen anlam geçmişte değişmiştir, bugün de değişmektedir ve gelecekte de değişecektir" (Çelik, 2006: 16). Kapitalist modern toplumun gelişim döneminde çalışmanın anlamı ve geçirdiği dönüşümleri anlamak için klasik sosyoloji kuramcılarından; Karl Marx (1818-1833), Max Weber (1864-1920) ve Emile Durkheim'in (1858-1917) teorilerine değinmek önem arz eder. Marx "yabancılaşma teorisi" ile işçi ve işveren arasındaki sosyal eşitsizliğe odaklanarak dönem hakkındaki fikirlerini ifade ederken, Weber "demir kafes" benzetmesi ile yeni dönemde karşılaşılan artan bürokratikleşmeye odaklanmış ve Durkheim ise toplumsal iş bölümü üzerinden dönemi analiz etmiştir. (Çelik, 2006)

Sanayi devrimi sonrası rekabetçi kapitalizm döneminde yaşamış olan Marx ortaya çıkan modern toplumların kaos, eşitsizlik, sınıf ayrımları ve çatışma içerisinde oldukları dönemi gözlemlemiştir. Alt yapının üst yapıyı şekillendirdiği tezinden hareketle toplumdaki hâkim ekonomik anlayışın sosyal yaşamın tüm alanını şekillendirdiğini öne sürmektedir. Bu doğrultuda üretim araçlarına sahip olan kesim toplumun egemen sınıfı haline gelmektedir. Bu dönemde sanayileşme ve yüksek üretim ile büyük bir zenginlik yaratılıyor ancak bu zenginlik eşit biçimde dağıtılmıyordu. Dönemde hâkim olan "bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler" mantığı ve "görünmez el" olan piyasa emekçilerin sömürülmesine ve zenginliğin tek tarafta toplanmasına neden oluyordu. Feodal dönemin sonlarına baktığımızda toprağı

elinden alınmış olan serf kökenli köylüler üretim araçlarının ellerinden alınmasıyla beraber geçinebilmek için kentlere göç etmeye ve buralardaki işçi sınıfına katılarak proleterleşmeye zorlanmışlardır. Marx'a göre çalışmak insan olmanın temel parçalarından birisidir ve çalışmak insana zevk vermelidir. (Çelik, 2006) Ancak kapitalist sistemde artan iş bölümü ile işçiler ürettikleri şey üzerindeki hakimiyetlerini kaybederek işe, ürüne, çevrelerine ve kendi benliklerine yabancılaşmaktadırlar.

Weber tarihleri, toplumları ve sosyoekonomik sistemleri incelerken maddeci temellerden çok düşünsel ve manevi temellere odaklanır. "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu"nda kapitalizmin gelişmesini Protestanlıkla ilişkilendirmiştir. Yani ona göre kapitalizmi oluşturan şeyler maddi olmaktan çok rasyonel bir ahlaktır. Weber'e göre Protestan ahlakı, kişinin kendi hayatının sorumluluğunu almada engel teşkil eder. Bu anlayışta insanlar ne yaparlar yapsınlar asla, "ben iyiyim" diyemezler. Yapmaları gereken sürekli daha çok çalışmaktır. Bu hayat tarzı aslında cehennemden kurtuluş umuduna dayalıdır. Weber'e göre bu durum Protestanlıktan kapitalizme geçmiştir. Bu geçiş ahlaki değerini çalışarak kanıtlamaya çalışan "amaçlı insanı" meydana getirir. Amaçlı insan, açgözlülüktan uzak, kazandıklarının tadını çıkaramayan, başkalarının takdirini kazanmayı ve kendine saygı duymayı amaçlayan insandır. (Sennet, 2021) Weber'in modern toplum analizlerinde bürokratikleşmenin önemli bir yeri vardır. Modern toplumların tıpkı bir ağ gibi bürokratik araçlar ile örülü olduğunu vurgular. Rasyonelleşme ile birlikte, geleneksel düşünme biçimlerinin yerini verimlilik ve resmileştirilmiş sosyal kontrol ile ilgili bir amaç/araç analizi alıyordu. Bu süreç bürokrasi olarak tanımlandı. Buna göre bürokrasi; hiyerarşik bir otorite yapısı, iyi kurulmuş bir iş bölümü, yazılı kuralları ve düzenlemeler, gayri şahsîlik ve teknik yeterlilik kaygısı ile karakterize edilen büyük, resmi bir organizasyondur. (Rose, 1985) Weber demir kafes benzetmesi ile bürokrasiyi; insanları müthiş bir denetim, kontrol ve baskı altında alan, özgürlüklerini kısıtlayan ve yaratıcılıklarını elinden alan doğaçlamaya yer verilmeyen esnemeyen parmaklıkları olan bir kafese benzetir. Çalışma hayatının ve kapitalizmin değiştirdiği toplum yapısında meydana gelen sınıflaşma konusunda Marx'tan farklı düşünür. Weber'e göre işçi sınıfının toplumsal tabakanın altında yer alması, yoksullaşması ve mülksüzleşmesinde üretim araçlarından yoksunlaşması değil yönetim araçlarından yoksunlaşması rol oynar. Fabrikalarda çalışan emekçiler şirket yönetiminden yoksunlardır ve bu nedenle toplumsal tabakanın alt katmanlarına itilmişlerdir. Weber toplumsal statüye göre derecelenen edinimli bir sınıftan bahseder. Buna göre edinimliler herhangi bir mülkiyete sahip olmaksızın hazır bir gelirden

pay almadan, kendi becerileriyle yetileriyle eğitimle kültürel sermayeyle hayata atılan, diploma ya da herhangi bir konuda yeterlilik belgesini piyasaya sunan ve bu uzmanlığın getirisinden faydalanan kitlelerdir. Edinimlerin piyasada karşılık bulması satın alınması ve bu bağlamda edinimlerin ekonomik değere görünümüne sahip olması gerekir. Weber’e göre toplumdaki mücadele güç üzerinedir.

Durkheim sanayi öncesi ve sanayi toplumları arasındaki temel farkları iş bölümünün gelişmesiyle oluşan sosyal dayanışmanın dönüşümüne bağlı olarak çözümlemektedir. Sanayi öncesi toplumlarda mekanik iş bölümünün dayalı bir dayanışma vardır. Bu dönemde birey ve toplum arasındaki ilişki dolaysız ve sosyal farklılaşma azdır. (Kaya, 2012; Çelik, 2006) Sanayileşme sonrası yükselen nüfusla beraber artan sosyal farklılaşma ve artan iş bölümüyle beraber gelişen yeni dayanışmayı Durkheim “mekanik dayanışma” olarak adlandırır. Modern toplumlarda iş bölümünün artmasıyla insanlar arası bağımlılık da artmıştır. Sanayi toplumlarındaki bireyler birbirlerinin eylemlerinin sonuçlarına bağımlı hale gelmişlerdir. (Kaya, 2012) Kentleşme ve sanayileşme ile beraber geleneksel değerler, doğrular ve yanlışlar, ahlaki değerler de yıkılmıştır. Ancak bunların yerine kabul görmüş, net normlar gelişmemiştir. Durkheim bu sorunu “anomik iş bölümü” kavramlaştırması ile tartışmaktadır. Kapitalizmin dönüştürdüğü toplumsal yapı insanlarda amaçsızlık ve anlamsızlık hisleri yaratarak anomi yaratmıştır. (Çelik, 2006)

1.2. Refah Devleti ve Çalışma

20.yy’ın ilk yarısında dünya toplumları iki dünya savaşı ve bir ekonomik buhran ile uğraşmak zorunda kaldı. Böyle bir sürecin getirisi olarak kapitalizm de kendini yeniden üretme sürecine girdi. Yaşanan feci dönemin tekrarı olmaması için devlet biçimleri ve uluslararası ilişkilerde de yapılanmaya gidildi. (Harvey, 2015) İnsanlar savaş, faşizm, ekonomik bunalım gibi sorunların ardından refah ve huzur arayışına girdiler. Bu dönemde ortaya çıkan refah kapitalizmi 1970’lerdeki petrol krizlerine kadar devlet, sermaye ve emekçi arasındaki ilişkide uzlaşmacı bir yol izleyerek kapitalizmin çarklarını döndürdü. Fordist üretim hızla ivme kazanırken, 2. Dünya Savaşı sonrası yeni bağımsızlığını kazanan ülkeler de Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşların desteği ile birlikte dünya piyasalarında yerini aldı ve böylece küredeki pazar alanı genişlemiş oldu. Bu dönemde Refah Devleti varılabilecek son nokta olarak görülüyordu. Başka bir deyişle kapitalizmin ve komünizmin kaba hali çökmüştü. (Harvey, 2015)

Sanayileşmiş ülkelerde yoksulluk konusuna karşı ilgi 1929 bunalımının yarattığı kitlesel işsizliğin katkısı ile yeniden canlandı. Bunalım sonrasında başta ABD olmak üzere birçok sanayileşmiş ülkede devlet önemli sorumluluklar üstlendi. Bu dönemde sosyal alana yönelik alınan önlemler 2. Dünya Savaşı sonrası gelişen Refah Devletinin temelini oluşturdu. (Şenses, 2001) Refah devleti; zayıf düşen, kendini kurtaramayan kapitalist ekonominin baskıları, kendini koruyamayan örgütlü emeğin baskıları, eşitsizliği teşvik etme isteğinin ve siyasal denetimin olmadığı bir ekonominin olduğu bir ortamda ortaya çıktı. İktisadi dalgalanmalardan kaçınmak ve tam istihdam için devletin gözetimi altında planlı ekonomi yürütülmesini öneren Keynes'in politikaları benimsendi. Bretton Woods anlaşmaları ve BM, Dünya Bankası, IMF gibi kurumların ortaya çıkması ile uluslararası iktisadi ilişkiler yapılandırıldı. "Devletler sanayi politikasına aktif müdahalelerde bulundular ve türlü refah sistemleri (sağlık, eğitim vb.) inşa ederek sosyal ücretle ilgili standartlar getirmeye başladılar" (Harvey, 2015: 19). Böylece Batı Avrupa ülkelerinde savaş ardından bir refah dönemi yaşandı. Gelişmemiş bölgeler haricinde bu bölgelerde refah devleti kapsamında düşük gelirli kesimler için devletin sağladığı gelir desteği, sağlık ve eğitim hizmetleri, işsizlik sigortası gibi uygulamalar devreye sokularak yoksulluğun ve işsizliğin önüne geçilmişti. (Devos ve Garner, 1991: 267)

Modern kapitalist ekonomiler; yüksek üretim, yüksek tüketim, düşük maliyet ve yüksek kar mantığı üzerinden ilerlemektedir. Yüksek üretimin sağlanması için yüksek emek gücüne ihtiyaç vardır. Ancak bu noktada bireyleri ihtiyaçlarından fazlası için çalışmaya ikna etmek gerekli olmuştur. Bu dönemde sermayeye gereken kol gücünün sağlanması için çalışmanın, çok çalışmanın, sürekli çalışmanın ahlaklı ve iyi olduğu vurgusu gündemdeydi. "Çalışma etiği" topluma ahlaki bir gereklilik gibi empoze edildi. Bu yaklaşımla hem durmadan büyüyen sanayinin ihtiyaç duyduğu insan emeğinin sağlanması hem de gelenekselden moderne geçişteki değişimlere ayak uyduramadığı için geçim sıkıntısı yaşayan kişilerin sorumluluğundan kurtulmak amaçlandı. (Bauman, 1999)

Refah Devleti ve işsizlik arasındaki ilişkide "aile" kurumu önemli bir noktada durmaktadır. Çelik'e göre refah devleti ve işsizlik arasındaki ilişkiyi kurmak için De-familization kavramı önemlidir. (2006) aile kurumu geleneksel toplumdan kalmış kalıntı bir kurum olarak görülmüştür. Bu nedenle bireyin aile üyelerine bağlanmaktan çok bağımsızlaşması istenmiştir. Ailesizleştirme, hane halkının refah ve bakım sorumluluklarının ne ölçüde gevşetildiğini ifade eder. De-familization ile ilgili olarak,

bireylerin görece bağımlılığı veya bağımsızlığı, yetişkinlerin rolü ve konumu ve ilgili bireyin yaşı, çocuklara ve gençlere yönelik muameleyi etkilemiştir. (Hareven, 1982)

Refah Devleti uygulamaları ile birey ve devlet arasındaki ilişkide kuvvetlenmiştir. Çalışan ve çalışmayan kişiler arasındaki ayrım ve ev ve iş arasındaki bölünme artmış, aile yapısında da değişimler meydana gelmiştir. Aile üretken bir birim olma işlevini kaybetmiş ve küçülerek çekirdek aile şeklinde karşımıza çıkmaya başlamıştır. (Çelik, 2006) Refah devleti uygulamalarıyla beraber sosyal güvenlik işlevi aileden devlete aktarılmıştır. (Pierson, 1998)

Refah devleti aslında emeği metalaştırmıştır. Yoksul ailelerin çocukları için eğitim ve sağlık hizmeti sağlayarak geleceğin kapitalist ekonomisine yatırım yapmıştır. Kendisine stok yetiştirmiştir. Ancak, değişen dünyada teknolojinin de ilerlemesiyle şirketler küçülmeye gitmiş, emek gücüne ihtiyacı azalmış ve böylece, böyle bir orduya da gerek kalmamıştır.

1.3. Küresel Kapitalist Dönemde İş

Refah kapitalizmi 1970'li yıllara kadar gelişme gösterse de Keynesçi politikalar artık işe yaramıyordu. Bretton Woods sisteminin çökmesi, artan enflasyon ve 1973, 1979 yıllarındaki petrol ambargoları ile birlikte refah devleti de çöküşe geçmiştir. İşsizlik oranları yükselmiş, güvencesiz ve part-time çalışma artmıştır. Dönemin sosyo-ekonomik ortamında refah kapitalizmine eleştiriler artmış ve devletin rolü sorgulanır olmuştur. Böylece devletin rolünün azaldığı, piyasanın rolünün arttığı ve çalışma yaşamında küresel sermayenin taleplerine göre şekillenen bir döneme geçiş yapılmıştır. (Yiğit, 2022)

Bu dönemde kapitalizmin içine girdiği bunalımdan kurtulmak için “yeniden yapılandırma” denilen sistemde çözüm aranmıştır. Devlet küçülme yoluna giderken ve özelleştirmeler yaygınlaşmıştır. Borçları artan üçüncü dünya ülkelerine yardım için IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar devreye girmiş ve yoksulluğu artıran “yapısal uyum programları” devreye sokulmuştur. Böylece az gelişmiş ülkeler yapısal uyum adı altında küresel ekonomiye eklemlenmiş ve neo-liberal politikaların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Borçlandırma, sermayenin yayılmasında ve denetimi elinde bulundurmasında önemli bir işlev görmüştür. Bu doğrultuda çıkar amaçlı yapılan bankacılık düzenlemeleriyle borçların ödenmesi de zorlaştırılmıştır. Borçlu ülkeler okul, hastane, yol vb. kamu hizmet ve harcamalarında kısıtlamalara gitmek zorunda kalmışlar ve ekonomilerini WB, IMF gibi

Batılı kuruluşlara ve yatırımcıların kararlarına bırakmaya itilmişlerdir. (Kart, 2010) Böylesine bir “ekonomik reçetenin” uygulanması sonucunda; yoksulluk, işsizlik, güvencesiz çalışma artmış gelir eşitsizlikleri baş göstermiş yaşam standartları düşmüştür. Sermayenin önündeki engeller kaldırılarak ulusal pazarlar küresel pazara bağlanmıştır. Ulus devletlerin rolü azalırken, Çok Uluslu Şirketler piyasa da etkin rol oynamaya başlamıştır. (Kart, 2010)

2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Dünya Bankası savaş nedeniyle harap olmuş ülkelerin yeniden yapılanmasında önemli rol oynadı. (Ünsal, 2021) Bu dönemde bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerin bağımsızlık hareketleri iktisadi problemlerin önüne geçerek, az gelişmiş ülkelerde, devlet eşliğinde sanayileşmeyi baz alan sermaye birikimi odaklı dış yardımlardan medet uman “gelişim iktisadi” yaklaşımı öne çıktı. Buna göre hızlı büyüme sağlandığı takdirde, bu büyümenin olumlu sonuçlarının toplumun tüm alanlarına yayılacağı ve uzun vadede yoksulluğun önüne geçileceği düşünüldüğü yoksulluk problemi geri plana atıldı. (Şenses, 2001) 1970’lerin başındaki krizlerle beraber ekonominin durumuna yönelik soru işaretleri ortaya çıkarken benimsenen politikalar da sorgulanmaya başladı. (Yiğit, 2022) Böylece hızla büyümenin yanında yoksulların gelirlerinin ve istihdam olanaklarının artırılarak büyüme süreciyle bütünleşmelerini amaçlayan “büyümeyle birlikte yeniden dağıtım” yaklaşımı ön plana çıktı. (Şenses, 2001) Önerilen yaklaşımlar uzun dönemli olmalarından ve işsizlik ve yoksulluk git gide daha kötü bir hal aldığından bu yaklaşımlar yoğun bir şekilde eleştirildi.

1970’li yıllarda, bu döneme kadar göz ardı edilen yoksulluk problemi, Dünya Bankası tarafından ön plana çıkarılmaya başladı. (Ünsal, 2021) 1970’lerden itibaren dünya genelinde uygulanmaya başlanan neo-liberal politikalar ise tüm sektörlere hızlıca yayıldı. 70’lerin sonunda “Washington İttifakı” olarak da bilinen Dünya Bankası ve IMF’nin bir araya gelmesiyle neo-liberal ekonomi politikaları ağırlık kazandı (Şenses, 2001) 1980’lerden itibaren uygulanmaya başlanan “yapısal uyum programları” ile Dünya Bankası neo-liberal politikaların yayılmasında önemli rol oynadı.

Yapısal uyum programlarının hedefinde az gelişmiş ülkelerde piyasa ekonomisini ulusal ekonomiye egemen kılmak vardı. Karı artırmak için devletin yeniden yapılandırılması gerekliydi. (Kart, 2010) Dayatılan bu programla gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri küresel sermayeye eklemleniyor ve ekonomi küresel kapitalist sermayenin dinamikleriyle karar alıyordu. Ülkeler kapitalist sermayeyi ülkelerine çekme çabası içerisinde sosyal refah uygulamalarını terk ediyorlardı. Sermayenin karını engelleyen her türlü uygulamanın önüne

geçilerek, sermayenin küresel hareketinin engelsiz gerçekleşmesi amaçlanıyordu. (Yiğit, 2022) Böylece küresel kapitalist dönem olarak adlandırabileceğimiz sendikasıztırma, esnek üretim, yedek iş gücü ve işsiz sayısındaki artışlarla beraber kişi başına düşen milli gelirin azaldığı, yoksulluk ve bölüşüm sorunlarının arttığı bir döneme girildi. Neo-liberal politikalara bağlı olarak gelişen, esnekleşme, sendikasıztırma ABD ve İngiltere başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde de yoksulluk sorununa neden oldu. (Şenses, 2001)

Değişen koşullar sonucunda yapılması gerekenler hakkındaki genel görüş esnekleşmeye gidilmesiydi. İş gücü piyasasında hizmet sektörünün payında artış yaşanmış ve profesyonellere, bilgi ve becerisi yüksek kişilere ihtiyaç duyulmuştur. Bunların yanında dönemin toplum yapısı da değişime uğramıştır. Yeni kapitalizmin toplumdaki değiştirici ve dönüştürücü etkileri birçok sosyolog tarafından farklı konular merkeze alınarak incelenmiştir.

Sanayi kapitalizminin kabuk değiştirerek esnek kapitalizm halini almasıyla karmaşık yapılar ortaya çıkmış ve “uzun vadeli” her şey terkedilmeye başlanmıştır. Anacak esnek kapitalizmin ilke olarak benimsediği “uzun vade yok” “bağımlılık yok” gibi ilkeler toplumsal hayatla bütünleşmemekte ve çelişkiler ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle Sennet kişilerin çalışma hayatı ve bireysel hayatları arasındaki bütünleşmeye dikkat çekerek yeni kapitalizmin kişilerin karakterlerini aşındırdığını savunur. (Sennet, 2021) Fordist dönemdeki rutine ve çalışma etiğine dayalı, iş yerine bağlılığı değer edinen kapitalizme kıyasla yeni kapitalizmin sürekli parçalanın, bölünen ve yeniden şekillenen yapısıyla ailenin, arkadaşlıkların, ilişkilerin temelinde olan bağlılık, sadakat gibi değerler çelişmektedir. Diğer bir değişle çalışma organizasyonu, aile kurumu içinde ve insan ilişkilerinde yabancılaşmaya yol açmaktadır.

Yeni dönemle beraber çalışmaya atfedilen anlam da değişmiştir. Sanayi kapitalizminde topluma ahlaki bir norm gibi empoze edilmiş olan çalışma etiğinde hiçbir iş değersiz görülmezdi. Değersiz olan çalışmamaktı. (Bauman, 1999) Kişinin zamanını öz disiplin çerçevesinde kullanması gerektiği, içselleşmiş ve gönüllü bir disipline sahip olması gerektiği ve çalışmanın bir erdem olduğu ilkelerine dayanmakta olan iş etiği, esnek kapitalizm modeline geçişle beraber “takım çalışması” odaklı değişen koşullara uyum sağlamayı amaçlayan esnek bir ekonomi politığe uygun bir iş etiği olarak benimsenir. (Sennet, 2021) Bu dönemde işin değeri de sunduğu deneyimin çekiciliğine göre değişir bir hal almıştır. İş ne kadar zevkli ise o kadar değerlidir. Başka bir deyişle işin değerinin para

ya da zamanla ölçülmediği bir döneme girilmiş, kişilerin özel hayatları ve çalışma hayatları iç içe geçmeye başlamış, iş ve eğlence arasındaki sınır silikleşmiş ve para için çalışanlar toplumsal tabakada aşağıya itilmiştir.

Bu "yüksek" meslekler sanatsal takdirin talep ettiği nitelikleri -ince zevk, kültürlülük, kavrayış, dürüstçe kendini adama ve çok uzun bir eğitimi- gerektiriyor. Diğer iş türleri o derece aşağılık ve değersiz görülüyorlar ki hiçbir şekilde arzulanmaları ya da gönüllü olarak tercih edilmeleri düşünülemez. İnsan bu işleri muhtemelen sadece zorunluluktan dolayı ve sadece hayatta kalmayı sağlayacak diğer yollarına ulaşamadığı için yapar. (Bauman, 1999: 54)

Bauman'ın (1999) meydana gelen değişimler ile ilgili vurgusu toplumların artık "tüketim toplumu" olduğu üzerinedir. Endüstriyel modern toplumlara üretim toplumu denmesinin sebebi, o toplumun bireylerinin üretici olarak kullanılmasındandır. Tüketim toplumu denmesinin sebebi ise bireylerin tüketici rolüyle karşımıza çıkmasındandır. Üretim toplumunda bireylerin yönetilebilmesi için, çalışma etiğine uygun, itaat eden disiplin sahibi bireylere ihtiyaç varken, tüketim toplumunda da sürekli yeni heyecan arayan tüketime istekli bireyler gerekiyordu. Böylece toplumdan bu doğrultuda bir değişime girmiştir. Böylesi bir toplumda hiçbir şeyin kalıcı olması beklenememektedir. Yani mesleğe dayalı sürekli bir kimlik olması böyle bir toplumda istisnalar dışında mümkün değildir. Kimliklerde, piyasa gibi esnekleşmiştir.

Esnek kapitalizm "risk" kavramını ve "risk almayı" günlük hayatın bir parçası haline getirmiştir. Beck; işi sürekli saksısı değişen bir çiçeğe, işçiyi de bununla uğraşan bahçıvana benzetmektedir. Esnek organizasyon tıpkı bu şekilde, işçilerin sürekli olarak işlerinin saksısını değiştirmeye ve risk almaya zorlar. Risk almak umut verici gösterilmek istense de aslında bunaltıcı bir şeydir. (Sennet, 2021)

Ulrich Beck risk kavramının modern toplumlar üzerindeki değiştirici etkisine dikkat çekmekte ve sanayi toplumlarının değişmesiyle doğan yeni toplumsal biçim için "risk toplumu" adlandırmasını yapmaktadır. Beck'in düşüncesine göre modernite sürekli, ancak bu süreklilik de kendi içerisinde karşıtlıklar barındırır. Modernitenin feodal toplum yapısını çözerek, sanayi toplumunu üretmesindeki gibi, bugünkü modernleşme de sanayi toplumunu çözmüş ve başka bir modernizme yol açmıştır. Sanayi toplumunda önemli olan konu malların dağıtılmasıyken, risk toplumunda tehlikelerin dağıtımına odaklanılmıştır.

Benzer şekilde modern dönemde sosyal sınıflar önemliyken, geç modernitede bireysellik ve onun da beraberinde yabancılaşma ön plana çıkmıştır. (Beck, 2011)

1.4. İşsizliğin Anlamı

“Çalışma” kavramı önceki bölümlerde bahsedildiği üzere karmaşık bir konudur. Bir işe sahip olmak bireylerin ekonomik ve sosyal hayatlarını devam ettirebilmeleri için merkezi önem taşımaktadır. İnsanların ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve yaşayabilmek için paraya ve bunun içinde çalışmaya ihtiyaçları vardır. Ancak kişilerin çalışmak istemelerinin nedeni ihtiyaç karşılamaktan çok daha çeşitli ve karmaşıktır. Çivilidağ insanların çalışmak isteme nedenlerinin; kişisel amaç, üretken olmak, kültür, sosyal yaşam gibi unsurlardan etkilendiğini belirterek, bireylerin sosyalleşme ihtiyacı, toplumsal yapıda bir iş ve meslek sahibi olarak statü kazanmak, kariyerle ilgili planlar yapmak, yaşam standardını yükseltmek, bakmakla yükümlü olduğu insanların geçimini sağlamak, toplum yararını gözetmek, zamanı üretken kullanmak gibi farklı nedenlerle açıklanabileceğini belirtmektedir. (2018) İşsiz kalmak ise kişilerin bütün bu istek ve ihtiyaçlarının karşılanamaması anlamına gelmektedir. Ataman’a (1998) göre de bireyin bir işte çalışması yalnızca ekonomik gelir sağlamak için değil, kişinin kendine güven ve saygısını artırması, bir değer yaratmanın gururunu kişiye sağlaması açısından da önemlidir.

1.4.1. Tarihsel Süreçte İşsizliğin Yeri

İşsizlik kavramı tarihsel olarak incelendiğinde, evrensel ve zamansız bir olgu olmadığı açıkça görülmektedir. İşsizlik, bir iş sahibi olmamak anlamının dışında “boşta olmak” “boşta beklemek” “kullanılmamak” gibi anlamlarda da kullanılabilmekteydi. “İşsizlik” terimi ilk kez 1888 yılında New English Dictionary’de yer almış ve terimin yaygın kullanımı 1890’lara kadar gerçekleşmemiştir. Göreceli olarak yeni sayılabilecek bu sosyal sorun sanayileşme süreci ile birlikte kendini göstermiştir. Her ne kadar sanayi öncesi tarımsal üretimin hâkim olduğu dönemde de çalışmayan bireyler var olsa da işsiz şeklinde kategorize edilebilecek bir kesimle sanayileşme ile birlikte karşılaşmaktadır. Perry’nin (2000) ifadesiyle işsizlik icat edilmemiş ve toplum farkında olsun ya da olmasın her zaman var olmuştur. İşsizliğin yeni bir kategori halini almasında, sanayileşme sürecinin ve kapitalist üretim ilişkilerinin derinleşmesi etkili olmuştur. (Perry, 2000) Piyasalardaki büyüme ve metalaşma ile birlikte sanayileşen bölgelerde işsizlik problemi de kendini

göstermiştir. Buradan hareketle işsizliğin “kapitalizmin çocuğu” olduğu ifade edilebilir. (Çelik, 2006).

Geleneksel üretim yöntemlerinin yerini makinelerin almaya başlamasıyla işgücü piyasalarında değişimler yaşanmış ve kırdan kente yoğun göçler gerçekleştirilmiştir. Kentler işgücü merkezi haline gelmiş olsa da yoğun göç sonucu artan nüfusa karşılık yeterli istihdam olanakları sağlanamamış ve işsizlik problemi ortaya çıkmıştır. İşsizlik sorunu bireylerin geçimini sağlama, ailelerini destekleme ve sosyal statülerini koruma yeteneklerini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca işsizlik, sosyal adaletsizlik ve toplumsal huzursuzluğun kaynağı olarak da görülmüştür. (İnce, 2022) 1929 Büyük Buhran ile daha önce görülmemiş düzeyde işsizlikle karşılaşmış ve bunalımın sebep olduğu kitlesel işsizlik sebebiyle toplumlar ve devletler dikkatini işsizlik üzerine yoğunlaştırmışlardır. (İnce, 2022) Aynı zamanda bu dönemde işsizliğin yarattığı sorunların yalnızca ekonomik olmadığı görülmüş ve sosyal, psikolojik, kültürel alanlardaki etkilerine yönelik çalışmalar da yapılmaya başlanmıştır.

İşsizliğin sadece bireysel ve ekonomik bir problem olmadığını söyleyen, işsizliği sosyal bir problem olarak ele alan ve işsizliğin etkilerini sosyal, kültürel, psikolojik boyutlarıyla açıklayan birçok çalışma vardır. Amartya Sen (1997) işsizliğin diğer alanlarla bağlantısını açıklamak için; “İşsizlik düşük gelirle ilişkisinden başka hayatı nasıl zorlaştırır?” sorusunu sorarak işsizliğin birey ve toplum üzerindeki etkilerini şu şekilde sıralamıştır.

(1) Mevcut üretimin kaybı ve mali yük: İşsizlik üretken gücün israfına yol açar. Potansiyel ulusal üretimin bir kısmı gerçekleşemez. Ama işsizlik sadece işsiz kişinin gelir düzeyini etkilemez. İşsizler ve ailelerinin devlet tarafından desteklenmeleri gerektiğinde kaynak azalan toplam üretimdir. Böylece işsizlik hem ulusal üretimin azalmasına hem de gelir transferine ayrılacak kaynağın artmasına yol açar.

(2) Özgürlük kaybı ve toplumsal dışlanma: İşsizlik durumu gelir kaybından daha fazla bir özgürlük kaybını içerir. İşsiz kişilerin karar özgürlükleri kısıtlanır. Diğer insanların erişebilecekleri fırsatlara erişimi kısıtlanan işsiz kişilerin özgürlükleri kısıtlanmış olur ve kişileri sosyal dışlanmaya yatkın hale getirir.

(3) Beceri kaybı ve uzun vadeli hasar: İnsanlar "yaparak öğrenirken", aynı şekilde "yapmayarak" da "unutabilirler." Pratik yapılmadığı için işsiz kişi özgüven ve kontrol yitimi yaşayabilir ve bilişsel yetenekleri kayba uğrayabilir.

(4) Psikolojik zarar: İşsizlik kişilerde psikolojik acı ve zihinsel sıkıntılara neden olabilir. İşsizlik sıklıkla intihar oranları ile ilişkilendirilmektedir. Özellikle genç işsizlerde özsaygının uzun vadeli kaybına yol açabilir.

(5) Sağlık sorunları ve ölüm: İşsizlik hastalıklara ve ölüm oranlarında artışa yol açabilir. Bu durum kısmen maddi olanakların darlığından kaynaklansa da umutsuzluk, özsaygı eksikliği, motivasyon kaybı ile de ilişkilidir.

(6) Motivasyon kaybı ve gelecekteki iş: İşsizlik umutsuzluğu ve motivasyon kabını tetikleyerek uzun süre işsiz kalanların pes etmesine yol açabilir. Bu durum da gelecekteki yoksulluk ve işsizliği daha da sertleştirebilir. Yüksek işsizlik oranları nedeniyle oluşan motivasyon kaybı gelecekteki iş arayışına zarar verebilir.

(7) İnsan ilişkilerinin ve aile yaşamının kaybı: İşsizlik sosyal ilişkilerde probleme yol açabilir, aile içi uyumu bozabilir ve kimlik krizine yol açabilir.

(8) Irk ve cinsiyet eşitsizliği: İşsizlik etnik gerilimleri ve cinsiyet ayrımlarını artırabilir. İşsizlikten en çok etkilenenler genelde azınlıklardır. Ayrıca göçmenlerin iş piyasasında rekabet yarattığı ya da diğerlerinin işini “elinden aldığı” düşünüldüğü için hoşgörüsüzlük ve ırkçılık politikalarını da besler. İşsizlik dönemlerinde kadınların da işgücüne katılımı engellenebilir.

(9) Sosyal değerlerin ve sorumluluğun kaybı: Sürekli işsizlik içindeki insanlar, toplumsal düzenlemelerin adil olmadığına dair şüpheye düşebilirler ve başkalarına bağımlılık algısı oluşabilir.

(10) Kurumsal esneklik ve teknik muhafazakarlık: Yaygın işsizliğin olduğu bir durumda, mevcut işten çıkarılmanın uzun bir işsizlik dönemine yol açabileceği durumlarda, iş kaybını içeren herhangi bir ekonomik yeniden düzenlemeye karşı direnç özellikle güçlü olabilir. (Sen, 1997: 160-164)

İşsizlik konusunu teorik bir zemine oturtma çabasıyla literatür incelendiğinde, geçmiş dönemlerde işsizliğin “Anaakım iktisat teorileri, Keynesçi teoriler ve Marksist

teoriler” olarak ayrılan ortodoks teorilerle açıklanmakta olduğu gör÷lmektedir. Ancak bu teoriler günümüze gelindikçe işsizliğini açıklamada yetersiz kalmışlardır ve ortaya yeni teoriler çıkmıştır. Günümüzdeki işsizlik, özellikle teknolojik gelişmelerin etkilediği, yapılaşmış ve genç nüfusu sıklıkla etkileyen bir durumdadır. Modern dönemde genelde nitelikli, diplomalı kesimden uzak olan işsizlik, yoksullaşma, ekonomik sorunlar; küresel dönemde eğitilmiş, üniversite mezunu genç yetişkin kesimi de içine almıştır. 2007 kriziyle beraber güvencesiz ve esnek çalıştırılan kişilerin sayısında bir artış yaşanmış ve bu durum ortak noktaları güvencesizlik ve korku olan ancak buna karşılık bir sınıf bilinci bulunmayan bir grubu tanımlama gerekliliği doğurmuştur

Anaakım iktisat teorisyenleri işsizliği, iş arayanların yüksek ücret taleplerine, üretkenliklerin düşüşüne, iş piyasasındaki katı düzenlemelere bağlayarak açıklamaktadırlar. Bu yaklaşıma göre cari ücret düzeyinde çalışmayı kabul eden kişilerin işsizlikleri geçicidir. 1929 bunalımına kadar olan neo-klasik iktisat döneminde işsizlik gönüllü işsizlik olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde serbest rekabet koşullarının tam istihdamı sağlayan bir mekanizma görevi gördüğü ve çalışmayan kişilerin, mevcut ücreti düşük buldukları için çalışmamayı tercih ettiği düşüncesi hakimdir. Başka bir deyişle neo-klasik iktisat döneminde piyasada geçerli ücret ile çalışmak istemeyen kişiler “gönüllü işsiz” veya “iradi işsiz” olarak tanımlanmaktadır.

Keynesçi görüşlere göre ise işsizliğin nedeni talep eksikliğine dayanır. Gerçekleşen talebin, toplam talebin altında olduğu durumlarda “iradi olmayan işsizlik” söz konusu olmaktadır. Keynes neo-klasik teorinin sınırlı olduğunu söyler ve kişilerin cari ücret oranında çalışmak isteseler bile iş bulmakta güçlük çektiklerini ve gönülsüz bir çalışamamanın varlığına dikkat çeker. Keynes'e göre işsizlik toplam talep yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Buna göre bireyler az sayıda mal talep ettikleri için firmalar da az emek talep etmektedir. Devletin piyasaya müdahale etmesi ile söz konusu problemlerin çözüleceği düşünülmüştür.

Marksist ekole baktığımızda ise işsizlik kapitalizme içkin bir özellik olarak karşımıza çıkar. Teknolojik gelişmeler ve fordist üretim şekliyle kol gücüne ihtiyaç azalmıştır. Teknolojinin üretime girmesiyle işsizlik oranları yükselmiş, işsiz bireylerle bir yedek sanayi ordusu yaratılmış ve böylece çalışanlar ikame edilebilir hale gelerek daha düşük ücretlerle çalışmaya razı gelmişlerdir. Teknolojik gelişme daha az emek kullanılması

sağlamış, emeğin yerini makinalar almıştır. Teknolojik işsizlik kapitalist üretim tarzının bir sonucu olarak yedek işsizler ordusu yaratmaktadır.

Neo-klasik iktisat görüşünden Keynesçi iktisat görüşüne geçiş yaparken gönüllü bir işsizlik sorunundan gönülsüz bir işsizlik sorununa da geçiş yapılmıştır. İşsizlik üzerine yeni teoriler 1970'lerden başlayarak günümüze kadar gelmektedir ve bu yeni teoriler, neo-klasik, Keynesçi ve Marksist teorilerin sentezidir. 1973, petrol krizine kadar işsizlik sorunun açıklanmasında etkili olan Keynesçi görüş 73'ten sonra ekonomik ve sosyal değişimlerle beraber işsizliği açıklamak için yeterli olmamıştır. Artık işsizlik ve enflasyonun bir arada yaşandığı ve stagflasyonla karşı karşıya kalınmış ve stagflasyon 1980'li yıllarda da devam etmiştir. Stagflasyonu açıklamak için yetersiz kalan gerek neo-klasik gerekse Keynesçi görüşlerin yerini yeni yorumları almıştır. (Ataman, 1998) Bu şekilde değişen ekonomik, kültürel, sosyal koşullarda, neo-klasik ve Keynesçi teoriler bugünkü işsizliği açıklamakta yetersiz kalmıştır. Günümüzdeki işsizlik, özellikle teknolojik gelişmelerin etkilediği, yapısallaşmış ve genç nüfusu sıklıkla etkileyen işsizliktir.

1.4.2. 1980 Sonrası Genç İşsizliği

Son 50 yıla kadar olan sürece baktığımızda 1929 Bunalımına kadar olan Neo-klasik iktisadın hâkim olduğu dönemde işsizlik gönüllü bir işsizlikti. Sonraki süreçte ve özellikle 1936'da yayınlanan Keynes'in Genel Teorisi ile birlikte işsizliğe olan yaklaşım da değişmiş ve gönülsüz işsizlik durumuna dikkat çekilmiştir. 1973 petrol krizine kadar işsizliğin açıklanmasında hâkim olan Keynesçi görüş, bu dönemden sonra yaşanan büyük ekonomik ve sosyal değişimleri açıklamada yetersiz kalmıştır. Artan işsizlik ve stagflasyonu açıklamak için yeni yorumlar ortaya çıkmıştır. 1980'lerden sonra deregülasyon süreci hızlanmış, neo-liberal politikalarla beraber ekonomi düzenlenir ve denetlenir olmaktan çıkmış, piyasa serbestleşmiş ve esnek üretim, zaman ve mekânda esneklik ile de üretimin küreselleşmesi yaygınlaşmıştır.

Günümüzde küresel bir işsizlik probleminden bahsedilmektedir. İşsizliğin küreselleşmesindeki en önemli etkenlerin başında neo-liberal ekonomi politikaları gelmektedir. Neo-liberal politikalarının ekonomik büyüme getireceği ve bu sayede işsizlik probleminin de kendiliğinden çözüleceği düşünülse de dünya ekonomilerinin büyümekte olması işsizlik oranlarını azaltmamıştır. Çünkü ekonomik büyüme yeni iş fırsatları yaratarak değil de teknolojik gelişmeler ve katı iş disiplini ve yönetim ile gelen verimlilik artışı ile

sağlanmıştır. (Erdayı, 2009) Rifkin'e (1995) göre de işsizlik artışı artık geri döndürülemez. İşsizliği yapısalılaştıran ana sebep ise, ekonominin artık istihdam yaratarak değil, istihdamı azaltacak şekilde büyümesidir. Buna göre teknolojik gelişmeler ile birlikte insan emeğine duyulan emek azalmakta, ancak var olan sektörler giderek artan işgücü arzını absorbe edememektedir. Özellikle teknolojinin gelişmesiyle beraber üretkenlik artışı, paralel şekilde istihdamı artırmamaktadır.

İşsizlik sorununun en çok etkilediği kesim ise gençlerdir. Genç işsizliğini açıklamaya yönelik yapılan araştırmalar ortaya birçok teori atmıştır.

1.4.1.1. İş Arama Teorisi (Job Search Theory)

Bu teoride gençler yetenekli ve az yetenekli olarak iki şekilde değerlendirilir. Az yetenekli gençler iş piyasasına yeni katıldıkları için çevreye yabancıdırlar, çalışma hayatlarında ve sorun çözmede becerileri düşüktür. Okulu en kısa sürede bırakma eğilimindedirler ve çalıştıkları işlerden tatmin olmadıkları için sık iş değiştirmektedirler. Yetenekli gençlerin ise eğitim süreleri daha uzundur ve işlerini seçerken daha uzun düşünürler ve mobiliteleri daha düşüktür. Teori gençler arasındaki yüksek işsizliğin, gençlerin iş değiştirme sıklıklarıyla ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Gençler işten duydukları tatminsizlik nedeniyle sık iş değiştirir, daha iyi işler bulmak için işten ayrılma eğilimi gösterirler.

1.4.1.2. Seçici İşten Çıkarma Teorisi (Selective Redundancy Theory)

Teoriye göre ilk olarak genç işçiler genellikle üzerlerine en az yatırımın yapıldığı kişilerdir ve bu nedenle işten çıkarma için daha uygun görülürler. İkinci olarak, çalışma hayatına en yeni katılan olmaları ve sık iş değiştirmeleri yüzünden, gençlerin bir işte kalma süreleri kısadır. Son olarak işten çıkma tazminatları işçinin hizmet süresi ile orantılıdır. Bu nedenlerle gençlerin işten çıkarılması daha yaygındır. İşsiz sayısı artıkça her bir iş için olan istek de artacak ve işveren bu kişiler arasından en nitelikli olanı seçmeye çalışacaktır. Bu durumda da durgunluk dönemlerinde iş için gerekli nitelikleri karşılamak zorlaşacaktır. Kişiler sürekli kendisinden daha iyi niteliklere sahip olan kişilerle rekabet etmeye zorlanacak ve bu nedenle de daha düşük düzeyli istihdama zorlanacaklardır.

1.4.1.3. Yaşam Süresi Teorisi (Life Cycle Theory)

Bu teoriye göre genç istihdamı düşük ücretli ve kariyer beklentisinin az olduğu işlerde yoğunlaşmıştır. Özaydın (2013) Bu nedenle gençler işlerini değiştirmeye yönelecek ve sorumlulukları arttıkça (evlenmek, evden ayrılmak) maddi olanakları daha iyi işler arayacaklardır. Ancak mesleki eğitimi iyi olmayanların veya tecrübesi az olanların nitelikli iş bulma şansları az olacaktır.

1.4.1.4. Trend Teorisi (Trend Theory)

Bu teori genç işsizliğini sosyal yapı ve sosyal davranışlar gibi nedenlere dayandırmaktadır. İki yaklaşım öne sürmektedir. İlkine göre mevcut işlerin yarattığı tatminsizlik duygusu gençleri daha cazip bir iş aramaya yöneltmekte ve bu durumda gençlerin işten ayrılmasına neden olarak iş değiştirme sıklıklarını artırmaktadır. İkincisine göre ise genç işsizliğinin sebebi genç işgücü talebindeki ve arzındaki değişimlerdir. Gündoğan'a göre özellikle II. Dünya Savaş'ından sonra bazı demografik nedenlerle genç işgücü arzı, genç işgücü talebi karşısında yüksek kalmış, ayrıca kadın istihdamının yükselmesi de genç işgücüne olan talebi azaltmıştır (Gündoğan 2007: 18; aktaran: Yazar-Aslan, 2014: 43).

1.4.1.5. Sıra İşsizlik Teorisi (Queue Unemployment Theory)

Bu yaklaşımın iddiasına göre, yetişkin çalışanlar tecrübeli oldukları için gençlerden daha yüksek ücret almaktadırlar. Bu durumdan memnun olmayan gençler işten ayrılmakta ama bu durumda da sık iş değiştirdikleri için tecrübesiz kalarak iş bulmakta zorlanmaktadırlar. Bu teoriye göre genç kişiler yetişkin ücretlerini alacak donanımına geldikleri zamanda işten çıkarılmayla da karşı karşıya kalmaktadırlar.

1.4.1.6. Eğitim seviyesine göre genç işsizliğini açıklama

Bu görüşe göre gençler istihdam için gerekli beceri ve deneyime sahip değildir. Eğitim sistemi işgücü piyasasında talep edilen beceri ve niteliklere uygun vasıflı gençler yetiştirilirse genç işsizliğinin çözüleceği savunulur. “Beşerî sermaye teorisi” bireylerin iş piyasasında kullanmak için edindikleri becerileri ifade eder. “Marjinal verimlilik teorisi”ne göre ise bireyler farklı verimliliklerine göre ücretlendirilirler. Bu verimliliğin belirleyicisi eğitimidir. Yüksek eğitim, yüksek verimlilik olarak görülür. Bu nedenle kişiler yüksek ücretler ve iyi çalışma şartları gibi beklentilerle eğitim almaya yani kendilerine yatırım

yapmaya katlanırlar. 1980 sonrası yaşanan değişimler sonucu artık tek–vasıflı ve sürekli çalışanlar yerine çok–vasıflı ve esnek çalışanlar istenmekteydi. 90’ların sonunda ise Avrupa ve Amerika başta olmak üzere ortaya bir “beyaz yakalı efsanesi” çıkmıştır. (Bora vd., 2021) Buna göre, bilgi yoğunluklu, networking işler üretimde artış ve büyüme vaat etmekte, bu nedenle de entelektüel, eğitimli emek gücünün gelişmeyi sağlayacağı düşünülmekteydi. Bireylere kazançlı, zevkli ve özgür bir çalışma ortamı düşüncesinin yerleştirilmesiyle eğitim gerektiren, beyaz yakalı işlere olan rağbet de artmaktaydı. Ancak bu da eski kapitalizmdeki emek sömürsünün başka bir versiyonuydu. Esnekleşmenin artışı ile iş ve boş zaman iç içe geçerek bütün yaşamı kaplar hale gelmekte ve bu yaşam tarzının içinde işsizlik bir tercih gibi gösterilmektedir

Sonuç olarak işsizlik riskine en açık grup gençler olduğundan işsizliğin getirdiği problemlerden en çok etkilenen kesim de gençler olmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde genç nüfusun fazla olması ve yetersiz istihdam olanakları nedeniyle genç işsizliği büyük problemler yaratmaktadır. Gençlerin istihdam edilmesi dünyada da sürdürülebilir, adil bir sosyo-ekonomik ortam sağlamada önemlidir. (Kıcır, 2017) İş sahibi olmak gençler için yalnızca ekonomik bağımsızlığın anahtarı değil bir yandan suç ve şiddetten uzak yaşamının, sosyal ve psikolojik sorunlardan uzak durmanın ve yetişkinliğe geçebilmenin de önemli bir unsurudur.

İşsizlik sorunuyla karşılaşmak istemeyen gençler ise yükseköğretime yönelmekte ve kurtuluşu eğitim seviyelerini yükseltmekte aramaktadırlar. Ancak eğitim seviyesini yükseltmek de genç işsizliğinden kaçışta yeterli olmamaktadır. Eğitim, bir ülkenin gelişmişlik düzeyini ortaya koyan temel göstergelerden biridir. Eğitim düzeyi yüksek olan ülkelerde genel olarak gelişmişlik düzeyi de yüksektir. Bu çerçevede eğitim hem devlet için hem de birey ve aileler için bir yatırım aracıdır. Bu yatırımın sonuçları ekonomik alanla sınırlı kalmayıp etkisini toplumsal alanda da göstermektedir. İşsizlik sorunu ise bu yatırımın bireylere ve devlete geri dönüşümünü engellemektedir. Yapılan araştırmalar üniversite mezunu gençlerin de sıklıkla işsizlik ile yüzleştiklerini ortaya koymaktadır. Diplomalı işsizlerin sayısının artması işsizliğin olumsuz etkilerinin daha da şiddetlenmesine yol açmaktadır.

2. BÖLÜM

2. TÜRKİYE’DE İSTİHDAM VE İŞSİZLİĞE TARİHSEL BİR BAKIŞ

Bir önceki bölümde çalışmanın ve işsizliğin dünyada orta çıkışı, günümüzde nasıl bir hal aldığı tarihsel süreçteki önemli etmenler çerçevesinde ortaya konulmuş ve literatürdeki teorilerden hareketle işsizliğin ve diplomalı işsizliğinin, bireysel, toplumsal, ekonomik, psikolojik etkileri sosyolojik bağlamda tartışılmıştır. Bu bölümde ise Türkiye’de işsizliğin görünümü tarihsel arka planıyla beraber ortaya konularak, diplomalı işsizliğinin Türkiye’de ne durumda olduğu, bireylerin bu durumu nasıl deneyimledikleri, toplumsal olarak nasıl sorunlar yarattığı, devlet ve ailenin bu sorunda nasıl rol aldığı tartışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’nin siyasi, ekonomik, sosyal çerçevesini ortaya koymak ve Türkiye tarihindeki önemli dönüm noktalarını vurgulamak konu açısından önem arz etmektedir. Türkiye’de özellikle ulus-devletin büyümesi, endüstrileşme ve kentleşme süreçleri işsizlik ve günümüzdeki diplomalı işsizliğini büyük ölçüde var etmiş ve şekillendirmiştir. Bu bağlamda Osmanlı’nın son döneminden başlayarak, erken Cumhuriyet dönemi ve 1980’lerden günümüze kadar olan süreç tarihsel düzlemde ele alınıp incelenecektir. En sonunda ise devlet ve ailenin diplomalı işsizliği problemindeki rolü ve işlevi anlaşılmaya çalışılacak, diplomalı işsizlerin başvurdukları destek mekanizmaları ortaya konacaktır.

2.1. Türkiye’de İşsizlik Olgusunun Tarihsel Gelişimi

19.yy’ın Osmanlı’sı, Batı’da başlayarak tüm dünyaya yayılan Sanayi Devrimi’nin gelişmelerinden uzak kalmıştır. 19.yy. Osmanlı için bir yandan çöküş dönemi bir yandan da ilk ve geç sanayilerin ortaya çıktığı dönemdir. O döneme kadar güçlü bir tarım devleti olan Osmanlı İmparatorluğu’nun piyasaları Sanayi Devrimi’nden etkilenmiştir. Batı’nın ucuz ve yüksek üretimi karşısında gücünü koruyacak direnci gösteremeyen Osmanlı, Avrupa’ya ham madde ihraç edip, mamul mal ithal eden bir devlet haline gelmiştir. (Şahin ve Yıldırım, 2015) Avrupa’nın mamul malları ise Osmanlı ürünlerine rakip olmuş ve bu durum Osmanlı el sanatkârları ile zanaatkârları arasında işsizliğin artmasına neden olmuştur. (Clark, 1974: 65). Bu dönemdeki sanayileşme çabaları bir oranda ekonomik gelişme sağlasa da özellikle 1910’lardan sonraki savaşlar düşünüldüğünde Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk dönemleri için zayıf bir ekonomi söz konusudur.

Savaş sonrası cepheden dönen askerler için yeterli istihdam alanı yaratılamaması, Osmanlı'nın son dönemlerinde işsizliğin etkilerini artıran bir gelişme olmuştur. İdrak gazetesi bu durumu 1919 yılında İstanbul'un sokaklarını işsiz gezen ve gelir kaynağından mahrum binlerce kişinin doldurduğu şeklinde haberleştirmiştir. Bu genç ve kuvvetli kişilerin bu şekilde işsiz gezmesinin ülke adına önemli bir kaynağın zayi edilmesi anlamına geldiği, aynı şekilde işsizlikten doğan ümitsizliğin bu “biçareler kafilesini” de tükettiği belirtilmiştir. Çok sayıdaki işsiz, bireysel ve toplumsal anlamda ekonomik kayıplar yanında, genel ahlak ve sosyal yapıyı da bozmaya başlamıştır. (Şahin ve Yıldırım, 2015: 117)

Cumhuriyetin ilk on yıllık sürecinde en önemli iktisadi gelişmeler; Lozan Antlaşması ve bütün dünyayı etkileyen 1929 buhranıdır. Savaştan yeni çıkmış ve dünyada kendine yer bulmaya çalışan erken Cumhuriyet Türkiye'si tam ekonomisini oturtmaya çalışırken bunalımın etkisiyle ağır bir darbe almıştır. Lozan Antlaşması ve İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlarla Türkiye'nin ilk ekonomi politikalarının çerçevesi belirlenmiştir. Lozan'ın Türkiye'nin ekonomik politikasına ilişkin etkili olacak kararları incelendiğinde; kapitülasyonlar ve kabotaj hakkının kaldırılmış, Türk karasularının Türklerin yetkisine bırakılmış olduğunu ve Osmanlı'dan kalan borçların ise Türkiye'nin sırtına yüklenmiş olduğunu ifade edebiliriz. Bunların sonucunda ise 1929 yılına kadar Türkiye, ihracat ve ithalatta bazı özel durumlar hariç herhangi bir düzenlemeye gidememiştir. (Kurtoglu, 2010) Türkiye ve Yunanistan arasında nüfus mübadelesi yapılması Lozan'ın başka önemli bir mevzudur. Bu mübadele ile şehirde yaşayan nüfusta azalma olmuş ve nitelikli iş gücü sıkıntısı meydana gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında bir ulusal ekonomi oluşturma çabası vardır. Özellikle 1950'lere kadar sanayileşmenin çokça gerisinde olduğu için piyasada tarım sektörü hakimdir. İşgücünün sektörel dağılımda tarımın ağırlığı net olarak ortada olduğundan Türkiye 1950'lere kadar tamamen “tarımsal ekonomi” kategorisinde yer almıştır. (Buğra, 2004) Cumhuriyetin erken dönemlerinde savaş şartlarının olumsuzlukları ile de birlikte işsizlik %9,2 oranındadır. Fakat ilerleyen süreçte savaşın getirisi olan işsizlik devletin vatandaşlara toprak dağıtıp o toprağı işletmesi ile çözülmüş ve işsizlik oranları da azalarak 1929 yılında %3,2'lere kadar gelmiştir. (Şahin ve Yıldırım, 2015)

Savaşlar ve politik birtakım olaylar nedeniyle erken Cumhuriyet döneminde kırsal bir yoksulluk söz konusudur. Ancak diğer yandan da Türkiye henüz sanayileşme sürecine net bir giriş yapamadığı için sanayileşmenin diğer ülkelerde yol açtığı proleterleşme ve

şehirleşmenin potansiyel problemlerini gözlemleme imkânına sahip olmuştur. Böyle bir ortamda yoksul köylüyü işgücü olarak değerlendirmeyi düşünmek söz konusu değildir. Böylece tek partili dönemde uygulanan politikalar köylüyü köyde tutma amacıyla hareket ederek kırsal nüfusunun yerinde kalmasına neden olmuş ve nüfus hareketliliğini de önlemiştir. (Buğra, 2004) 1950’de Demokrat Parti’nin başa gelmesiyle liberal stratejiler devreye girmiş, ülkedeki sanayi sektörü payını artırmış ve şehirlere yoğun göç başlamıştır.

Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren başlayan toplumsal yapıdaki dönüşüm Cumhuriyetin ilk yıllarında hız kazanmış ve devlet sosyal hayatın tüm alanlarını kontrol etme, yönlendirme, yeniden şekillendirme konusunda yardımcı olacak kurumsal ve yapısal reformlar başlatmıştır. Batı tipi kurumlar tanıtılmış, devlet destekli ekonomik kalkınma modelleri planlanmış ve seküler prensipler benimsenmeye başlanmıştır. Yeni kurulmuş bu ulus-devletin ise bir Türk ulusuna ihtiyacı olmuştur. Böylece etnik, mezhepsel ve kültürel farklılıklar reddedilerek bir Türk ulusu kimliği ve milliyetçiliği oluşturulmuştur. Cumhuriyet Türkiye’sinin Osmanlı Türkiye’sinden ayıran en temel özellik, Türk devletinin Türk milletine yakınlaşması ve toplumun çoğunluğunun ekonomik kalkınma sürecine dâhil edilmesi olmuştur. (Kurtoğlu, 2010) Bir ulusun siyasal bağımsızlığı kazanabilmesi için ekonomik bağımsızlığa ihtiyacı vardır. Bu bağlamda 1923 İzmir İktisat Kongresi özel bir önem içerir. Bu kongrede yeni Türkiye’nin kalkınmacı, yabancı ve yerli sermayeyi destekleyici, yerli üretimi özendirici, çiftçiyi teşvik edici bir ekonomik politika izleyeceğinin duyurulmasının yanı sıra milliyetçiliğin ekonomide belirleyici bir unsur olduğunu ifade eden bir “milli iktisat” felsefesi de ortaya konulmuştur. Milli iktisat görüşü eğitimle desteklenmeliydi ve bu nedenle cehaleti ortadan kaldırmak, köylerdeki eğitimi değiştirmek, her yöreye ihtiyacına uygun öğretim getirmek, yeni nesli ekonomik ve sosyal hayata hazırlamak ve tüm milleti ekonomiye dahil etmek önemli görülüyordu. Atatürk ve milliyetçi aydınların görüşüne göre ekonomik kalkınma sanayileşmekten geçmekteydi. Atatürk’ün şu sözleri sanayileşmenin önemini açıkça ifade etmektedir: “Sanayileşme en ileri ve refah içinde Türkiye’ye ulaşmak için en kısa yoldur. Vatan savunması da buna bağlıdır” (Kurtoğlu, 2010: 257).

Türkiye’nin ilk yıllarında bireylerin yaşadığı bu toplumsal, siyasal, kültürel değişimler bir hak arayışı şeklinde tabandan başlayan mücadeleler sonucu olmamıştır. Değişimi getirenler Türk modernistleri olmuştur. Bu nedenle Cumhuriyetin ilk yıllarında modern Türk milliyetçileri bir yandan sanayileşme ve ekonomik kalkınma alanlarını

geliştirmeye çalışırken bir yandan da modern seküler Türk vatandaşını oluşturmaya çalışmaktaydılar. Dolayısıyla ulus devlete sadık yeni nesillerin yetiştirilmesi konusu da önem arz etmekteydi. Bu amaç doğrultusunda gençler ve çocukların eğitilmesi, cumhuriyetin ihtiyaçlarına uygun bireylerin yetiştirilmesi için seküler ücretsiz eğitim verilmesi devletin en önemli rollerinden biri olarak görülmüştür. Bir imparatorluğun çöküşünün ardından gelen ulus-devleti kurma çabaları sancılı bir süreç içerisinde gerçekleşmekteydi. Çözülmesi gereken problemler, yapılması gereken reformlar bir iki alanla sınırlı değildi ve bu nedenle de politikalar her alanda kalkınma ilkesi benimsenerek oluşturulmaktaydı. Atatürk'ün ölümünün ardından Cumhurbaşkanlığına geçen İsmet İnönü'ye “Milli Şef” denilmiş ve İnönü dönemi “Milli Şef Dönemi” olarak adlandırılmıştır. Bu dönem İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi altında ağır olumsuz ekonomik koşullarda geçmiştir. 1940 yılında çıkarılan “Milli Korunma Kanunu” ile devlet tarafından üretim ve tüketim kontrol altında tutmaya çalışılmıştır. Tarım ürünleri devlet tarafından düşük ücretlerle satın alınmış ve bu durum kırsalın yoksullaşmasına neden olmuştur. İlerleyen dönemlerde gıda ve tüketim mallarına “karne” uygulaması başlatılmış, “Varlık Vergisi Kanunu” çıkarılmıştır. 1946 yılında 7 Eylül kararları ile Türkiye Cumhuriyeti ilk devalüasyonunu yaşamıştır. “Türkiye, Bretton Woods'ta temelleri atılan IMF ve Dünya Bankası'na bu kur üzerinden üye olmuş. Birkaç ay sonra da Marshall yardımlarını alarak cumhuriyet tarihinin dış borçlanma macerasına başlamıştır” (Yenal, 1975: 93) İnönü dönemi bir yandan ne ekonomik ne askeri alanda savaşa hazır olmayan Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinden uzak durmaya çalıştığı bir yandan savaştan uzak durmak istediği için toplumun çok ağır şartlara katlandığı bir yandan çok partili devlet olma yolunda çalışmalar yaptığı bir yandan da küresel ekonomik sistemlere eklemlenmeye çalıştığı çalkantılı bir dönem olmuştur.

Türkiye'de 1946'da başlayan çok partili dönem Demokrat Partinin 1950'de tek başına iktidara gelmesiyle sonuçlanmış ve ülkede uygulanan politikalar da değişmiştir. Tarımda makineleşme, yabancı sermayenin ülkeye gelmeye başlaması, gibi liberal stratejilerle bir yandan tarımsal üretimde artış olmuş bir yandan da sanayi sektörünün üretimdeki payı genişlemiştir. Tarımda makineleşme kırsalda iş kayıplarına neden olmuş ve ücretli işçiliğin yaygınlaşmasıyla, yeni iş merkezleri kentler haline gelmiştir. Böylece 1950'li yıllardan itibaren kırdan kente yoğun ama buna karşılık düzensiz bir göç hareketi başlamıştır. Türkiye'de sanayi yeterince büyümeden bir nüfus hareketliliği başladığı için devlet yeterli istihdamı ve sanayileşme çalışmalarını sağlayamamıştır. Bu yoğun ve

düzensiz göç sebebiyle kentlerdeki ortalama ücretler gittikçe düşmüş ve Türkiye'nin daha sonraki süreçlerde karşılaşacağı kent işsizliği probleminin ilk sinyalleri verilmiştir. 1946'dan 1960'a kadar süren çok partili dönemin öne çıkan özelliklerini özetlemek gerekirse; hızlı nüfus artışı ve kentleşme, kırsal kesimin çözülmesi ve gecekondulaşma, ücretli çalışma isteklerinin artması, işçileşme ve sendikalı işçi sayısında artış gibi durumlardan bahsedilebilir. Bu dönemde işgücü konusunda ortaya çıkan sınırlı niteliksel gelişme söz konusu olmuştur. (Kepenek ve Yenitürk, 1994)

1960'lı yıllar Türkiye tarihinde önemli bir dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde 1961 darbe anayasasında Türkiye ilk kez "sosyal devlet" olarak tanımlanmış ve ülkede sendikalaşma, örgüt hakları, ekonomik büyüme gibi konularda genel olarak olumlu bir hava hâkim olmuştur. Planlı devlet dönemi başlamış ve 1963-1967 yıllarını kapsayan ilk beş yıllık kalkınma planı oluşturulmuştur. Bu dönemde ekonominin ve toplumsal yapının yasal düzenlemelerle daha iyi bir hale geleceği düşünülmektedir. Dolayısıyla hak ve özgürlüklerin genişletilmesinin yanında demokratik bir anayasa gerekiyordu. Aynı süreç ekonomide de planlı olmayı gündeme getirmekteydi. (Kepenek ve Yenitürk, 1994) İlk plan, dört noktaya odaklanarak istihdamı bir hedef olarak belirlemiştir: (a) İşsizlik meselesini çözmek, (b) Çalışanların meslekî seviyelerini yükseltmek, (c) Her basamakta yeterliliğe dayanan bir çalıştırma politikasıyla yetişenleri yerinde kullanmak ve sağlam bir sosyal hareketlilik yaratmak, (d) Çalışan nüfusun çeşitli meslek gruplarının bölünüşündeki dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve daha dengeli bir dağılım sağlamaktır. (DPT, 1963: 442). Türkiye, ekonomisinde devlet ve özel sektörün bir arada olduğu karma ekonomiyi benimsemiştir. Devlet ekonomide düzenleyici bir rol üstlenerek gelişme, kalkınma ve piyasaların genişletilmesi gibi konularda etkin olmuştur. Kamu sektörü ciddi bir istihdam kaynağı olarak görülmüş ve devlet bu dönemde bir işveren durumuna gelmiştir. 1960'ların 1973 petrol krizine kadar olan dönemde yurtdışı göçleri de ciddi oranda artmıştır. Batı Avrupa'ya ve özellikle Almanya'ya Türkiye'den yoğun işçi akışı olmuş ve bu durum ilk petrol krizi sonrası yabancı işçi alımı durdurulana kadar devam etmiştir. 60'lı yıllarda planlı ekonomi, sosyal devlet uygulamaları ve dış göçlerin ülke içindeki fazla işgücünü emmesi gibi etmenler nedeniyle işsizliğin nispeten düşük seviyelerde seyrettiği ifade edilebilir. 1970'li yıllara gelindiğinde 1973 bunalımı Türkiye'de neoliberal politikaların uygulanmasının için zeminini oluşturmuştur. Petrol fiyatlarının dört katına çıkmasıyla Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler dış borç batağına girmişlerdir. Krizin etkilerinden kurtulmak için IMF ve WB'den kredi almak isteyen Türkiye yapısal uyum programlarına

tabi tutulmuştur. Bu tarz küresel kurumların dayattıkları yapısal uyum programları emek gücünü ise olumsuz etkilemiştir. (Yiğit, 2022) 1980'e girilirken artan ekonomik bunalımın bir diğer göstergesi de işsizlik oranının yükselmesi tam istihdamın sağlanamamasıdır. Kalkınma planları döneminde işsizlik artarak devam etmiştir. Planlı dönemde işsizliğin uzun vadede, sanayileşmenin gerçekleştirilmesi ile çözümlenecek bir mesele olduğu kabullenilmiştir. (Kepenek ve Yenitürk, 1994) 1980'lerden sonra ise ekonomi tam anlamıyla yapısal bir dönüşüme girmiştir.

Tokol, Türkiye'de işsizliğin önemini ve niteliklerini belirleyen dört dönemden bahsetmiştir. Birinci dönem 1950-60 arasına denk gelmektedir ve bu dönem yaşanan yoğun iç göç, hızlı kentleşme ve nüfus artışıyla yaşanan işsizlikle karakterize olmuştur. İkinci dönemde 1960'lı yılları içermektedir ve dönemin istihdam piyasasını etkileyen özellikleri planlı ekonomi döneminin başlaması ve artan yurtdışı göçleridir. Üçüncü dönem olan 1970'li yıllarda petrol bunalımı, ekonomik durgunluk, dış ve iç borçların artışı, yurt dışına göç olanaklarının ortadan kalkması istihdam sorunlarını ağırlaştırırken, 1980 sonrası son dönemde ekonomik politikadaki değişme, özelleştirme, gümrük birliği ve taşeronlaşma yeni sorunları beraberinde getirmiştir (Akt; Bedel, 2014) Tabi ki günümüze geldikçe bu dönemlere yenilerini ekleme gereksinimi doğmuştur. Özellikle özelleştirme politikalarının yaygın uygulanması, neo-liberal dönüşümler, bilgisayar ve internet teknolojilerinin yaygın kullanımının yarattığı genç işsizliği işsizlik konusunda yepyeni bir dönemi nitelemektedir.

2.2. 1980 Sonrası Türkiye'de İşsizliğin Durumu

Türkiye ekonomisinin 1980'lere kadar olan süreci için genel olarak, ithal ikameci, korumacı, devletçi ve düzenlenmiş piyasalara sahip olduğu söylenebilir. 1970'lerin sonu ise Türkiye için siyasal ve ekonomik krizlerin olduğu çalkantılı bir döneme karşılık gelmektedir. 24 Ocak 1980 kararları, Türkiye'de ithal ikameci sanayileşmeden ihracat odaklı büyümeye dayanan ekonomi politikalarına dönüşmesine yol açan köklü değişikliklere neden olmuştur. IMF ve WB'nin etkisiyle beraber neo-liberal politikalar az gelişmiş ülkelerde hızla yayılmıştır. Bu politikalar piyasadaki fiyat müdahalelerinin kaldırılması, dış ticaretin serbestleşmesi, kamu-iktisadi kuruluşlarının özelleştirilmesi, yabancı yatırımların önünün açılması, eğitim ve sağlık gibi hizmet alanlarında özelleştirmelerin yaygınlaştırılması, işgücü piyasasının esnekleştirilmesi gibi amaçlar içermekte ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini, dışa açılmacı, serbest piyasa ekonomisine dönüştürmekteydi. (Şenses, 2004) Böylece verimlilik esaslı serbest piyasa ekonomisi ve dışa açılmacı bir

stratejiye gidilmiş ve bu stratejinin önünde oluşabilecek bürokratik engeller kaldırılmıştır. Bu değişimden en çok etkilenen sistemlerden birisi de iş piyasaları olmuştur. Çünkü yeni sistemde piyasa kendi işleyişine bırakılmış ve devletin iş veren rolü azalmıştır. Sosyal devlet anlayışından uzaklaşmakta ve esas aktör özel sektör olmaktadır. Buradan hareketle bu dönemdeki ekonomi ve istihdam planlamalarında özel sektörün ve girişimciliğin özendirilmeye çalışıldığı ifade edilebilir. (Şahin ve Yıldırım, 2015) 1985-1989 yıllarını kapsayan beşinci beş yıllık kalkınma planında dışa açılan Türkiye ekonomisinin emek yoğun teknolojilere yönelerek özellikle sanayileşmeye entegre olması, yabancı sermaye akışının hızlanması, geçici istihdam sağlayan kamu projelerinin geliştirilmesi, gençlere istihdam sağlayan ve hizmet içi eğitimlerle vasıf kazandıran işverenlerin vergi ve diğer yollarla teşvik edilmesi ile girişimcilik kültürünün özendirilmesine ilişkin kararlar alınmıştır (DPT, 1984: 128-133). İşsizliğin artarak devam ettiği bu dönemde Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında “genç istihdamını ve işsizlik sorununu” özellikle ön plana çıkarılmış ve bu özelliğiyle bir başka ilkin yaşanmasına neden olmuştur. (Murat ve Şahin, 2011: 449) İşsizlikteki tırmanışın devam ettiği 1990-1994 arası dönemi kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında işsizlik sorunu ile mücadelede hizmet sektörünün geliştirilmesi, girişimcilik faaliyetlerinin teşvik edilmesi, örgün ve yaygın eğitim sistemlerinin tüm kademelerine gereken önemin verilmesi, nitelikli işgücü yetiştirilmesine ağırlık verilmesi gibi hedefler belirlenmiştir (DPT, 1990: 302-303). “1994 yılında finansmanının yarısından fazlasını (%62) Dünya Bankası’nın karşıladığı “İstihdam ve Eğitim Projesi” hayata geçirilmiştir. Projenin hedefleri arasında, 73.200 kişiye meslek kazandırılarak işe yerleştirilmesi, işgücü piyasası bilgi sisteminin geliştirilmesi ve kadın istihdamının artırılması gibi önlemler bulunmaktadır” (Biçerli, 2012: 147).

Türkiye’nin 1980’lerde başlayan neo-liberal ekonomiye ve küresel pazara entegrasyonun devamında işgücü piyasaları ve işsizlik problemiyle ilişkili olan, 12 Eylül dönemi, Özallı yıllar, 1994 ve 2001 krizi gibi önemli süreçler yaşanmıştır. 12 Eylül askeri darbesinin ardından çalkantılı bir süreç başlamıştır. Bu çalkantılı süreci en çok hisseden kesim ise üniversiteler ve gençler olmuştur. Daha sonra yaşanan 1994, 1998 ve 2001 krizleri ise ülkenin ekonomik ve toplumsal durumunu daha da vahim hale getirmiştir. Bu dönemden sonra yüksek vasıflı işgücünün kitlesel işsizliği söz konusu olmuş ve bankacılık, imalat sanayisinde çalışan binlerce kişi işsiz kalmıştır. (Kazgan, 2001) Kazgan bu dönemde yaşanan nitelikli iş gücü kaybını şöyle anlatır:

Yabancı konsoloslukların önünde uzayan kuyruklar bu sınıfın bir kısmının dış göçe başladığına göstergedir; içeride kalanların bir bölümü vasıflarıyla bağlantısız işler yapmaya başlamış (evlerinde matematik, fizik, İngilizce dersi vermek gibi) ya da boş oturmak zorunda kalmıştır. Bu, Türkiye'nin eğitime/yetiştirme yolunda bu kişilere yaptığı milyarlarca dolarlık yatırımın boşa gitmesi demektir. Bir kısım firmalarsa yüksek vasıflı ve yüksek ücretli işgücünü tasfiye edip, yerlerini, becerisi düşük fakat ücreti de düşük işgücüyle doldurma yoluna girmiştir. Bu ise sonuçta rekabet kaybına yol açacaktır. (Kazgan, 2001: 28)

1990'lardan itibaren Türkiye'deki işsizlik oranları genç kesimde ve üniversite mezunu kişilerde artış göstermiştir. Bu dönemde neo-liberal politikalar hizmet sektöründe ve eğitimde de kendini hissettirmeye başlamıştır. Yükseköğretim bir yandan hızla kitleselleşmeye başlarken bir yandan da ticari bir hal almaya ve tabakalaşmaya başlamıştır. Üniversiteler eşitsizlikleri yeniden üretmenin bir aracı haline gelmiştir. (İnce, 2022) Üniversiteler hem siyasal ideolojilerin çıkarları doğrultusunda hem de kuruldukları bölgenin ekonomisini sosyal yaşamını etkilemesi için yatırım aracı olarak kullanılmıştır. Diğer bir yandan ise üniversite okumak bireylerin kendilerine, ailelerin ise çocuklarına, onların daha iyi şartlar elde etmeleri, işsiz kalmamaları için yaptıkları bir yatırımdır. Bu nedenle son otuz yılda işsizliğin yeni bir alt biçimi olan ve ülkemizde ciddi sosyo-ekonomik yaralara neden olan diplomalı işsizliğini neden ve sonuçları ile birlikte ele almak önem arz etmektedir.

3. BÖLÜM

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

İşsizlik ve ekonomik yetersizliklerle baş etmeye çalışan diplomalılar bu baş etme sürecinde sıklıkla ailelerinden destek almaktadırlar. Bu doğrultuda diplomalıların işsizlik deneyimleri üzerinde olan tartışmada “aile” ön plana çıkmaktadır. Türkiye’de diplomalı işsizliği pek çok açıdan incelenmiştir. Ancak “aile evine dönüşü” temel alan bir araştırmaya rastlanmamıştır. İşsizlik deneyimleri literatürüne yeni bir bakış açısı kazandıracak bu çalışmada aile evinden ayrı bir yaşamı deneyimledikten sonra aile evine geri dönmek durumunda kalan kişilerin deneyimleri konu edinmiştir.

3.1. Araştırmanın Metodu

Araştırmanın amacı; diplomalı genç yetişkinlerin üniversite eğitimi sırasında bağımsız, özerk bir yaşam deneyimledikten sonra maddi yetersizlikler sebebiyle aile ile birlikte bir yaşam sürdürmek zorunda kalmalarının kişide, aile ilişkileri ve sosyal çevre açısından ve psikolojik açıdan nasıl etkiler ortaya çıkardığını sosyolojik bir bakış açısıyla incelemektir. Bu çalışma bireylerin aile evindeki işsizlik deneyimlerini analiz etmeye odaklanmıştır. Bu nedenle İzmir, Aydın, Manisa illerinde işsiz ya da part-time çalışan kişilerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada ulaşılan sonuçlar Türkiye genelini temsil etmemektedir. Bu çalışma sadece İzmir, Aydın, Manisa illerinde aileleriyle yaşayan bireylerle sınırlıdır. Bu nedenle bu çalışma aile evine geri dönen kişilerin yaşamlarıyla ilgili fikir edinmemizi sağlamakta ve bundan sonra yapılacak olan aile evine dönüş araştırmalarına temel olma niteliği taşımaktadır.

3.2. Araştırma Problemi

Araştırmanın problemi; “Diplomalı genç yetişkinler aile evine dönmek ve yaşamak zorunda kaldıklarında ne gibi deneyimler edinmektedirler?” olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın problemi kapsamında merak edilen ve araştırılmak istenen diğer problemler de şunlardır:

1-Genç yetişkinlerin aile evine dönme deneyimi ve etkileri açısından cinsiyet, ekonomik/sınıfsal durum, demografik nitelik vb. değişkenler farklılık ortaya çıkarmakta mıdır?

2-Üniversite eğitilmiş gençler için diploma sahibi olmak ne anlama gelmektedir?

3-İşsiz kalmak, ekonomik bağımlılık vb. durumlar bireysel düzeyde ne tür sosyal sonuçlar ortaya çıkarmaktadır?

4-Ekonomik bağımlılık yaşayan genç yetişkinler ne tür çevresel baskı ve sorunlar yaşamaktadır ve baş etme stratejileri nelerdir?

5- Genç yetişkinler, eğitim sürecinden itibaren işsiz kalmamak veya bağımsız olabilmek için ne tür çabalar ortaya koymaktadır?

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

İzmir, Aydın, Manisa illerinde ailesi ile birlikte aynı evde yaşayan, üniversite mezunu işsiz veya part-time çalışan bireyler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Aile evinde yaşayan üniversite mezunu kişilerin tam sayısına ulaşamadığı için evrenin boyutunu belirlemek mümkün değildir. Bu araştırma derinlemesine mülakat yöntemiyle gerçekleştirilmiş olup, örneklem büyüklüğü “veri doygunluğu” dikkate alınarak belirlenmiştir. Araştırmada aile evine döndükten sonra genç yetişkinlerin yaşadıkları deneyimler ele alınacağından, aile evine yakın zamanda dönmüş kişiler bu problemleri yansıtmada uygun değildir. Bu nedenle en az 1 yıldır aile evinde kalmış kişiler araştırmanın örneklemine dahil edilmiştir. Bu doğrultuda görüşülen kişiler “amaçsal örneklem tekniği” ile belirlenmiştir.

3.4. Verilerin Toplanması

Veriler, aile evi ve diplomalı işsizliği konuları ile ilişkilendirilen iki aşamada toplanmıştır. İlk aşamada aile evi ve diplomalı işsizliği ile ilgili literatür taraması yapılmış ve araştırmanın teorik temeli inşa edilmiştir. İkinci aşamada ise gönüllü kişiler ile görüşülerek, işsizlik ve aile evinde yaşama ile ilgili deneyimler incelenmiştir. Araştırmaya katılan gönüllü bireyler “kartopu yöntemi” ile araştırmaya dahil edilmiştir. Bu yöntem ile uygun katılımcılara, katılımcıların aracılığı ile ulaşılmıştır. Bu doğrultuda İzmir, Aydın, Manisa illerinde yaşayan 23 kişiyle derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların genel bilgileri şu şekildedir: 15'i İzmir, 6'sı Aydın, 2'si Manisa illerinden olmak üzere toplam 23 kişiyle mülakat yapılmıştır. Bu kişilerin 13'ü kadın, 10'u erkektir. Katılımcıların 13 tanesi işsizdir, 10 tanesi ise part-time olarak çalışmaktadır. Katılımcıların mezun oldukları bölümler şu şekildedir: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (3), ve Sosyoloji (3), Turizm (2), Matematik (2), Harita Mühendisliği (1), İktisat (1), Coğrafya (1), Biyomedikal Cihaz ve Teknolojisi (1), Gıda Mühendisliği (1), Alternatif Enerji (1), İşletme (1), Uluslararası Ticaret ve Lojistik (1) Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İşleri (1), Elektrik ve Elektronik Mühendisliği (1), Biyomühendislik (1), Hukuk (1), Şehir ve Bölge Planlama (1). Mülakatlar ortalama 33 dakika sürmüştür. En kısa mülakat 11 dakika, en uzun mülakat ise 150 dakika sürmüştür.

Tablo 3.1. Görüşülen Kişilere Ait Genel Bilgiler

Görüşme Sayısı	23		
Cinsiyet	Kadın	Erkek	
	13	10	
İş Durumu	İşsiz	Part-Time	
	13	10	
Şehir	İzmir	Aydın	Manisa
	15	6	2
Görüşme Süreleri	En Kısa	En Uzun	Ortalama
	11 dakika	150 dakika	33 dakika
Görüşmecilerin Mezun Oldukları Bölümler	Harita Mühendisliği, İktisat, Coğrafya, Biyomedikal Cihaz ve Teknolojisi, Gıda Mühendisliği, Alternatif Enerji, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İşleri, Elektrik ve Elektronik Mühendisliği, Biyomühendislik, Hukuk, Şehir ve Bölge Planlama, Sosyoloji, Turizm, İşletme, Uluslararası Ticaret ve Lojistik, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Matematik		

Görüşülen kişilerin yaşları incelendiğinde en küçük yaştaki katılımcı 23 yaşında iken en büyük yaştaki katılımcı 41 yaşındadır.

Yapılan mülakatlar için bir “görüşme soruları formu” oluşturulmuştur. Oluşturulan form 2 kişiyle pilot görüşme yapılarak test edilmiştir. Bu testten sonra bazı sorular çıkartılmış ve yeniden düzenlenmiştir. Görüşme soruları; “İşsizlik” “Aile Evine Dönüş” Yetişkinlik-Çocukluk Karmaşası” “Problemler ve Baş Etme Stratejileri” şeklinde dört ana tema altında oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile görüşmeler gerçekleştirildiği için sorulan sorular görüşmenin seyrine göre değişkenlik göstermiştir.

Başlangıçta sadece işsiz kişilerle görüşülmesi planlanmıştı. Ancak gerek ailenin ekonomik durumu gerekse ülkenin ekonomik şartları gibi nedenlerden dolayı, diplomalı kişilerin kendi meslekleri olmayan düzensiz ve vasıfsız işlerde harçlıklarını çıkarmak için part-time olarak sıklıkla çalıştıklarına rastlanmıştır. Kendi uzmanlık alanlarında iş sahibi

olmayan ve ekonomik olarak bağımsız olmayan bu bireylerin de araştırmaya dahil edilmesine karar verilmiştir. Araştırma konusu bireylerin anlatmaktan çekindiği, utandığı, zorlandığı bir alandır. Bu nedenle bireylerin kendilerini daha rahat ifade edebilmelerine katkı olması amacıyla, araştırmacının da işsiz ve aile evinde yaşayan biri olduğu her seferinde belirtilmiştir. Görüşmeler yüz yüze ve telefonla gerçekleştirilmiştir. Ses kaydı alınmasına izin veren katılımcıların ses kaydı alınmıştır. İzin vermeyen katılımcıların söyledikleri ise görüşme esnasında notlar tutularak kaydedilmiştir. Daha sonra ses kayıtları ve notlar düzenli bir şekilde yazıya geçirilerek analiz edilmiştir

3.5. Verilerin Analizi

Görüşme deşifreleri için “MAXQDA Analytics Pro (24.3.0)” program ile nitel bir analiz gerçekleştirilmiştir. Nitel analiz yöntemi olarak “tematik analiz yöntemi” uygulanmıştır. Konunun hedefleri düşünüldüğünde daha önce bahsedildiği üzere dört ana tema saptanmıştır. Bu Ana temalarda kendi içinde alt tema ve kodlara ayrılmıştır. “Tematik analiz, bir dizi bireysel veya odak grup görüşmesi ya da çeşitli metinlerden oluşan veri seti içerisinde tekrar eden anlam örüntülerini bulmak için yapılan bir incelemeden ibarettir” (Braun ve Clarke, 2019: 882). Araştırmanın analizinde kuramsal bir yaklaşım izlenmiştir. “Bu tematik analiz biçimi, veri setinin geneline ilişkin yoğun bir betimleme sunmaktan ziyade, verinin bazı yönlerine ilişkin daha ayrıntılı bir analiz sunma eğilimi gösterir (Braun ve Clarke, 2019: 880).” Temalar, verinin açık veya yüzeysel anlamları üzerinden anlamsal bir yaklaşım benimsenerek oluşturulmuştur. (Braun ve Clarke, 2019)

Araştırma sırasında bireylerin deneyimlerine ve bireyde yarattıkları anlama odaklanıldığı için “yorumlayıcı fenomenolojik analiz” yaklaşımı benimsenmiştir. “Yorumlayıcı fenomenolojik analizde esas inceleme birimleri belirli deneyimlerin, durumların, olayların ve nesnelerin katılımcılar için sahip olduğu anlamlardır. İnsanlar hayatlarında önemli bir şeyle ilgili bir deneyim yaşadığında, olup bitenlerin önemi üzerinde düşünmeye başlarlar ve yorumlayıcı fenomenolojik analiz araştırması bu düşüncelerle ilgilenmeyi amaçlar (Toker, 2022: Ö335).”

Aşağıda belirlenen her alt temanın neleri kapsadığına dair tanımlamalar yer almaktadır.

Tablo 3.2. Alt Temaların Tanımı

Tema	Alt Tema	Alt Temanın Tanımı
İşsizlik	Diplomalı İşsizliğin Nedenleri	Katılımcıların diplomalı işsizliği sorunun nedenine dair ifadeleri bu bölümde yer almaktadır.
	İş Bulmak İçin Stratejiler	Katılımcıların iş bulabilmek adına diploma almak dışında ne gibi yollara başvurdıkları bu bölümde yer almaktadır.
	İş Mücadelesi ve Kişisel Deneyimler	Katılımcıların işsizlik ve iş piyasası deneyimleri, karşılaştıkları zorluklar bu bölümde yer almaktadır.
Aile Evine Dönüş	Aile Evine Dönme Nedenleri	Katılımcıların aile evine dönme nedenleri bu bölümde yer almaktadır.
	Aile Evinde Yaşamın Avantajları	Katılımcıların aile evinin avantajları ve aile evinde yaşamın olumlu yönlerinden bahsettikleri ifadeler bu bölümde yer almaktadır.
	Bumerang Kuşağı Deneyimleri	Katılımcıların aile evine döndükten sonraki deneyimleri bu bölümde yer almaktadır.
	Ebeveyn Müdahalesi	Katılımcıların aileleri tarafından kişisel hayatlarına karışıldığına dair ifadeleri ve ailelerin koydukları kurallar bu bölümde yer almaktadır.
Yetişkinlik-Çocukluk Karmaşası	Yetişkinliğin Tanımı	Katılımcıların yetişkinliğin ne olduğuna ve yetişkin olabilmek için bireylerin nelere sahip olması gerektiğine dair ifadeler bu bölümde yer almaktadır.
	Yetişkinlik Hissi	Katılımcıların kendilerini yetişkin gibi hissettiğini söylediği ifadeler bu bölümde yer almaktadır.
	Çocukluk Hissi	Katılımcıların kendilerini çocuk gibi hissettiğini söylediği ifadeler bu bölümde yer almaktadır.
Problemler ve Baş Etme Stratejileri	Sosyal Problemler	Katılımcıların yaşadıklarını ifade ettikleri sosyal problemler bu bölümde yer almaktadır.
	Psikolojik Olumsuzluklar	Katılımcıların yaşadıklarını ifade ettikleri psikolojik sorunlar bu bölümde yer almaktadır.
	Ekonomik Problemler	Katılımcıların yaşadıklarını ifade ettikleri ekonomik problemler bu bölümde yer almaktadır.
	Baş Etme Stratejileri	Katılımcıların işsizlik, maddi yetersizlikler ve aile evine dönmüş olmaktan kaynaklı yaşadıkları problemlerle nasıl başa çıktıkları, ne gibi yollar izlediklerine dair ifadeler bu bölümde yer almaktadır.

4. BÖLÜM

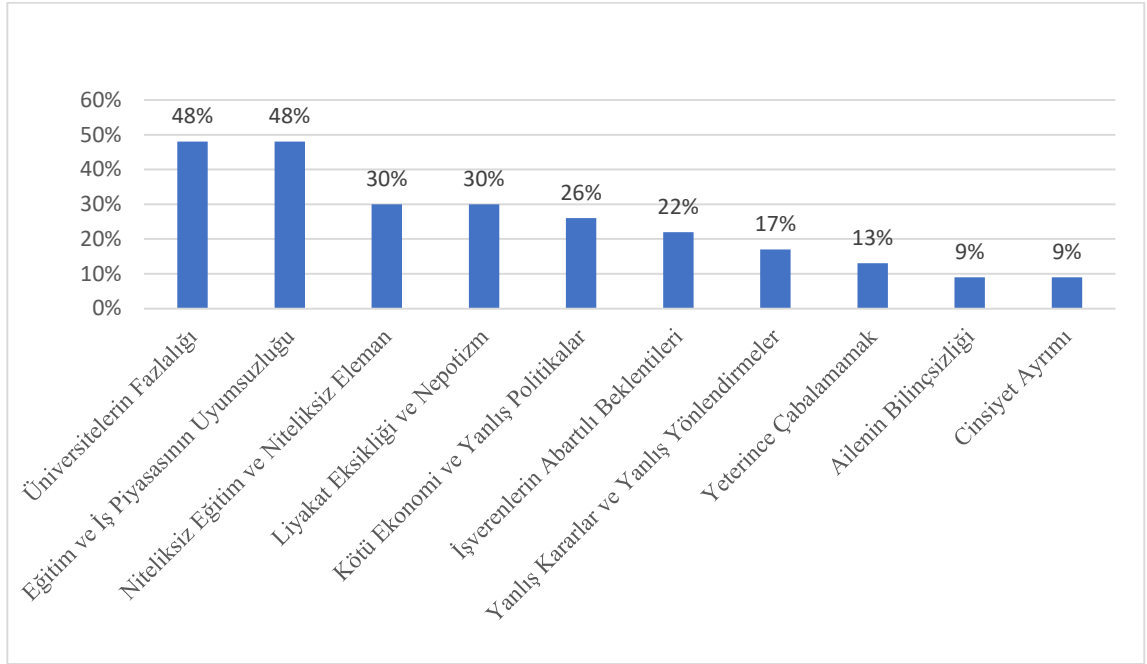
4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bir önceki bölümde araştırılmanın nasıl yürütüldüğü, araştırmada hangi yöntem ve tekniklerin kullanıldığı anlatılmıştır. Bu bölümde ise araştırma sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Araştırmanın bulguları, 3. Bölümde bahsedilen temalar çerçevesinde gruplandırılmıştır. Sırasıyla, “İşsizlik” “Aile Evine Dönüş” “Yetişkinlik-Çocukluk Karmaşası” “Baş Etme Stratejileri” temalarıyla ilişkili bulgular, tablo ve grafikler aracılığıyla aktarılmış ve katılımcıların ifadelerine yer verilerek desteklenmiştir.

4.1. İşsizlik

Görüşmeler esnasında bireyler diplomalı işsizliğini sıklıkla benzer nedenlere bağlamışlardır. Elde edilen sonuçlara göre katılımcılar tarafından diplomalı işsizliği sorunu en başta, çok fazla üniversitenin açılmış olmasına, çok sayıda üniversite mezunun olmasına bağlanmıştır. Bu anlama gelen ifadeler kullanan kişiler “Üniversitelerin Fazla Olması” kodu altında toplanmıştır. Mülakatlarda, üniversitelerin fazla olması ile aynı sıklıkta bahsedilmiş diğer neden ise “Eğitim ve İş Piyasalarının Uyumsuzluğu” olarak saptanmıştır. Bu kod ile ifade edilen iş piyasalarında bütün diplomalıları kapsayacak sayıda iş olanağının olmamasıdır. Hemen ardından aynı sıklıkta tekrarlanan “Niteliksiz Eğitim Nitelik Eleman” ve” Liyakat Eksikliği ve Nepotizm” kodları gelmiştir. Katılımcıların bir kısmı işsizliğin eğitimin niteliksiz olmasından ve diploma alan bireylerin niteliksiz olmasından kaynaklandığını ifade ederken, bir kısmı da iş bulmak için torpile, tanıdık bir kişiye ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. 6 katılımcı diplomalı işsizliğinin nedeni olarak ülkedeki ekonomik şartların kötü olmasını ve ülkedeki politikaların yanlış yürütülmesini göstermiştir. 5 katılımcı ise “İş Verenlerin Abartılı Beklentileri”nden bahsetmiştir. Bu kodun kapsadığı ifadeler; çoğu işverenin deneyim beklentisinin veya işle alakasız abartılı beklentilerinin olmasıdır. 4 katılımcı, ailelerin yanlış yönlendirmeleri veya kişilerin kendi tercihleri ile yanlış kararlar almasından kaynaklı diplomalı işsizliğinin olduğundan bahsetmiştir. 3 katılımcı, diplomalı işsizliği kişisel nedenlere, yeterince emek vermemeye ve çabalamamaya bağlamıştır. 2 katılımcı ise aile kurumundaki bozulmalar ve ailelerin çocuklarını yanlış yetiştirmesinden kaynaklı diplomalı işsizliği olduğuna değinmiştir. 2 katılımcı da diplomalı işsizliğinin cinsiyet ayrımı nedeni ile olduğunu ifade etmiştir.

Bu noktada belirtilmelidir ki her katılımcı tek bir neden belirtmemiştir. Katılımcıların çoğu diplomalı işsizliğini birden fazla nedene bağlamıştır.

Grafik 4.1. Katılımcıların İfadesine Göre Diplomalı İşsizliğinin Nedenleri

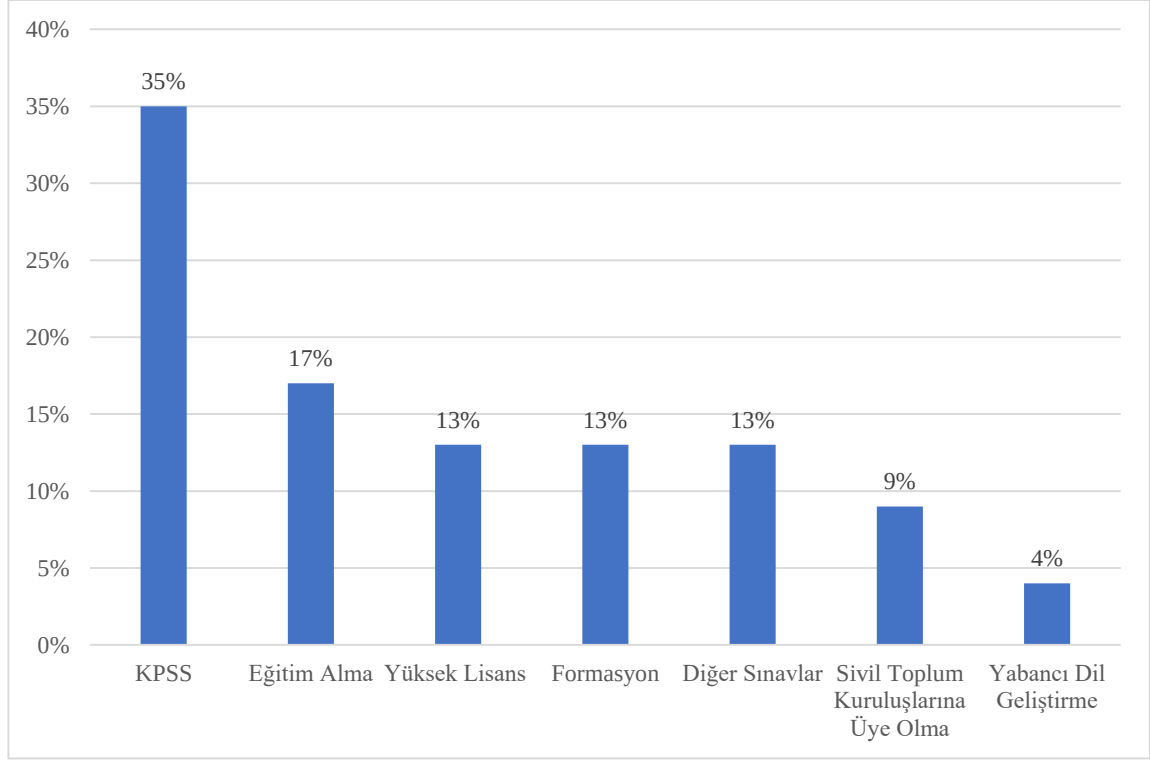
Üç yıldır işsiz olan bir katılımcı işsizliğin nedenlerini kendi düşüncelerine göre şöyle ifade etmiştir:

Ülkemizde o kadar çok üniversite ve o kadar çok üniversite mezunu var ki bu insanların hepsi kalifiye eleman değil yani. Bu bir gerçek bence bunu reddetmemek lazım. Hani eğer istihdam olmayacaksa bu kadar insan neden okuyor. Teorik bilgilerle yükleniyoruz sonrasında iş bulamıyoruz. Zaten üniversite okumasalar bu insanlar ne yapacak o da ayrı bir sorun. Çünkü ülkenin yarısı zaten asgari ücretle çalışıyor. Sonuç olarak üzücü ve çözülmesi gereken bir problem. (K 5, Kadın, 26, Sosyoloji)

Part-time garsonluk yapmakta olan bir başka katılımcı ise diplomalı işsizliğinin nedenlerini üniversitelerin fazlalığına ve bireylerin niteliklerine göre alanlara yönelmemesine bağlamıştır:

Şimdi bir sürü üniversite mezunu işsiz var. Ayrıca eğitim anlamında üniversiteyi hak etmeyen gençlerde üniversiteye gidiyorlar. Şu an teknik işlerde eleman sıkıntısı var mesela. Tamirci, tesisatçı, marangozlukta eleman sıkıntısı var. Herkes akademisyen olmaya çalışıyor. Akademik eğitimi olmayanlar küçümsenmeye başladı. Ama öyle yapıldığı için tam tersi oldu. Çok bilgili işsizler var etrafta. (K 13, Erkek, 28, Turizm)

Aşağıda katılımcıların iş bulabilmek için diploma almanın yanı sıra ne gibi yollara başvurdukları yer almaktadır. Katılımcıların iş bulabilmek için sınavlara girdiği ya da yüksek lisans, formasyon, sertifika gibi eğitim programları ile kendilerini geliştirmek istediklerine rastlanmıştır.

Grafik 4.2. İş Bulmak İçin Başvurulan Stratejiler

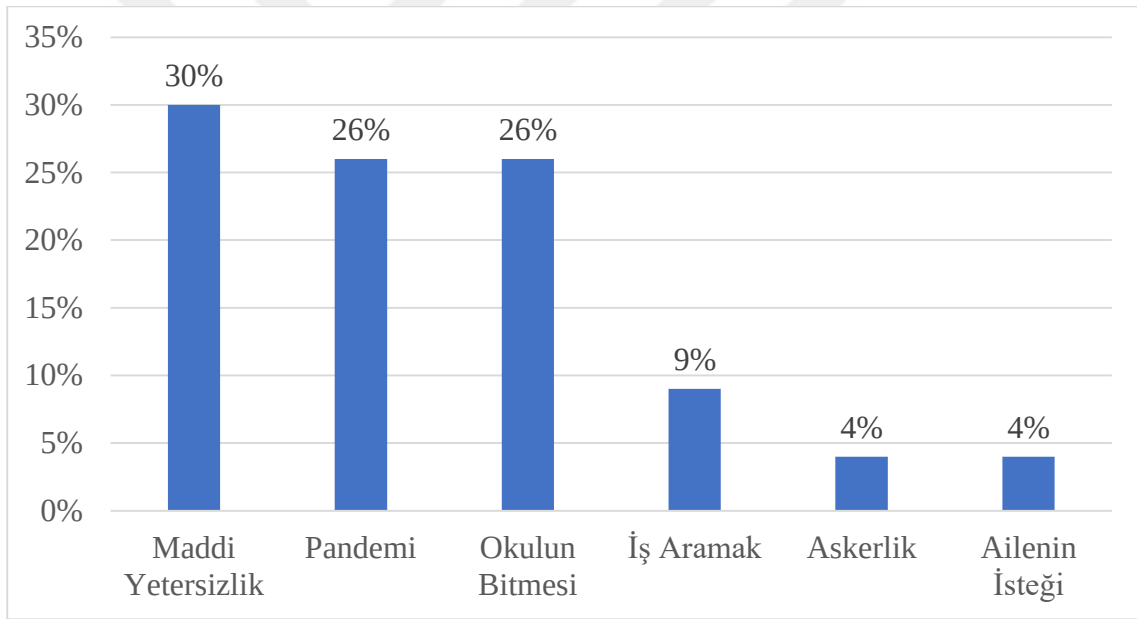
Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, tek bir hedef için uğraşmaktan çok var olan bütün seçenekleri değerlendirmek istedikleri gözlenmiştir.

Hiçbir zaman bir tane planım yok. A B C planlarım var. Öncelikle hedefim üniversitede kalmak. Ama sadece buna bel bağlamamak için sınavlara da giriyorum. Cumhurbaşkanlığı sınavına girip iletişim uzman yardımcısı olmak da istiyorum. O yüzden bu ikisini aynı anda kovalıyorum. Çünkü devir öyle bir devir ki bir tanesi için bir yılını harcayamıyorsun maalesef. İşte ben oturayım sadece bunu yapayım diyemiyorsun. Benim açımdan en azından böyle. Bu kumar oynamak gibi bir şey oluyor aslında. O yüzden hem akademisyenliği hem atanmayı hem de Cumhurbaşkanlığında çalışmak benim için olabilecek şeyler. O yüzden hepsini aynı anda yapmaya çalışıyorum. (K 14, Kadın, 24, Sosyoloji)

4.2. Aile Evine Dönüş

Katılımcıların büyük kısmının aile evine dönüş nedeni olarak; maddi yetersizlik, korona pandemisi ve mezun olmayı ifade etmiştir. Özellikle pandemi dönemi birçok kişinin öğrenci evinden aile evine dönmesine tekrar aile evinden çıkamamasına neden olmuştur.

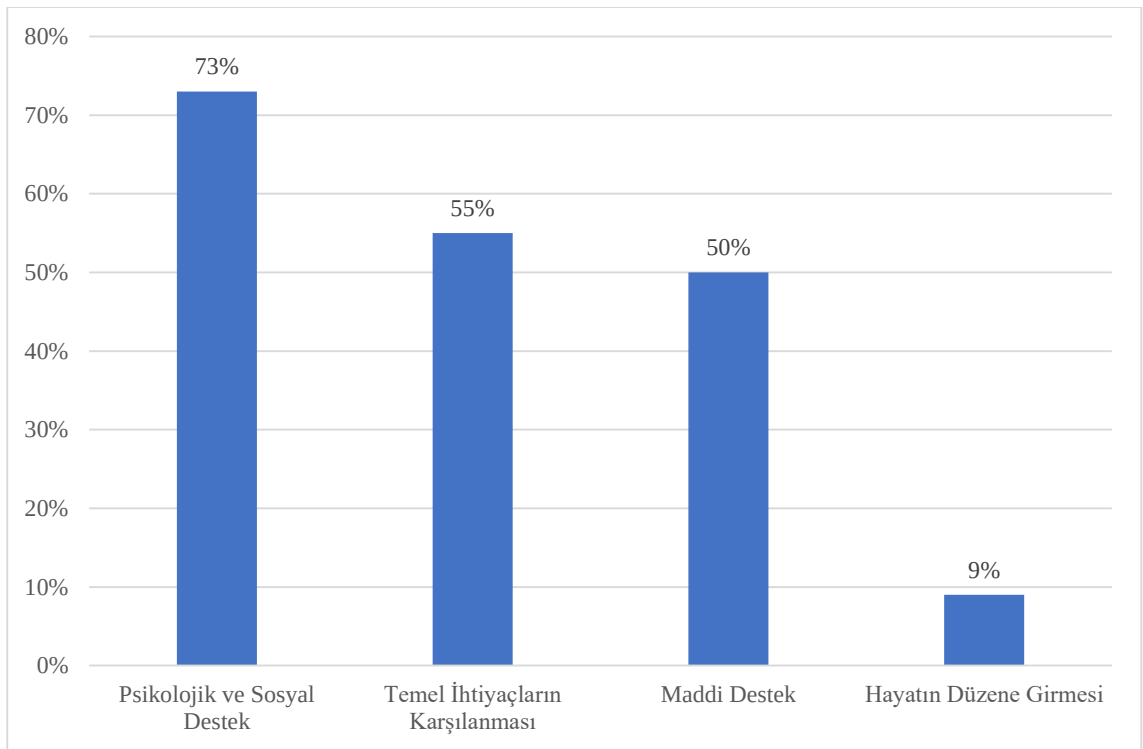
Ben aslında özel bir şirkette çalışmak istiyordum. Pandemiye denk geldiği için İzmir'deki bütün kurulu hayatımı topladım ve Aydın'a geldim. Bir iki yıl boyunca dışarı çıkamadık. Sonrasında tekrardan İzmir'e gitmek istedim. Şirketlerle konuştum. Ama mesela şu anda da asgari ücret 17 bin TL. İzmir'de kiralık ev tutmak istesem 10 binden başlıyor. Böyle olunca da şirketler benim için kapandı yani. Çünkü kendimi geçindiremeyeceğim. (K 16, Kadın, 25, Biyomedikal Cihaz ve Teknolojileri)

Grafik 4.3. Katılımcıların Aile Evine Dönme Sepepleri

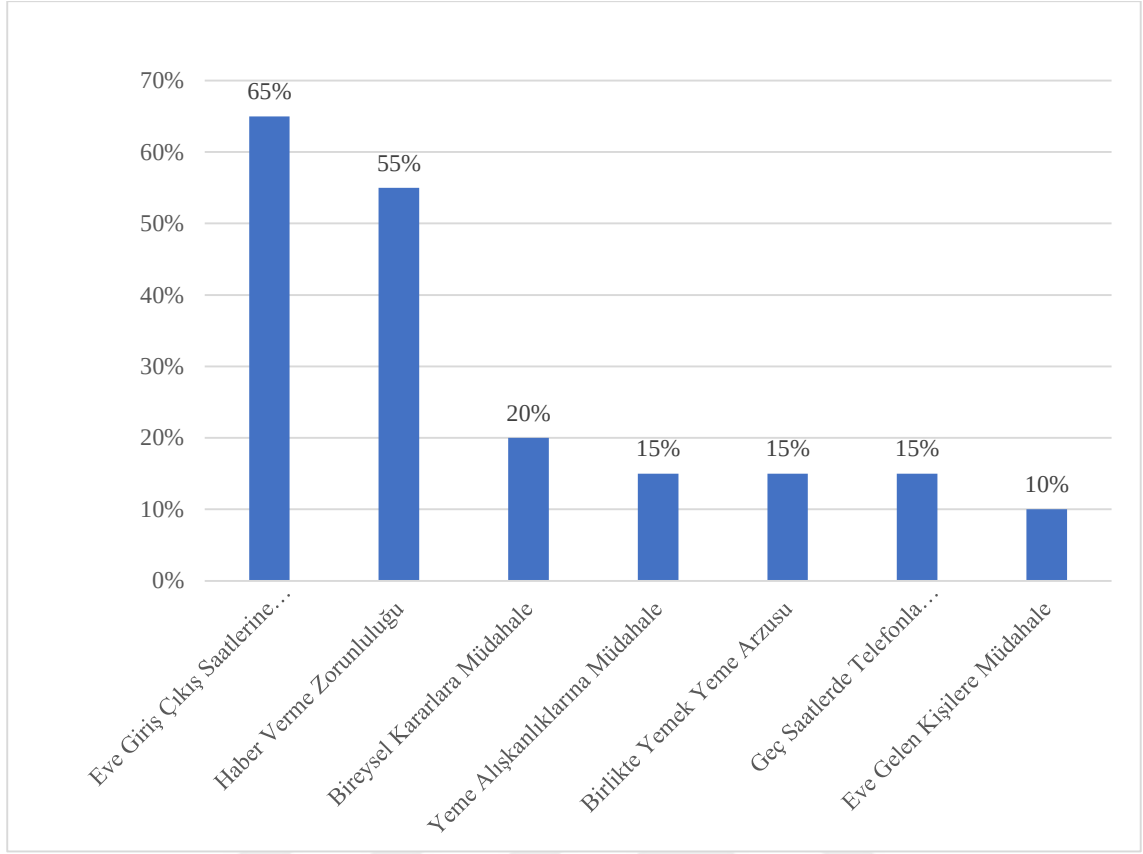
Aşağıda kişilerin aile evinin avantajlarına yönelik ifadelerinin gruplanmış hali yer almaktadır. Burada ailenin kişilerin hayatında ki destek mekanizması rolünü görmekteyiz. Aile evinde kalmanın ikinci avantajı olarak, barınma, yemek, günlük ev işleri gibi temel ihtiyaçların karşılanması durumları ifade edilmiştir. Katılımcıların yarısı aile evinde kalmanın kendilerine kira, fatura, alışveriş gibi konularda maddi destek sağladığını söylemiştir. 2 katılımcı ise aile evinde kalmanın kişisel hayatlarını daha düzene soktuğunu belirtmiştir.

Aile evinde sevinç ve güzel şeyleri beraber paylaşma imkânı oluyor. Benim küçük kardeşim var mesela. Onunla birlikte olmaktan, aynı evde yaşamaktan, onun başarısını görmekten mutlu oluyorum. Annemle zaman geçirmek, dışarı çıkartmak, dinlemek, çay kahve saatleri, birbirimizle dertleşmek, aslında kendini yalnız hissetmemek olumlu yönleri. Uzakta olduğumda mesela her şeyi kolay anlatamazdım. Akli kalır üzülmür kırılır diye. Şimdi daha iyi oluyor benim için. Başıma bir iş gelse bir sıkıntı olsa ilk ulaşabileceğim kişiler ve daha kolay ulaşırlar. Bir güven oluyor. Arkanda birilerinin olduğunu hissediyorsun. (K 14, Kadın, 24, Sosyoloji)

Grafik 4.4. Aile Evinin Avantajları

Aile evinden ayrı bir yaşamı deneyimlemiş kişilerin aile evine döndüklerinde karşılaştıkları durumlardan biri ailelerin birtakım müdahaleleridir. Ebeveynlerin sıklıkla çocuklarının eve giriş çıkış saatlerine karıştığı ve bireyleri yaptıkları eylemleri haber vermek zorunda bıraktıkları görülmüştür. 3 katılımcı ise ailelerinin yedikleri yemeklere karıştıklarını, kendi yiyecekleri yemekleri ve yiyecekleri miktarı kendilerinin seçemediğini belirtmiştir.

Grafik 4.5. Ebeveyn Müdahalesi

Benim başıma bir şey gelecek bir şey olacak kaygısını güderek sosyal faaliyetlerimi kısıtlamaya çalışıyorlar. Böyle bir sıkıntı yaşıyorum ben ailemle. Hani mesela eve geldiğin saat belli olmalı. Dışarı kiminle çıktığının hesabını vermelisin. Buna zorlamıyorlar ama bir şekilde manipüle ederek seni hesap verme zorunluluğunda bırakıyorlar. Bu da senin aslında tam anlamıyla bağımsızlaşmanı engelliyor. (K 4, Kadın, 37, Turizm)

Aynı tablo kadın ve erkek olarak incelendiğinde kadınların ebeveyn müdahalesinden daha çok şikayetçi oldukları görülmüştür.

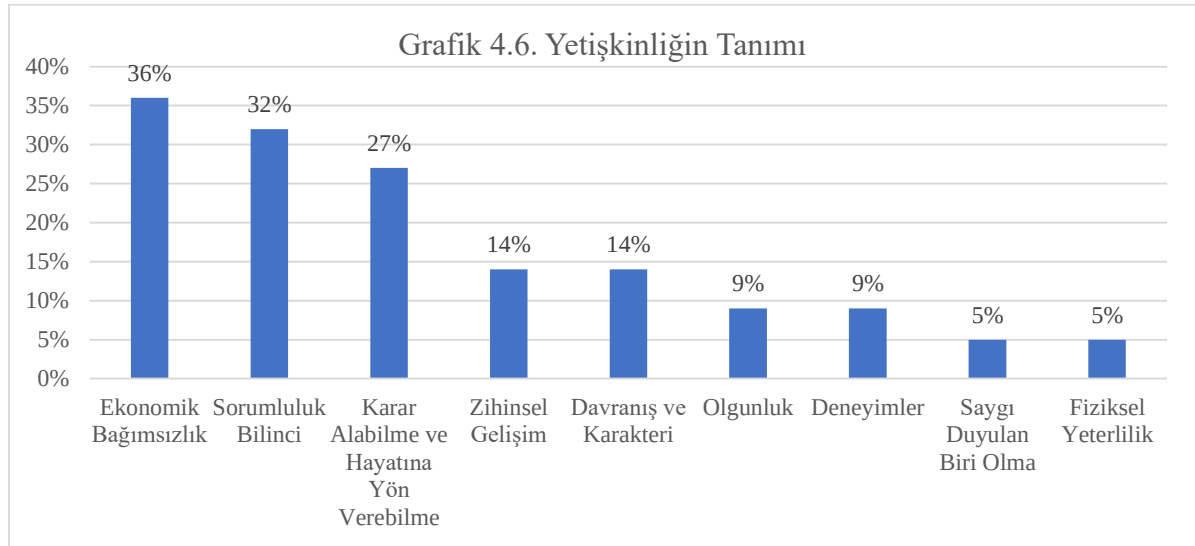
Tablo 4.1. Ebeveyn Müdahalesi, Kadın-Erkek

	Eve Giriş Çıkış Saatlerini Belirlenmesi	Haber Verme Zorunluluğu	Geç Saatte Telefonla Konuşmamak	Bireysel Kararlara Müdahale	Ailenin Yeme Alışkanlıklarına Müdahalesi	Birlikte Yemek Yeme Arzusu	Eve Gelen İnsanlara Müdahale
Erkek	%50	%50		%20	%10	%10	%20
Kadın	%62	%46	%23	%15	%15	%15	

Bizim evde cinsiyet ayrımı var. Babam daha çok ataerkil bir insan olduğu için. Sosyal yaşantımda benim daha kapalı daha kurallı yaşamam gerektiğini düşünen bir insan maalesef ki. Ama biraz da gerçek hayatı bilen bir insan olduğu için hak vermiyor değilim. (K 9, Kadın, 23, Biyomühendislik)

4.3. Yetişkinlik-Çocukluk Karmaşası

Katılımcıların “Yetişkin bir bireyi neler belirler?” sorusuna verdikleri yanıtlar incelendiğinde en çok ekonomik bağımsızlığa atıf yapılmıştır. Buradan paranın bir kişinin yetişkin hissetmesinde önemli bir unsur olduğunu çıkarabiliriz. Ancak Tablo 8 incelendiğinde yetişkinliği ekonomik bağımsızlık ile ilişkilendiren katılımcıların %75’i yetişkinliği sadece ekonomik bağımsızlıkla ilişkilendirmediğini görürüz. Buna göre katılımcılara göre para bir kişinin yetişkin olmasında önemli bir unsur olsa bile tek unsur değildir.

Grafik 4.6. Yetişkinliğin Tanımı

Tablo 4.2. Kod İlişkileri: Ekonomik Bağımsızlık ve Karar Alabilme ve Hayatına Yön Verebilme, Sorumluluk Bilinci, Zihinsel Gelişim

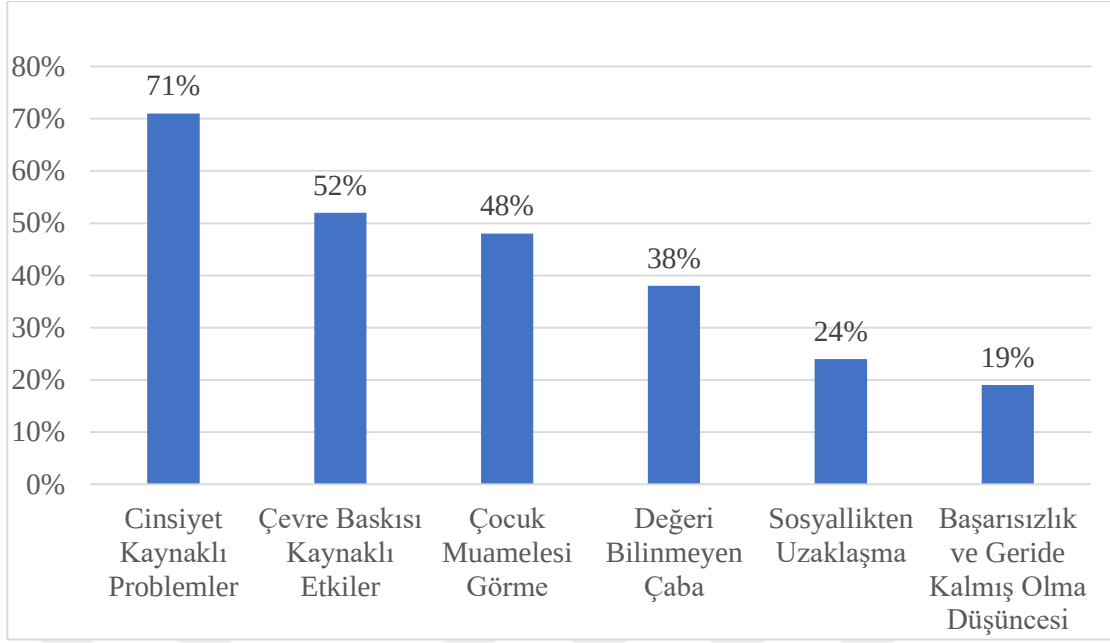
	Karar Alabilme ve Hayatına Yön Verebilme	Sorumluluk Bilinci	Zihinsel Gelişim
Ekonomik Bağımsızlık	%25	%25	%25

Aynı zamanda görüşmeler incelendiğinde ekonomik bağımsızlığın yetişkinliğin belirlenmesinde rol oynadığını söyleyen katılımcılardan %63'ü de kendisini yetişkin olarak tanımlamıştır.

4.4. Problemler ve Baş Etme Stratejileri

Bu temada problemler sosyal, psikolojik ve maddi problemler olarak alt temalara bölünerek ele alınmıştır.

Mülakat sırasında 21 katılımcı en az bir sosyal problem yaşadığını ifade etmiştir. Katılımcıların yaşadıkları sosyal problemler incelendiğinde cinsiyet temelli problemler yaşadığını belirten katılımcı sayısı çoğunluktadır. Hemen arkasından ise katılımcılar çevre baskısı nedeniyle problem yaşadıklarını ifade etmişlerdir. 10 kişi çevresinin ve ailesinin kendilerine yetişkin bir birey gibi davranmadığını ifade ederken, 8 kişi de boşa emek harcadıklarından, emeklerinin karşılıksız kaldığından yakınmıştır. 5 kişi sosyalleşmekten uzaklaştığını, 4 kişi ise başarısız hissettiğini ve iş bulup hayattaki düzenlerini oturtamadıkları için yaşitlarına kıyasla, olmaları gereken konumlardan daha geride olduklarını ifade etmişlerdir.

Grafik 4.7. Sosyal Problemler

Beş senedir işsiz olan katılımcı işsiz olmanın kendi üzerimde yarattığı rahatsızlığı şöyle ifade etmiştir:

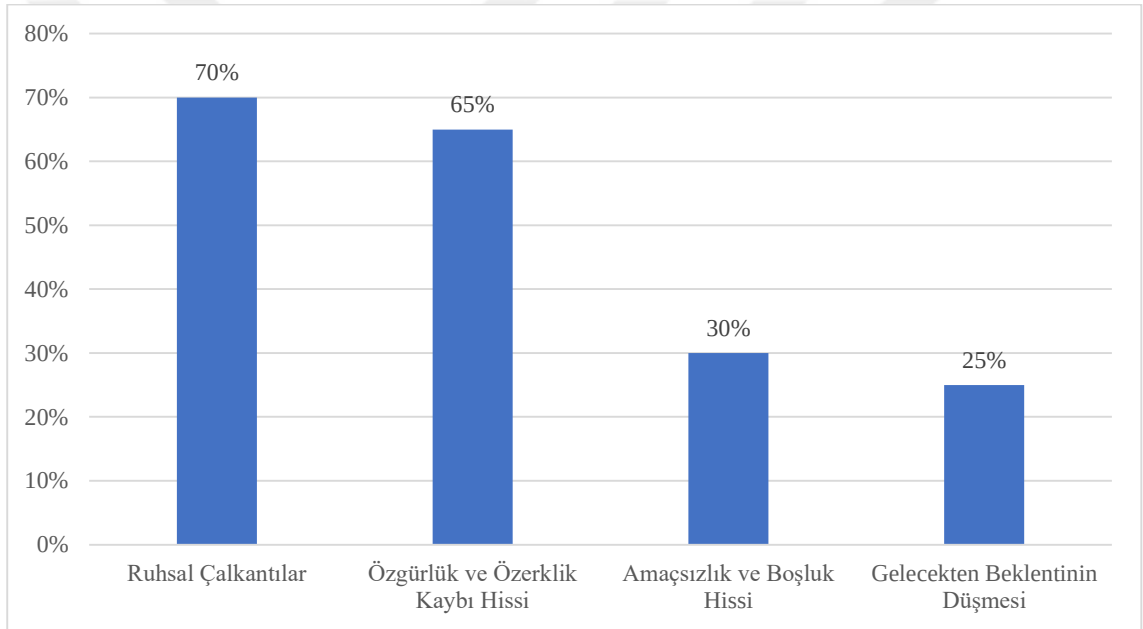
Ailemde bizi hala bağımsız bir birey olarak görmüyor. Amcamlar halamlar, hala atanamamış, kendi düzenini kuramamış olduğum için aileye bağımlı olduğumu dolaylı olarak yüzüme vuruyorlar. Mesela yeri geliyor ben babamla bir tartışma yaşadığımda ve buna tanık olduklarında ya hani siz de çalışmıyorsunuz babanız haklı diyorlar. Ben çalışmadığım için babam söylediği her ithamda haklı kılınıyor. Bu beni inanılmaz rahatsız ediyor. (K 1, Kadın, 29, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi)

41 yaşındaki bir katılımcı ise aile evinden ayrılıp kendi düzenini kuramadığı için hissettiği geride kalmışlığı şöyle ifade etmiştir:

Ben hiçbir yere gidemedim ki geri döneyim. Sadece dört yıl okul için, o da şehir dışında olduğu için. Ondan sonrası hep öğrencilik hayatı gibi. İşte çalışıyoruz yine aynı evdeyiz, tatile gidiyoruz geliyoruz yine aynı evdeyiz. Bir yerde yaşam olarak öğrencilik olarak falan değil, hele de 30'lu yaşlarımın bir kısmını yine böyle kendi başıma, çok ayrı bir evde, tamamen benim planladığım bir düzende gitmesini umardım. O konu da aileme bir şey diyemem çünkü evlenerek de yapmak isterdim açıkçası. Bu kendi yuvamı kurarak, eşimle, olursa

çocuklarımla da isterdim ama tanıştığım hiçbir adayla böyle bir şey gerçekleşmedi. (K 22, Erkek, 41, İktisat)

Katılımcıların tamamı en az bir psikolojik problem yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu ifadeler incelendiğinde katılımcıların yüzde 70'i "ruhsal çalkantılar" olarak adlandırılan ve depresyon, bunalım, sıkılma, kendini kötü hissetme, endişeli hissetme gibi duyguları içeren ifadeler kullanmışlardır. Hemen ardından "özgürlük ve özerklik kaybı" olarak ifade edilen bireylerin kendilerini özgür hissedemediği ve kendi istedikleri gibi davranamadığını belirttikleri ifadelerin yer aldığı bölüm yer almıştı. Bunların dışında kişiler kendilerini amaçsız ve boşlukta hissettiklerinden ve gelecekte beklentilerinin olmadığını ya da azaldığını ifade etmişlerdir.

Grafik 4.8. Psikolojik Olumsuzluklar

Aile evine dönmenin kendisinde yarattığı psikolojik etkileri bir katılımcı şu şekilde ifade etmiştir;

Aile evine geri dönmek ilk başlarda çok kötü etkiledi. Çünkü tek başıma yaşadığım dönemde kendi düzenimi oturtmuştum. O düzen çerçevesinde ilerliyordum. Bir anda aile evine dönünce bir evin içerisinde dört kişi çok fazla geldi. Belli bir dönemde psikolojim bozuldu. Onu bazen ağlama atakları ile atıyordum. Ama sonradan tekrardan eski düzenime dönmeye başladım. Karşılaştığım zorluklarla ağlayarak başa çıktım. Genelde psikolojimi düzeltmek için ağlıyorum. Sonra daha güçlü kalkıyorum ayağa. (K 3, Kadın, 25, İşletme)

Katılımcıların tamamı ekonomik problemler yaşadıklarından bahsetmişleridir. Para kaygısı yaşayan kişiler in ifadeleri “maddi kaygılar” kodunun altında toplanmış. Ailesine ekonomik yetersizlik ve işsizlik nedeniyle yük olduğunu düşünen katılımcıların ifadeleri ve ailesi tarafından kendilerine yük olduğu söylenen katılımcıların ifadeleri de “aileye yük olma” konunun altında toplanmıştır.

Grafik 3.9. Ekonomik Problemler

Şekil 4.1. Kelime Bulutu “aile”

5. BÖLÜM

5. DİPLOMANIN ANLAMI VE DİPLOMALI İŞSİZLİĞİNİN TOPLUMSAL ETKİLERİ

Bu bölüme kadar günümüzdeki diplomalı işsizliğine zemin hazırlayan kapitalist liberal politikaların iş yaşamını nasıl dönüştürdüğüne odaklanılmıştır. Bu bağlamda Sanayi devriminden başlanarak dünyadaki ve Türkiye’deki önemli tarihsel olayların işsizlik ve çalışma yaşamıyla bağlantısı işlenmiş ve literatürde işsizliği açıklamaya yönelik teori ve görüşlerle ilişkisi ortaya konulmuştur. Bu bölüm ve devamında gelecek olan “Bumerang Kuşağı ve Diplomalı İşsizlerle Arasındaki İlişki” bölümünde mülakatlarda aktarılan deneyimlerle yer verilerek konular işlenmeye devam edecektir. Bu bölümde diplomalı işsizliğine odaklanılarak diplomanın anlamı, dünyada ve Türkiye’de diplomalı işsizliğinin durumu ve diplomalı işsizliğinin yol açtığı bireysel, toplumsal ve psiko-sosyal sorunlar tartışılacaktır. Söz konusu konuları açıklamaya yönelik teorik açıklamaların, yüz yüze görüşmelerde bireylerin aktardıkları yaşam deneyimleriyle ilişkisini kurmak bu konuları sosyolojik olarak anlamlandırabilmek için son derece önem arz etmekte olup bu bölümde amaçlanan da teorinin deneyimlerle harmanlanmış biçimini bütünsel olarak aktarmak ve açıklamaktır.

5.1. Diplomalı Olmak

Üniversite okumak ve diploma sahibi olmak; mesleki beceri kazanmak, iş sahibi olmak, yetişkin ve bağımsız bir birey olmak, toplumda bir statü edinmek gibi çeşitlendirilebilecek amaçlar doğrultusunda bir gereklilik haline gelmiştir. Günümüzden elli yıl öncesinde bahsedilen hiçbir amaç için diploma sahibi olmak bir zorunluluk değildi. Günümüzde ise bireylerin evlenip aile kurmaları için bile önce üniversiteyi bitirip diplomayı eline alıp, toplumda saygın bir statüye erişip, iş bulmaları gerekmektedir. Üniversite okumak bu denli hayatın her alanına etki eder hale gelmişken kronikleşmiş olan diplomalı işsizliğinin de aynı şekilde hayatın her alanına etki etmesi ve problemlere sebep olması kaçınılmazdır.

Okulu bir sene uzattım o sene o baskıyı tam hissettim. Kız arkadaşımдан baya baskı vardı, evlenelim diye baya zorluyordu. Evlenebilmek için benim okulu bitirip, mesleki hayata geçmem gerekiyor. Son sene az daha okulu

bitiremiyordum. Kız arkadaşım ile büyük bir kavga ettik. Kavga da demiyim de üzüldü etti, ağladı. Sanki benim hiç umurumda değilmiş gibi. Okulu bitiremem benim daha çok umurumda aslında. Ondan sonra çalışıp derslerimi verdim. Ben bugün mesleğimi elime alayım yarın evlenirim. (K8, Erkek, 25, Hukuk)

İş piyasasında rekabet edebilmek için donanımı artırmaya çalışan bireyler öğrencilik yıllarından itibaren sertifika toplama, yabancı dil geliştirme, ek kurslara ve programlara katılma gibi yollara başvurmaktadır. Bir yandan sınavlarda derslerde başarılı olmaya ve üniversiteyi bitirmeye uğraşan kişiler bir diğer yandan da diplomanın yeterli olmayacağının farkındalığı ve çaresizliği ile piyasada kendilerini bir adım öne geçirecek yollar bulmaya çalışmaktadırlar.

En büyük sorun gelecek kaygısı. 26 yaşımdayım yakında 27 olacağım hala bana ne olacak bilmiyorum. Nasıl bir işte çalışacağım, hayatımı neyle kazanacağım büyük bir belirsizlik ve bu belirsizlik gerçekten çok büyük bir stres yaratıyor. Şey var böyle ufak ufak şanslar var. Gerçekten KPSS ile atanıp memur olma şansım var ya da formasyon alsam öğretmen olma şansım var. Bunlar ufak ufak şanslar. Ama o kadar küçük şanslar ki umudunu kesmiyorsun. Denemeye devam ediyorsun. Üç yıldır işsizim bunlar olmasa belki bir yerden sonra tamamen vazgeçip asgari ücretle bir işe girip hayatımı başka bir şekilde kazanmaya başlayacağım. Çabalaman gerektiğini düşünüyorsun kendi işini yapmak istediğin için. Uğraşıyorsun bir yere varamıyorsun. Bir kere bu süreç çok yorucu. Neresinden tutarsan tut kendi alanında çalışabileceğin birkaç tane iş olanağı var zaten. KPSS süreci inanılmaz yorucu, bir yıl çalışman gerekiyor ve ne kadar efor sarf edersen sarfet başaramama ihtimalin çok yüksek. Şeyde değilim mesela çabalamam gerekiyorsa çabalarım bir yıla bir yıl iki yıla iki yıl ama ne kadar çalışırsan çalış olacağını bilememek yoruyor ve motivasyonu çok düşürüyor. Önümüzdeki bir yılda çalışamayacağım muhtemelen. Çünkü tezimi bitirmem gerekiyor. Bir yandan formasyon almayı düşünüyorum. Alternatif planlar yapmaya çalışıyorum iş bulabilmek için. Erasmus yaptım. İngilizceyi geliştirdim geldim. Ama biliyorum ki hiçbir işe yaramıyor yani sadece gezdim. (K 5, Kadın, 26, Sosyoloji)

Ek olarak ifade edilmelidir ki birçok öğrenci bu çaba içerisindeyken bir de ailesinin ekonomik sınıfına bağlı olarak finansal zorluklarla mücadele edip kendini idame ettirmeye çalışmaktadır. Diplomalı olmak artık tek başına bir anlam ifade etmemekte ve öğrenciler kendilerini piyasada pazarlayabilmek için gittikçe daha çok özelliğe ihtiyaç duymaktadırlar.

Diploma enflasyonunun baskısı, sertifikalar ve yetkinlik belgeleri birbirini kovalayarak adeta bir girdaba dönüşmektedir. (Kaya Erdoğan, 2020) Ancak bu girdaba katılmaya çalışan kişilerin hareketleri ve deneyimleri sosyo-ekonomik sınıflarına göre farklılaşmaktadır. Burada ifade edilmek istenen durum; günümüzde her ne kadar fırsat eşitliği, ücretsiz eğitim ve her ilde üniversite olmasından bahsedilse de bu fırsat ve imkanlar hem üniversitelerin verdikleri eğitimin niteliği hem de öğrencilerin zamanlarını geçinmeye, kendilerini geliştirmeye ve sosyalleşmeye ayırmaları bakımından farklılaşmaktadır. Tüm bu şartlar ve koşulların farklılaşması da diplomalı işsizlerin işsizlik deneyimlerinin çeşitlendiren faktörlerdir. Modern devletlerde eğitimin toplumu tümenden dönüştürecek gizli bir güç (İnal, 2007) olduğuna dair bir algı vardır. Illich'e göre okullar düşük ekonomik gelire sahip vatandaşlar için kurtuluş vaadinde bulunan, modern proletaryanın dini haline gelmiş ve eşitsizliği meşrulaştırmaya hizmet eden kurumlar haline gelmişlerdir. Sınavlar, kazanılan dereceler ve diplomalar da bu eşitsizliği örtmek için kullanılmaktadır. (2000)

Diplomaya yüklenen anlam modern eğitim sisteminin dayattığı bazı unsurlarla birlikte değerlendirilmeye alınmalıdır. Neredeyse tüm modern devletlerde zorunlu eğitim söz konusudur. Kişiler ilkokul çağlarından itibaren yıllar boyu sürececek olan yorucu ve meşakkatli bir yola itilirler. "Credential Society" adlı kitabında Randall Collins, diploma koşulunun toplumun rasyonelliğine aykırı olduğunu söyler. Bunun nedenlerinden ilki; çoğu birey birçok işi diplomasız da becerebileceği halde, sırf diplomaları olmadığı için o işlerden mahrum kalmasıdır. İkincisi ise, bu diplomaların elde edilmesi, eğitim kurumlarında uzun zaman ve emek harcamasına neden olmasındandır. (İnal,1993) Ancak okula gitmemiş olmak ise kişiyi toplum içerisinde cahil olmakla damgalayan, dışlayan ya da anormal gören bir etkiye sahiptir. Ayrıca günümüzde yeni işe başlayacak bir kişinin diploma sahibi olmadan çalışabileceği bir alan bulması oldukça sınırlı hale gelmiştir. Tüm bunlar düşünüldüğünde okula gitmek, eğitim almak en uygun seçenek olarak gözükmektedir. Böylece bireyler seçme şansları olmadan senelerce sürececek olan bir eğitim yoluna girerler. Baker (2013) çocukluktan itibaren bireylerin yaşamı dolaysız yoldan öğrenilmesinin engellendiğini ve kişilerin yıllarca eğitimle toplumdan izole tutularak bir anda dünyaya salındığını ifade eder.

Dünyanın bütün enlem ve boylamlarında okullar aynı kuralları uygular: Önce seni yaşıtlarınla bir sürüye sokar, sonra da birisini dinlemek zorunda bırakır, oysa bu insanı sen seçmedin, o da seni seçme hakkına sahip değildi; bu insana çeşitli yollarla senin kafana bir şeyler sokması için para verilir; senin kafana nelerin sokulacağını da devlet karar verir, aynı devlet diplomalara bakarak sana toplum içinde vereceği yeri saptar. Üstelik seni zaman ve mekân bakımından sınırlar (Baker, 2013: 31).

Okuldan işe geçiş süreci ülkeden ülkeye farklı yapılanmıştır. Ülkenin sosyo-ekonomik yapısı, genç istihdamının deseni, düzenleyici politikalar ve eğitim sistemi bu süreci şekillendiren etmenlerdir. Bu nedenle de bireyler iş gücüne katılırken farklı uzunlukta ve yoğunlukta geçiş aşamalarından geçerler ve çeşitli işgücü riskleri ile yüzleşirler. Eğitim başarılı bir işe geçiş süreci için temel bir faktör olup, birçok ülkenin son yıllardaki eğitim düzeylerinde artışlar yaşanmıştır. Ancak buna rağmen gençleri istihdama entegre etmek birçok ülkede problemli bir süreçtir. Bu noktada eğitim sisteminin kalitesi ve eğitim sisteminin işgücü piyasası ile bağlantısı önem taşır. Üniversite mezunlarının yoğun olduğu bazı ülkelerde, yüksek niteliklerin uygun işlere dönüştürülememesi nedeniyle işsizlik ortaya çıkmaktadır. (Biavaschi, vd, 2012)

Yoksa bu kadar çok öğretmenin, bu kadar çok psikolojik danışmanın önemi yok yani. İşe alım yokken gereksiz geliyor bana. Bide üstüne daha çok üniversite açılıyor eksiltilmiyor, alım da yok. Nicelik olarak artırıyorlar ama içi dolu olmadığı sürece bir anlamı yok. Benim üniversitemden mezun olmuş biriyle X üniversitesinden mezun olmuş birinin arasında yerleşme puanları bakımından uçurum var neredeyse. (K 17, Kadın, 25, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi)

Diplomanın, bireylerin toplumda bir yer veya statü edinmelerinde bir araç olması gerekirken kişilerin hayatlarını düzenleyen bir amaç halini almıştır. (Yıldırım, 2011) Hayatlarını diplomalı olmaya adanmış bireylerin kapitalist iş piyasasındaki gerçeklerle karşılaşmasıyla beraber ise kişilerin tüm beklentileri yıkılmakta çabaları boşa gitmekte ve kişiler diplomalı olmanın anlamını sorgular hale gelmektedirler.

Bizim ilk aklımızda üniversiteye girmek vardı. Üniversiteye giriyorsun. Sonra deli gibi sınavlarına çalışıyorsun. O diplomayı alabilmek için. Otuz kırk sayfa konular ezberliyorsun sınava girmek için sabahlara kadar. Sonra bu

diplomayı bir şekilde kazanıyorsun zor şartlarda. Diploma var elinde ama işin yok. Aşırı zorlayıcı şu an bence diplomanın olup da iş bulamamak. Artık diplomaya gerek yok bence. Bir de üstüne çok fazla üniversite ve çok fazla puan aralığı olduğu için herkes girebiliyor. O yüzden de diplomanın bir anlamı kalmadı. Okumak artık bir şey değil bence. (K 16, Kadın, 25, Biyomedikal Cihaz ve Teknolojisi)

“Diplomaya dayalı sistemin varlığını sürdürmesinin önemli bir nedeni “teknokrasi miti” yani modern toplumlarda karmaşıklaşan işleri ancak bilişsel beceri düzeyi yüksek olanlar yapabilirlerine olan inançtır” (İnal, 1993: 817). Sosyolog Bell ve Touraine sanayi toplumlarının; sanayi ötesi, “beceriye dayalı toplumlara” dönüşeceğini ve bu dönüşümün “yeteneğe dayalı kariyerler” ideolojisinin kazandığı bir dönüşüm olacağını söyler. Becerinin kendisine yüklenen değerin sürekli olarak artacağını ve beceriye sahip olmanın eşitsizlik yaratacağını öngörmüşlerdir. (Sennet, 2005) Michael Young ise “meritokrasi” kavramını üretmiş ve “*The Rise Of The Meritocracy*” adlı hicvinde İngiliz eğitim sistemini eleştirerek liyakate dayalı, yeteneklere göre seçim yapılan bir sistemi savunmuş ve babadan oğula, atadan toruna aktarılan sistemi eleştirmiştir. (1958) Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında meritokrasi idealine olan ilgi artmıştır. Meritokraside yetenek, zekâ ve çalışma ile yükselinebileceği iddia edilir. Buna göre rekabet doğaldır, oyunun kuralları bellidir ve kişi yoksulsa bu kişisel bir nedenden kaynaklıdır, görüşü hakimdir. (Kaya Erdoğan, 2020) Meritokrasi ideolojisi bir yandan da toplumun, kimin kabiliyetli olup olmadığını belirleyecek teknik araçlara sahip olduğunu iddia etmektedir. Ancak sahip olunan bürokratik sistemde meritokrasi, kabiliyet için bir demir kafes yaratmıştır. İyiyi ödüllendiren değerlendirmeler bir yandan da seçkin düzeyin altında kalanlardan kurtulmak için bir işlev sağlamaktadır. (Sennet, 2011)

Önceden endüstri meslek liselerine bu alanda yetenekli çocuklar koşarak giderdi. Sonradan teknik liseleri ilkokulda orta okulda hoyrat davranan, bir işe yaramadığı düşünülen ya da akademik anlamda becerili olamaz diye lanse edilen öğrenciler yerleştirildiği için orası da bir hayvanat bahçesinden farksız duruma geldi. Endüstri meslek liselerinin adı çıkmış durumda şu an. Korkuluyor. (K 13, Erkek, 28, Turizm)

Bauman’a göre iş piyasasına girmeye hazırlanan gençler ebeveynlerinin başarı hikayelerini geride bırakarak, tamamıyla kendi yetenek ve becerileri ile başarıya

ulaşılabilecekleri ideolojisiyle yetiştirilmiş ve eğitilmişlerdir. Ancak kazanılan başarıların değerini kaybettiği, gösterilen kapıların kapatıldığı, piyasanın dengesizleştiği ve kalıcı yenilgilere sahip, çekici ve misafirperver olmayan yenedünyaya gençleri hiçbir şey hazırlamamıştır. (Bauman, 2011) Yetenek yeni bir toplumsal eşitsizlik doğurmuş ve yaratıcı veya zeki olmak, başkalarından üstün, daha değerli bir insan olmak anlamına gelmeye başlamıştır. (Sennet, 2011)

Eğitimle yükselme yıllar boyunca eşitsizliği örtmek için bir örtü görevi gördü. Merdivenleri tırmanamayan kişiler sadece kendilerini suçlamalı, öfke ve kırgınlıklarını kendilerinden çıkarmalıydı. (Bauman, 2011) Norris “*Job loss, identity, and mental health*” kitabında insanların bir komşunun işini kaybettiğini öğrendiğinde akıllarına ilk olarak “o ne yanlış yaptı?” sorusunun geleceğini çünkü bireyciliğin güçlü bir değer olduğunu ve genellikle insanların başına gelen olumsuz olayların yaptıkları seçim ve davranışlardan ötürü olduğu varsayılmakta olduğunu ifade eder. (2016) Bireylerin her tarafları kurumlarla çevrilidir. Modern toplum doğuştan gelen kabiliyetleri ve yetenekleri nasıl ödüllendireceğine dair ilişkin bürokratik formüller geliştirmiş ve zamanla yetenekleri düzenleyen kurumları nasıl inşa edeceklerini öğrenmiştir. Bir taraftan mevcut görevleri edinmek için yarışmalar düzenlenirken, diğer taraftan da bu sınavlara girecekleri eğiten kurumlar yaratılmıştır. (Sennet, 2005) Türkiye’de de eğitim sistemi sınavlarla işlemektedir. Gençler öncelikle üniversiteye girebilmek için senelerce sınava hazırlık kurslarına giderler. Üniversiteden mezun olduktan sonra da güvenceli bir iş bulabilmek için devletin düzenlediği “KPSS, ALES, YDS” gibi çeşitli sınavlara girerler. Sennet’in (2005) ifade ettiği, ÖSYM gibi yetenekleri düzenleyen kurumlar ve KPSS gibi yarışmaların, gerçekten de yetenekliyi yeteneksizden ayırt edebildiği ise tartışmalıdır. Aynı zamanda bu bitmeyen maraton bir yandan gençlerin ve ailelerin, “bir umut” diyerek hazırlık kurslarına para akıtmalarına neden olurken bir yandan da akıtılan para ile gidilen kurslar ve girilen sınavlar bireylerde stres, depresyon, yetersiz hissetme gibi çeşitli problemlere de neden olabilmektedir.

Uzun yıllar boyunca üniversite diplomasına sahip olmak geleceğe yapılan en büyük yatırım olarak görülmekteydi. Ancak üniversite mezunları için iş piyasasının daralması ile üniversitelerin sosyal hareketlilikte yukarı ilerlemek için en büyük kaynak olduğu inancının yıkılmış ve diplomaya ve diplomalı olmaya yüklenen anlam da değişmiştir. Bugün artık minimum on dört sene emek ve zaman harcanarak sahip olunmuş diplomanın tek başına

yetersiz bir şey olduğundan bahsediyoruz. İş verenler bireylerin üniversite mezunu olduklarını duyduklarında burunlarını kıvrarak diplomaya ek ne özellikleri olduğunu sormayı kendilerine hak görürken gençler ise bunca emek ve çaba sonrasında hala piyasanın beklentileri ve yetersizlik hissi altında ezilmekte ve kendilerine güvensizlikleri katlanarak artmaktadır. Diplomalı olmak bugün bir işe girmek için belki bir şart ve gereklilik olsa da asla yeterli olmamaktadır.

Piyasaya baktığımda adamlar artık diploma herkeste var diyorlar. Bu alandan birini alacak olsam beş yüz kişi, bin kişi başvurur hepsi de diploma sahibidir diyorlar. Bana farklı bir şey lazım, bana şu lazım, bana tanıdık lazım tiribine giriyorlar. Beni ikna et diyorlar. Adam kılı kırk yarıyor. Pozisyonunuza bakıyorsunuz, alacak olduğu işe bakıyorsunuz "bu kadar incelemeye bu kadar şeye gerek var mıydı?" diyorsunuz. (K 6, Erkek, 27, Matematik)

5.2. Günümüzde Diplomalı İşsizlik

Günümüzde genç işsizlik bağlamında karşılaşılan en büyük zorluklardan biri eğitilmiş gençlerin yeteneklerine uygun olmayan işlerde çalışmaya itilmesi ya da doğrudan işsiz kalmalarıdır. Dünyada eğitim seviyesi hızlı bir yükselişe geçmiştir, ancak eğitilmiş nüfusa uygun ve yeterli sayıda istihdam yaratılması konusunda sıkıntılar vardır. Bu nedenle de günümüzde “diplomalı işsizlik” üzerine araştırmalar yoğun ilgi görmeye başlamıştır.

Önceden sadece herkesin yapabileceği kalifiye gerektirmeyen işlerde çalışabilirdin üniversite okumadan. Sonra belki kademeni artırabilirdin. Şu an üniversite okuduktan sonra da insanlar o tarz işlerde çalışmak zorunda kalıyor. İstihdam yok yani başka türlü bir yerde çalışamıyorsun. Kasiyer oluyorsun, kurye oluyorsun ya da satış danışmanı oluyorsun. Part-time çalışırken de gördüğüm o kadar çok satış danışmanı vardı ki. Birçoğu part-time olarak başlıyor. Daha sonra mezun olduktan sonra kendi alanında iş bulamıyor. Para kazanmaya devam edeyim diyor ve yıllarca kendi mesleğiyle alakasız bir iş yapıyor. (K 5, Kadın, 26, Sosyoloji)

İşsizlik genelde cari ücretle çalışmak isteyip iş bulunamaması durumu olarak tanımlanır. Ancak bu tanımlama tartışmalıdır. Çünkü bireyler artık eğitimini aldıkları alanlarda, yetenek ve becerilerine göre çalışmayı talep etmektedirler. Bu nedenle bireyler kendi becerilerine uygun olmayan işleri sıklıkla reddetme eğiliminde olabilmektedirler. Bu

noktada bu bireylerin işsiz kabul edilip edilmeyeceği durumu tartışmalıdır. Eğitimin istihdamı artırması beklenmektedir. Ancak bunun için eğitilmiş emek talebinin, eğitilmiş emek arzına uygun düşmesi gerekmektedir. Eğitilmiş emek talebi ve eğitilmiş emek arzı oranında dengesizlik olduğunda eğitim istihdamda artış sağlamamaktadır.

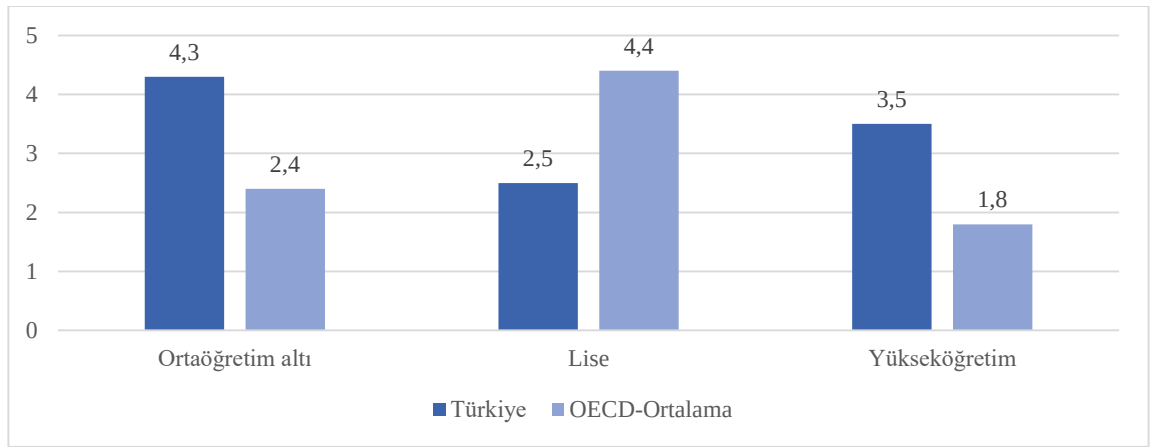
Yükseköğretime artan ilgi yeni bir tartışma konusu değildir. Collins 1979 yılında ABD’de artan mezun sayısını “kimlik enflasyonu” (Credential inflation) olarak adlandırmıştır. (Collins, 2019) Bourdieu ise 1960 sonrasındaki yükseköğretimdeki kitleselleşmeyi “diploma enflasyonu” (diploma inflation) olarak ifade etmiş ve bu dönemi “bir neslin aldatılması” olarak görerek eğitim sisteminin hedefleri ve sunduğu fırsatlar arasında uçurum olduğunu öne sürmüştür. (1984) Poulantzas (1975) ise henüz beyaz yakalı işsizliği dikkat çekmezken, işsizliğin kol emekçilerinin yanı sıra zihin emekçilerini de derinden etkilediği söyleyerek bu durumu “kafa emeği yedek ordusu (mental labour reserve army)” olarak nitelendirmiştir. Denning (2016) kapitalist toplumlarda “sömürülmekten” daha kötü olan şeyin “sömürülmemek” olduğuna dikkat çekmiş ve sömürülmeye bile değer görülmeyen bireylerin, var oluş nedenlerini sorgulama itildiğini ifade etmiştir.

Diplomalı bireylerin iş bulamamalarının çok büyük bir haksızlık olduğunu düşünüyorum. Çünkü üniversite okumanın zorluğunu ve üniversitede yaptığımız şeyleri biliyorum. Sadece başarılılar iş bulsa ya da sadece daha düşük puanlılar iş bulamasa neyse, o zaman ben daha az çabaladım o yüzden işim yok dersin. Çok çabaladığımı biliyorum. Yüksek bir puanla mezun oldum ama yine iş bulamadım. O yüzden çok büyük haksızlık olduğunu düşünüyorum. (K 9, Kadın, 23, Biyomühendislik)

Dünya ülkelerinin makroekonomik göstergelerinden biri işsizliktir. Eğitim yapısı ve eğitilmiş kişi sayısı ise bir ülkenin gelişmişliğini belirleyen unsurlardan biridir. İşsizlikten kaçınmak için yüksek eğitime yönelmek dünyada sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. OECD ülkeleri genelinde ortalama olarak, 2000 yılında 25-34 yaş grubundaki bireylerin yaklaşık %27’si üst öğrenim düzeyini tamamlarken, bu oran 2021 yılında %48’e yükselmiştir. (OECD, 2022a: 22) Temel iktisat teorileri işsizlik ve eğitim arasında ters orantılı bir ilişki olduğunu ifade eder. Buradan hareketle gelişmiş ülkeler incelendiğinde eğitim ve işsizlik arasındaki ters orantılı ilişki görülebilir. Gelişmiş dünya ülkelerinde eğitim seviyesi yükseldikçe işsizlik oranları düşmektedir.

Bireylerin aldıkları eğitimin süresi ve kalitesi, işe geçişleri üzerinde etkili olurken, işgücü piyasası koşulları, ekonomik ortam ve kültürel bağlam da önemli rol oynar. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde yüksek eğitim işsizlikten bir kurtuluş değildir. Hatta aksine, üniversite mezunları arasında işsizlik oranları oldukça yüksektir. Klasik iktisat teorilerine aykırı olan bu durum dolayısıyla eğitimin işsizlikten kurtuluş olduğunu söyleyerek genelleme yapmak gerçeğe aykırı durmaktadır.

Grafik 5.1’de Türkiye ve OECD ülkelerinin eğitim seviyesine göre işsizlik oranları karşılaştırılmıştır. Burada da görmekteyiz ki OECD ülkelerinde liseden üniversiteye geçişte işsizlik azalmış, ancak Türkiye’de tam tersi bir durum ortaya çıkmıştır.

Kaynak: (OECD, 2022b)

Grafik 5.1. Eğitim Seviyesine Göre İşsizlik Oranı (2022)

Potansiyelleri tam olarak değerlendirilmeyen diplomalı işsizler, ulusal işgücünün tam potansiyelinden yararlanılmaması yüzünden ekonomik yüklere yol açar. Bunun yanı sıra ülkelerinde istihdam edilemeyen gençler sıklıkla başka bir ülkeye göç etme eğilimine girmektedirler. (Coenjaerts vd., 2009) bu durumu nitelikli işgücünü kaybeden ülkeler açısından büyük bir kayıp olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Diplomalı işsizliği günümüzde dünyada ulusal ve bireysel ekonomik problemler yaratmakla beraber sosyolojik olarak değerlendirilmesi gereken birçok psiko-sosyal soruna da yol açmaktadır.

Schaufeli ve VanYperen araştırmalarında teknik kolejdenden mezun, nitelikli işsizleri incelemiş ve eğitilmiş, işlerini kaybettiklerinde, sosyal statülerinde sert bir düşüş olacağı için psikolojik sorunla daha yoğun karşılaşacağını öne sürmüştür. (Schaufeli ve VanYperen 1992) Preti (2003) işsizliğin intihar için bir risk faktörü olduğunu belirtmiştir Buna göre işsizlik hem birey hem toplum üzerinde yıkıcı etkileri olan intihar riskini de doğurmaktadır.

Geleceğe dair umudum ümidim yok. Bana deseniz ecel gelecek yarın alacak canımı, tamam deme kafasındayım. Bu aslında çok yıpratıcı ve üzücü bir şey. Maalesef günümüzde intihar olaylarının artmasının en temel sebebi bu. İnsanlarda artık psikolojik, ruhsal sorunlar çok fazla arttı. Zaten geleceğe dair bir ümidim olsaydı, yapmam gerekenleri beş yıl öncesinde de yapabilirdim. Hadi ben bir şekilde altından kalktım. Herkes kalkabilecek mi? Belki ben de kalkmaya giriştim ama yine tökezleyeceğim. Onu da bilmiyorum. O bile muamma. Ama bir şekilde bir yola giriyorsun artık önüne ne çıkarsa gelişigüzel yaşıyorsun. (K 1, Kadın, 29, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi)

Stack ve Haas (1984) ise işsizliğin bireyler üzerindeki psikolojik ve sosyal etkilerini, düşük özsaygı, topluma ve kurumlara yabancılaşmada artış, evliliklerde anlaşmazlık ve gerginlik, depresyon, anksiyete, endişe, iş bulamamaktan dolayı derin utanç, stres, psikosomatik ve fiziksel hastalıklar olarak sıralamıştır.

Görüşmelerde katılımcılar işsizliğin psikolojik ve sosyal etkilerine sıklıkla gönderme yapmıştır. Bir katılımcı işsizliğin manevi zorluklarından şöyle bahsetmiştir:

İşsizliğin an büyük kötülüğü manevi anlamda çok zorluk yaşıyorum. Maddi değil olay. Manevi olarak bana inanılmaz zarar veriyor. Bir yerden sonra etrafınızdaki herkes sizden uzaklaşmayı başlıyor. Önce en yakınınızda olan sizden uzaklaşıyor. Aileniz önce sonra arkadaşlarınız. Bir süre sonra itibar kaybetmeye başlıyorsunuz. Bunun üzerine toplum baskısı eklenince bir yerden sonra insanlarla iletişimi kesmeye ve toplumdan kendini soyutlamaya başlıyorsunuz. Ve korkunç bir yalnızlık döngüsüne giriyorsunuz. İnsanlardan uzaklaştım insanlara karşı sevgimi kaybettim. (K 20, Erkek, 35, Coğrafya)

Bir başka katılımcı ise işsizliğin yarattığı özgüven düşüşüne ve panik hissine değinmiştir:

Zaman geçtikçe sanki daha böyle iş bulamayacağım ya da bilgilerim köreliyor mu hissi artıyor insanın. Bilgilerim muhtemelen körelmiyor. Ama ben o paniğe giriyorum. Yıllar geçtikçe bilgilerin tazeliği geçecek. Birde bence özgeçmişte de iyi durmuyor. Mezuniyet yılın 2022, yıl olmuş 2030 hala iş bulamamışsın. Firma demeyecek mi bu kadar yıl neden iş bulamadın? Bu kişiyi

firmalar neden işe almadı? Dezavantajlı ön izlenim yaratıyor. (K 9, Kadın, 23, Biyomühendislik)

5.3. Diplomalı İşsizliği ve Türkiye

Türkiye’de son otuz yıldaki; yaşanan krizler, teknolojik gelişmelerdeki artış, neo-liberal politikaların uygulanması, küresel piyasalara eklemlenme çabaları, üniversite sayılarındaki artışlar, niteliksiz eğitim sorunu gibi etmenler nedeniyle bugün bir diplomalı işsizliği sorunu ile karşı karşıyayız. 1994 ekonomik kriziyle başlayan vasıflı işgücüne kitlesel bir işsizlik darbesi vuran süreç, 2001 kriziyle şiddetlenerek, beyaz yakalı işsizliğinin “patlaması” ve “görünür” kılınmasına yol açtı ve “ikinci büyük buhran” (Kaya Erdoğan, 2021) olarak nitelendirilen 2009 kriziyle de eğitilmiş iş gücüne bir darbe daha vurulmuş oldu. (Bora vd., 2021) Böylece son otuz yılda üniversite okumak işsizlikten kurtuluş anlamına gelmemeye başladı. Diploma artık bakkalda satılan bir sakız gibi sahip olunabilen bir şeye dönüştüğünden dolayı istihdam piyasasında rekabet edebilir olmak için, yabancı dil, bilgisayar becerileri, deneyim gibi ek özellikler gerekli kılındı. Bora (Bora vd., 2021) bu durumu Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 2010’daki “her üniversite mezunu iş bulacak diye bir şey yok” söyleminden hareketle, işsizliğin yapısalıştığı bir dünyada işsizliği bir “kabahat” gibi işsizlerin sırtına yüklemek olarak yorumlamıştır.

Son yirmi yılda Türkiye’de yükseköğretimde hızlı bir kitleselleşme yaşanmış ve buna bağlı olarak üniversitede okuyan öğrenci sayısı da giderek artmıştır. Cumhuriyetin kuruluşundan 2003 yılına kadar geçen seksen yılda toplamda 77 (Günay, 2011) üniversite kurulmuşken, son 20 yılda bu sayı 208’e (YÖK) ulaştığı görülmektedir. Bu artış ve kitleselleşme bir yandan yüksek öğretime erişimi kolaylaştırmışsa da neo-liberal politikaların eğitim alanında etkisini göstermesiyle üniversitelerin de ticari bir kurum gibi işlediği ve fırsat eşitsizliklerinin yeniden üretildiği bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Ekonomileri yeten aileler çocukları ileride “iyi bir geleceğe” ve “iyi bir işe sahibi olmaları” için lise döneminden başlayarak özel okullara, ek kurslara göndererek sınava hazırlarken, ekonomisi yetmeyen aileler devlet okulu imkanları ile aynı süreci geçirmektedirler. Eğitim ve çok çabalamakla istenilen her şeyin başarılabileceği algısıyla sıklıkla karşılaştığımız Türkiye’de, artık sektör haline gelmiş olan bir sınava (İnce, 2022) hazırlanan genç bireyler arasında daha baştan bir fırsat eşitsizliği söz konusu olmaktadır. Sanayi toplumlarında eğitim sistemlerinin önemli bir problemi sınıf hiyerarşisine katkı sağlamasıdır. Üniversitelerde toplumun farklı katmanlarındaki kişilerin temsili farklı ve eşitsiz bir tablo

ortaya koymaktadır. Öğrencilerin toplumsal kökenleri, farklı çalışma koşullarını, başarı şanslarını belirleyen bir faktördür. (Bourdieu, 2022) Alt sınıftaki öğrenciler, üst sınıf öğrencilerle aynı imkanlara sahip olmadıklarından alt sınıf öğrencilerin başarısızlık şansları daha yüksektir. Ancak başarı, bireysel yeteneklere ve çabaya bağlı olarak elde edilen bir şey olarak yansıtıldığından, bireyler toplumsal sınıftaki yerlerini hak ettiklerini düşünebilmektedirler. Günümüzde medyada sıkça alt sınıftan olup, mücadele ederek ve çok çalışarak kazanılmış başarıların hikayelerine yer verilmekte; ancak bu çok az bireyin elde edebileceği sınıf yükselmesinin ne sıklıkla yaşandığı ifade edilmemektedir. Alt sınıflara sürekli bu örneklerin verilmesi kişilerin başarısızlığın kaynağını kendi becerilerindeki ve çabalarındaki eksiklikte aramalarına ve sistemin eşitsiz tutumunu meşrulaşmasına yol açmaktadır. Bireyler her ne kadar sınıf atlamanın bir yolu olarak, iyi bir gelecek hayali ile diploma almaya çalışsalar da bireylerin sosyo-kültürel sermayeleri geleceklerinin asıl belirleyicisi olarak karşılırlarına çıkmaktadır. Alt sınıflar eğitim aracılığıyla yükselme hayallerini kırarken, orta sınıflar ise çocuklarını aşağı sınıflara düşme riskinden kurtarmak için büyük "yatırımlar" yaparak maddi kaynaklarını eğitsel sermayeye aktarmaktadırlar. (Erdoğan, 2012) Gençlerin, vakitlerini, paralarını, çabalarını harcadıkları ve hayatlarının önemli bir bölümünü kaplayan diploma almaya giden yolun sonunda diplomalı işsizler kalabalığının arasına katılmak ise birçok bireysel, toplumsal olumsuzluklara da yol açmaktadır. Bourdieu'ya göre (2000: 423), aileler ve öğrenciler için okul sistemi, "ona doğru ilerledikçe uzaklaşan, devasa bir kolektif hayal kırıklığı kaynağı, bir vaat edilmiş toprak" haline gelmiştir.

Çok farklı şey denedim. Özel sektör denedim insan kaynaklarında çalışmak için ama hep deneyimli eleman arıyorlar. Stajyer ilanlarına başvurduğum hiç geri dönüş alamadım. İki kere KPSS'ye girdim. Aslında puanım çok düşük değil, iyi bir puan ama hala başvurularımın sonuç alamıyorum. Ben başarısız olduğumu düşünmüyorum aslında ama bir şekilde başarısız oluyorum. İnsan kaynakları gibi bir iş için mesela ne gerekiyor olabilir ki? Zaten girdikten sonra seni uzman olarak almıyorlar. Birinin yanında asistan olarak alıyorlar işi orada öğreniyorsun. Sosyoloji okudum. İnsan ilişkilerinden anlarım. Bence bir yetenek eksikliğim yok burada. KPSS'de öyle düşük bir puan değil bence aldığım ama kadro da açılmıyor. Dolayısıyla işsizim yani. (K 5, Kadın, 26, Sosyoloji)

Tablo 5.1. 25 Yaş Üstü Üniversiteye Gitme Oranı ve İşsizlik Oranı Karşılaştırması

İşsizlik oranı (%)		Eğitime katılım oranı (%)
Yıllar	Yüksek-öğretim	Yüksek-öğretim
2016	9,4	18,3
2017	9,5	19,1
2018	9,8	19,9
2019	10,7	20,8
2020	12,8	21,8
2021	12,4	23,0
2022	11,3	23,9

Kaynak: Eğitim durumuna göre temel işgücü göstergeleri: (2020-2022) TÜİK, (2023) İşgücü İstatistikleri; (2016-2019) Education at a glance: Educational attainment and labour-force status. OECD Education Statistics (Database).

Eğitime katılım oranı: 2016-2022: TÜİK, (2023) Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı.

Tablo 5.1’de görüldüğü gibi nitelikli iş gücü artışına paralel bir istihdam yaratılamamış ve eğitime katılımın artışıyla beraber işsizlik de artmıştır. Bu noktada eklemek gerekir ki referans alınan TÜİK verilerinde iş aramaktan vazgeçenler, işgücüne katılmayanlar yer almamaktadır. İş aramaktan vazgeçen kitlenin hızla kalabalıklaşmasıyla gerçek işsiz sayısının, verilerin çok daha üzerinde olduğu ifade edilebilir. (Erdoğan, 2012)

Kişiler diploma almak için minimum on dört senelerini harcadıkları bu sürecin sonunda işsizlikle yüzleştiklerinde yaşadıkları hayal kırıklığı ve mahcupluk hissi aslında, kişinin eğitim yaşamından getirdiği birikim ve beklentiler ile kariyer imkanları arasındaki uçurumdan kaynaklanmaktadır. (Erdoğan, 2012) Günümüzde eğitiminin süresiyle işsizlik arasında doğru bir orantı yoktur.

Tablo 5.2. Eğitim Durumu ve İşsizlik Oranlarının Karşılaştırması

Eğitim durumuna göre temel işgücü göstergeleri [15+ yaş]					
İşsizlik oranı (%)					
Yıllar	Okur-Yazar Olmayanlar	Lise Altı Eğitimli	Lise	Mesleki Veya Teknik Lise	Yüksek-Öğretim
2020	9,2	12,7	15,5	14,3	12,8
2021	8,2	11,1	14,1	12,9	12,4
2022	6,2	9,2	12,7	11,3	11,3

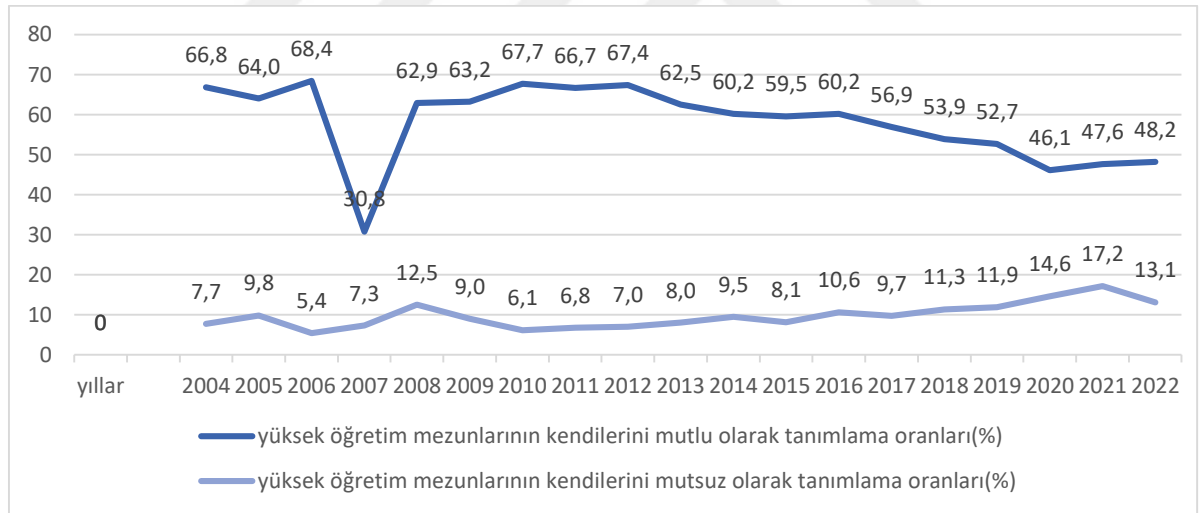
Kaynak: Eğitim durumuna göre temel işgücü göstergeleri: (2020-2022) TÜİK, (2023)

Tablo 5.2’de açıkça görülür ki eğitim seviyesinin yükselmesi işsizlik oranında düşüşe neden olmamıştır. Hatta okur-yazar olmayan ve lise altı eğitime sahip olan kesim işsizlikten daha az etkilenmektedir. Buradan hareketle üniversite mezunu olmanın işsizlik riskinden kaçınmak için yeterli olmadığı aşikardır.

Türkiye gibi işsizliğin kronikleşmiş olduğu ülkelerde işsizlik krizinin beraberinde, siyasal ve kurumsal krizler, aidiyet krizleri, kimlik krizleri, cinsiyet krizleri gibi birtakım başka problemler de gelmektedir. (Bora vd., 2021) İşsizlik önlem alınması gereken, bireyi etkilediği gibi birey dışında tüm toplumu da etkileyen hayati bir sorundur. Üniversite okumak gençlerin sadece uzmanlık eğitimlerini alma konusunda değil, kişilerin yetişkinlik hayatına geçişte, birey olma, kimlik inşası, özerk yaşayabilme gibi konularda da önemli bir işlev görmektedir. Bu doğrultuda mezun olduktan sonra karşılaşılan ekonomik sıkıntılar ve işsizlik gibi olumsuzlukların etkisi sadece ekonomik olmamaktadır. İşsizlik kişilerin bağımsız bir hayat sürebilmesinin, yetişkin olabildesinin de yolunu tıkamaktadır.

5.4. Diplomalı İşsizliğin Toplumsal Sonuçları

Modern toplumlarda bireyler genellikle benzer süreçlerden geçerek hayatlarını devam ettirirler. Bu nedenle devamında gelen nesillerin beklentileri de belirli süreçlerden geçerek hayatlarını yaşayacakları yönünde olur. Yapılan çalışmalar yükseköğretim mezunlarının yaşam memnuniyetlerinin gitgide düştüğünü ortaya koymaktadır.

Kaynak: TÜİK, (2022) Yaşam Memnuniyeti Araştırması

Grafik 5.2. Yüksek Öğretim Mezunlarının Yıllara Göre Yaşam Memnuniyetleri

Yükseköğretim mezunu kişilerin yaşamdan memnuniyetlerinin artması beklenirken son yirmi yılda diplomalıların kendilerini mutlu olarak tanımlama oranları düşmüştür. Buradan hareketle denilebilir ki Türkiye bilgisi seviyesi yüksek mutsuz nesiller yetiştirmektedir.

Okul modern insanların hayatının büyük çoğunluğu kaplayan bir süreç karşılık gelmektedir. Okulun arkasından gelecek süreç ise çalışma hayatıdır. Bireylerin işsiz kalıp

çalışma hayatına adım atamamaları ise bir nevi hayatlarına devam edememeleri, duraksamaları demektir. Çünkü beklentiye ve önceki nesillerin aktardığı deneyimlere göre sırada iş sahibi olmak vardır. Bu bağlamda düşünüldüğünde birçok diplomalı işsiz, çalışmadıkları dönemi “boşta kalmak” ve “boşluk” hissiyle ifade etmeleri anlam kazanır.

Katılımcıların kendilerini ifade ederlerken kullandıkları “boş” kelimesini içeren anlatıların bazı örnekleri aşağıda verilmiştir.

Şu an çalışmadığım için çok boşluktayım. Gidebileceğim bir okulum yok. Bir işim yok. Hiçbir şekilde yapabilecek hiçbir şeyim yok. Maksimum spora gidebiliyorum, kurs araştırıyorum. Hani nereye gitsem ne yapsam da bu boşluğu kapatsam diye (K 12, Kadın, 23, Alternatif Enerji)

Artık hafta sonu gelince bir heyecanlanıyorum bir planım programım olsun çok isterim. Çünkü biz böyle bir toplum değildik. Bundan bir on yıl öncesine kadar. Arkadaşıma soruyorum “nasılsın?” diye “en son görüştüğümüzde nasılsam öyleyim” diyor. Ne kadar acı bir şey. O kadar vakitte insan hayatında hiç mi bir şey yaşamaz? Hayatımda hiçbir şey değişmedi. Standart yaşıyorum. Halbuki hayatımızın en güzel dönemindeyiz. Bu gençlik dönemi bir daha gelmeyecek. Boş geçiriyoruz çok yazık. Bize sunulan alternatiflerin olması lazım devlet tarafından. (K 1, Kadın, 29, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi)

Akranlarından geride kaldığını düşünen bir katılımcı duygularını şöyle ifade etmiştir:

Artık ayaklarımın üzerinde durmak istiyorum. Birilerine bağlı kalmak istemiyorum. Zaten ülke olarak yeterince bağılıyız. Bir şeyleri başarmak istiyorum. Çünkü bütün arkadaşlarım ilerliyor. Ama ben yerimde sayıyorum. Belki de daha fazla geriliyorum. İşimi yapmadığım için unutmaya da başlıyorum bir zaman sonra. (K 16, Kadın, 25, Biyomedikal Cihaz ve Teknolojileri)

İşsizlik gitgide modern bir tehdit halini almış olan “işe yaramazlık kabusunu” oluşturmaktadır. (Sennet, 2011) Günümüzde işsizlik probleminin yeni formu diplomalı işsizliğidir. Uzman mesleki elemanlar yetiştirileceği düşüncesiyle senelerce üniversiteye giden kişilere uygun istihdam sağlanamaması nedeni ile kronikleşmiş bir hal alan diplomalı işsizliği bireysel ve toplumsal birçok anomaliye neden olmaktadır. Hatta diplomalı

işsizliğinin bu denli yükselişi yetişkinlik, bağımsızlık gibi kavramların yeniden tanımlanması gerekliliğini de doğurmaktadır.

Çalışmanın temel amacı para kazanmak, geçinmek, hayat şartlarını iyileştirmek gibi görünse de bunların yanında sosyalleşme, statü edinme, yetişkin bir birey haline gelme, topluma yararlı olabilme, kendini gerçekleştirebilme, sosyalleşme ihtiyacı gibi nedenlerle de çalışma ihtiyacı duymaktadırlar. İşsiz kalmak ise sayılan bütün bu ihtiyaçların karşılanamamasına yol açar. Diplomalı işsizliğinin neden olduğu toplumsal ve psikolojik problemler birçok akademik araştırmanın konusu olmuştur. İşsizliğin yarattığı psikolojik sorunları temel alan araştırmalar arasında; Eisenberg ve Lazarsfeld’in, Jahoda’nın ve Fraser’ın yaptığı araştırmalar ve ortaya koydukları yaklaşımlar öne çıkmaktadır.

Eisenberg ve Lazarsfeld’a göre genç işsizliği son zamanlardaki yüzleşilmesi gereken en önemli problemdir. Gençler ve yetişkinlerde işsizliğin psikolojik etkileri benzer olsa da gençler çocukluk ve yetişkinlik arasında bir geçiş döneminde oldukları için yaşadıkları psikolojik sorunlar daha kalıcı hale gelmektedir. Gençlerin işsizlik durumunda "amaçsızlık" "gereksizlik hissi" ve "uzun süreli bağımlılığın olumsuz etkisi" gibi durumlar deneyimledikleri ifade edilmiştir. Eisenberg ve Lazarsfeld işsizliğin sonuçlarının üç evrede gerçekleştiğini söylemektedirler. Buna göre ilk evre olan “şok” evresinde birey işsizliği geçici olarak görür ve iyimser bir ruh halindedirler.

İki aydır işsiz olan katılımcının ifadeleri;

Herhangi bir işe girmek istemiyorum şu an. İlk iş deneyimim öylesine araştırmadan, gönüllü başlamamıştım. Onun handikaplarını şu an yaşıyorum. Bir sonraki işim de böyle olsun istemediğim için biraz beklemeye dinlenmeye karar verdim (K 23, Kadın, 26, Harita Mühendisliği)

İkinci evre olan “kötümserlik” evresinde işsizliği geçici olmayan kişiler kendilerini yetersiz hissetme, yüksek stres, endişe hali, kendini suçlama gibi duyguları yoğun şekilde yaşamaktadırlar.

İki buçuk yıldır işsiz olduğunu ifade eden katılımcı;

Bir de mesela bir şeye emek veriyorsun ve sonucunu alamıyorsun. Yani bir şey yaptığın zaman bir sonuç elde etmek istersin. Sonuç elde edemiyorsun. O çok kötü bir şey. (K 2, Erkek, 25, Uluslararası Ticaret ve Lojistik)

Beş senedir işsiz olan bir katılımcının ifadeleri;

İşsizim. Bu konuda aslında özeleştiri de yapmak lazım. Ben yapı olarak hayatım boyunca hırslı bir insan olmadım. Yani hırsı iyi bir şekilde kullanmayı çok isterdim. Biraz hırslı olsaydım geleceğime kendim yön verebilirdim diye düşünüyorum. 2018 mezunuyum. 2018’de mezun olduğum gibi ailem bana daha bak bilgilerin çok taze sınava hazırlan bir şekilde yolunu çiz dediğinde ben KPSS düşünmüyorum ki hani özel sektörde çalışırım İzmir’de olurum kafasındaydım. Ama sonra ne oldu, KPSS serüvenine bir şekilde girdim. Her genç bir şekilde o yoldan geçiyor. Belki de Türkiye şartlarında sana bunu dayatıyorlar ama bir şekilde senin de bir şeyleri istemen lazım. Ben buna inanıyorum. Aslında ne istediğimi bilmemekle başladı benim serüvenim. Bilseydim 5 yıldır işsiz olmayacaktım. (K 1, Kadın, 29, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi)

Son evre olan “kadercilik” evresinde ise bireyler artık umutlarını kaybetmiş, iş aramayı bırakmış ve yaşamları üzerindeki denetimden yoksun oldukları düşüncesine girmiş ve işsizlik halini de normalleştirmeye başlamışlardır. (Fryer, 1997)

Beş senedir kendi alanında iş bulamayan ve part-time çalışmakta olan katılımcının ifadeleri;

Gelecekte çok beklentim yok. Eskiden hayalperest bir düşünce yapısına sahiptim ama artık değilim. Çünkü şu muhabbet var bizim hayallerimize göre bir şey olmuyor. Ya da çabalasak da bazen olmuyor. Bazen elimizde olmayan şeyler oluyor ve ben bunun hayatta çok çok fazla olduğunu gördüm. O yüzden aşırı bir beklentim yok gelecekte. Yarın şu olacağım bu olacağım gibi bir beklentim yok. Zaten hırslı bir insan değilim, hırs sahibi olmak isteyen bir insan da değilim. Beklentin olursa otomatikman hırs sahibi olan bir insan moduna da giriyorsun. Benim senelerce bir şey beklediğim oldu. Olmadı çok üzüldüm. Bir üzüldüm iki üzüldüm üç üzüldüm. Demek ki beklenti sahibi olmak gerekmiyormuş. Hayatımızda gelen şeylere de a sürpriz ne güzel küçük bir hediye aldık gibi görmek gerekiyormuş. (K 6, Erkek, 27, Matematik)

Dokuz senedir işsiz olan bir katılımcının ifadeleri “kadercilik” evresine iyi bir örnek oluşturmuştur.

2015'den beri işsizim aslında ama bir dönem çalıştım 6 ay kadar 2018'de. Sonra yine çıktım işten. O zamandan beri çalışmıyorum. İş bulamıyorum aslında. Tezle iş de aynı anda yürümüyor. Ondan dolayı istemiyorum da çalışmak. İşsizliğin üzerimde maddi anlamda olumsuz yönleri var. Ama nasıl başa çıkıyorum, ailem destek oluyor öyle. Bu da tabii ki bağımsız bir birey olmamı da engelliyor bir yanda da. Bence işsizliğin bağımsızlık üzerine etkisi ekonomik, dolayısıyla sosyal de oluyor. Para kazanamıyorum sosyal hayatım da olmuyor. Ben de kendimi bağımsız hissedemiyorum, istediğimi yapamıyorum. Birine bağlı kalmak zorunda kalıyorum. (K 4, Kadın, 37, Turizm)

Jahoda 1981'de yaptığı çalışmasında Merton'un sosyal kurumların açık ve gizli işlevleri arasındaki farkı ortaya koyan ayrımını kullanarak, bu özelliklere "işin gizli işlevleri" (latent functions of employment) adını vermiştir. Jahoda çalışmanın görünür fonksiyonlarının dışında gizli fonksiyonlarının da olduğunu belirterek çalışmanın, statü ve kimlik kazanımı, zamanı yapılandırması, iletişim ve sosyal aktivite sağlaması gibi fonksiyonlarına odaklanır. Ona göre çalışmanın önemi ve kişiye sağladığı motivasyon, elde edilen maddi kazançtan değil, sayılan gizli fonksiyonlardan kaynaklanmaktadır. (Paul ve Batinic, 2009)

Mesela bir şeyler yemek isterseniz oyuna gitmek isterseniz. İşsizliğin özgürlüğe en büyük etkisi ekonomiktir. Ama sosyal ilişkiler konusuna gelirse işsizlik sosyal ilişkilerin katilidir. Sadece kadın erkek ilişkisi değil. Bir statü getiriyor. İşiniz varsa pozitif bir statünüz var. Özgürlüğün ekonomik kısmını etkiliyor, statü anlamında da sosyal ilişkileri etkiliyor. Çünkü insan toplumsal bir canıdır. Siz sosyal ilişkiler geliştirmedeğinizde özgür de olamazsınız. İşsizlik yalnızlaştırıyor. (K 20, Erkek, 35, Coğrafya)

Fryer 1990 yılında yaptığı çalışmada işsizliğin psikolojik sonuçlarını ifade ederken ekonomik kazanç işlevini ön plana çıkarır. Ona göre de çalışmanın gizli fonksiyonları vardır ancak, maddi kazanç sağlamak kişinin yaşamını organize etmesinin ve kontrol edebilmesinin ana sebebidir. (Fryer ve Fagan, 2003)

İşsizliğin üzerimdeki olumsuz yönü öncelikle maddiyat konusunda. Kazancım olmadığı için kendime yetemiyorum. Kendime yetemediğim için

ailemden destek alıyorum. Bu bana zor geliyor. Çünkü 25 yaşına gelmişim ailemden destek görüyorum. Bir de bunun psikolojik bir boyutu da var. Psikolojik olarak da insan gerçekten yıpranıyor. Bir işin yok, hayatta başarabildiğin bir şey yok. Bunlar benim için zor şeyler. (K 18, Kadın, 25, Kamu Yönetimi)

Türkiye’de de diplomalı işsizliğin yarattığı psiko-sosyal sorunlar akademik çalışmaların ilgisini çekmiştir. Örneğin; Çivilidağ (2018) insanların çalışmak isteme nedenlerinin, kişisel amaç, üretken olmak, kültür, sosyal yaşam gibi unsurlardan etkilendiğini belirterek, bireylerin sosyalleşme ihtiyacı, toplumsal yapıda bir iş ve meslek sahibi olarak statü kazanmak, kariyerle ilgili planlar yapmak, yaşam standardını yükseltmek, bakmakla yükümlü olduğu insanların geçimini sağlamak, toplum yararını gözetmek, zamanı üretken kullanmak gibi farklı nedenlerle çalışmak istediklerini belirtmektedir.

Tanıl Bora (Bora vd., 2021) ise “zihin emeğinin krizini” “beyaz yakalı krizi” olarak nitelendirir ve zihinsel emeğin imtiyazlı ve yaratıcı bir konumda iken, kapitalist süreç içerisinde proleterleşmiş, ayrıcalıklı konumunu kaybetmiş olduğunu ifade eder. Nitelikli, eğitilmiş meslek sahibi kesimin işsizlik tehlikesi ile karşılaşması günümüzdeki işsizlik olgusunun önemli bir bölümünü meydana getirir. İşsizlik krizi; aidiyet krizi, kimlik krizi, cinsiyete dair kimlik krizi gibi birçok krizle beraberdir.

Esra Kaya Erdoğan, diplomalı işsizliğin süresinin uzadığı durumlarda, toplumsal aidiyet, işsizliğin şahsileşmesi ve meritokratik vaadin çöküşü gibi tahrip edici etkileri olduğunu ifade eder. Paranın sağlamış olduğu hareket ve karar verebilme özgürlüğü, sosyalleşme olanağı, tüketim alışkanlıkları gibi olanaklar kısıtlanır. Bir diğer yandan da kişilerin uyuma, yemek yeme gibi temel ihtiyaçlarında düzensizlikler meydana gelirken, bedensel hareketliliklerinde azalma olur. (2020)

İşsizlik yüzünden baya bir depresyona giriyorum aslında. Birde alışmışım dışarı çıkmaya aktifliğe. Aile düzeninde sabah kalk kahvaltı yap, temizliktir, yemektir falan hani bir zaman sonra bunalıyorsun. Bununla da baş edemiyorum. Bir arkadaşarımla görüşüyorum. Ama yeri geliyor onlar da işte çalıştıkları için yeterli olmuyor. Artık puzzle almaya başladım. On üç, on dört saat telefonda geçirdiğim oluyordu bazı günler. Uyku düzenim yok zaten çünkü

bir gün sonra kalkıp ne yapacağım ki moduna girmiştım. (K 16, Kadın, 25, Biyomedikal Cihaz ve Teknolojileri)

Erdoğan diplomalıların, işsizliğin süresinin uzaması ile birlikte mahalleye ve haneye doğru çekildiğini ifade eder. Diplomalı kadınlar işsizlik nedeniyle cinsiyet rolleri açısından yeniden haneye çekilmekle ve toplumsal cinsiyet rollerine bağlanmakla karşı karşıya gelirken, erkeklerde durum daha çok “erkeklik krizine” dönüşür. “Babalık, damatlık, aile reisi” gibi kavramlar erkeklere sürekli hatırlatır ve toplumda erkeklerin işsizliğine karşı müsemma gösterilmez. (Kaya Erdoğan, 2020) Örneğin; bir erkek için eve ekmek getiren kişi olmak önemli olabilir ve o kişi erkeklik kavramını geçim sağlayan kişi olmasıyla özdeşleştirebilir. Bu durumda bir iş kaybı durumunda yüksek derecede durumdan etkilenecektir. İfade edilmelidir ki; sosyal statüler kimliğin bir parçası haline gelebilir ve bireylerin rollerini etkiler. Bir rolün birey için ne anlam ifade ettiği ise özellikle o rolü kazanma ve kaybetme durumlarında ortaya çıkar ve bu durum zihinsel sağlığı da etkileyebilir. (Norris, 2016)

Aşağıda görüşmelerden elde edilen “erkeklik krizine” örnek gösterilebilecek ifadeler yer almaktadır.

Erkekler çok daha farklı yaklaşıyorlar işsizliğe. Bunları söylerken de üzülüp utanıyorum. Kadınlar çok acımasızlar. İşsizlik konusunda tepkileri çok farklı. Bu anneniz kız arkadaşınız olabilir. İşsizim dediğiniz anda size böcek gibi yaklaşıyorlar. Belki anneniz değildir. Kadınlar daha acımasız ve sertler. İşsiz olduğunuzu duydukları anda davranışları değişiyor. Size hayranlık duydukları bile işsiz olduğunuzu öğrendiklerinde tamamen değişiyorlar. Tamamen hayranlıklarını ve saygıyı kaybediyorlar. Sizinle görüşmek istemiyorlar. Beni en çok zorlayan şeylerden biri buydu. İşsizlik yüzünden karşı cinsle arkadaşlık kuramıyorum. İlk sorulan soru “ne iş yapıyorsunuz?” Bu soruya cevabınıza göre konuşmaya deva edip etmeyeceğine karar veriyorlar. (K 20, Erkek, 35, Coğrafya)

Sürekli “iyi para kazandığın bir iş bul. İlla sevdiğin işi yapmak zorunda değilsin. Para önemli bak biz de öyle yapıyoruz. Daha askerliğini yapmadın hiçbir kız seninle evlenmez. Kız bulman lazım.” diyorlar. Evlenmek istemiyorum

şu an diyorum mesela; “Hayır istiyorsun, isteyeceksin, bak biz yaşılanıyoruz daha torunumuz yok.” diyorlar. (K 13, Erkek, 28, Turizm)

Bauman önceki kuşakların geçmek zorunda kaldıkları tünelin sonunda parlak bir ışık olduğunu, ancak şimdi karanlık bir tünelin sonunda karanlığı delemek güce sahip olmayan belirsiz birkaç ışığın yanmaya çalıştığını ifade eder. Diplomalıların oluşturduğu kalabalık aniden ve topluca hayal kırıklığına uğramakta ve yaşayan hafızalarda ilk kez mezunlar sınıfı, becerilerinin çok altında olan kötü ve güvencesiz işlerle karşı karşıya kalmaktadır. (2011)

Önceden sadece herkesin yapabileceği kalifiye gerektirmeyen işlerde çalışabilirdin üniversite okumadan. Sonra belki kademeni artırabilirdin. Şu an üniversite okuduktan sonra da insanlar o tarz işlerde çalışmak zorunda kalıyor. İstihdam yok yani başka türlü bir yerde çalışamıyorsun. Kasiyer oluyorsun, kurye oluyorsun ya da satış danışmanı oluyorsun. Part-time çalışırken de gördüğüm o kadar çok satış danışmanı vardı ki. Birçoğu part-time olarak başlıyor. Daha sonra mezun olduktan sonra kendi alanında iş bulamıyor. Para kazanmaya devam edeyim diyor ve yıllarca kendi mesleğiyle alakasız bir iş yapıyor. (K 5, Kadın, 26, Sosyoloji)

Budd’ın “Çalışmayı Düşünmek” adlı kitabında ise işin kişilerin hayatta kalmak için almak zorunda oldukları kalorileri sağlayacak parayı kazanmanın ötesinde bir anlamı olduğu ifade edilir. İnsanların çalışma ihtiyaçlarının potansiyel nedenleri; kimlik oluşturmak, özgür olmak, para kazanmak, diğer insanlara hizmet etmek şeklinde sıralanabilir. Çalışma kişiyi sosyal dünyada konumlandırır, kim olduğunu ve sosyal, mali kaynaklara erişimini belirler. Aynı zamanda çalışılan iş bireylerin hayatlarının temel ritmini belirler. Ev halkının boyutu ve niteliği, yemek ve uyku düzeni, gidilen tatiller gibi sıralanabilecek durumlar işe göre belirlenir. (2010)

Preti’ye göre; işsizliğin intihar düşüncesi ve davranışıyla ilişkisi vardır ve işsizlik intihar için bir risk faktörü olarak kabul edilmektedir. İşsizliğin en yıkıcı etkisi sosyal bağlara etki ettiğinde ortaya çıkar. Sosyal bağların çözülmesi ise ruhsal problemlere yol açmakta ve işsizlik dolaylı ve dolaysız olarak intihara etki eden bir unsur haline gelmektedir. (2003) Durkheim da “İntihar” adlı eserinde insanların en çok kendisini

toplumsal çevrelerinden uzaklaştıracak bir olaydan sonra intihar ettiklerini ifade etmiştir. (2013)

Tiggemann ve Winefield (1984) işsizlerin genel olarak sıkılmış, yalnız kalmış ve depresif bir tablo çizdiğini ifade eder ve işsiz bireylerin zamanla bir şey yapmak için motivasyonlarının kalmadığını belirtir. Ancak işsizliğin en büyük etkisi kişinin moral, özdeğer ve özsaygısını kaybetmesidir.

29 yaşına kadar boş yaşamışım gibi hissediyorum. Hani böyle psikolojik anlamda çok etkiliyor insanı. Hayata dair bir gayen yok, bir koşturman yok, bir telaşın yok. Salı'nın Pazar'dan bir farkı olmuyor benim için. (K 1, Kadın, 29, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi)

Norris ise iş kaybının kişilerin kimliklerini tehdit altına soktuğunu ve zihinsel sağlığı etkilediğini söylemektedir. Kimlik, "belirli bir rolün, grup ya da kategoriye ait bir birey olarak kendisi için taşıdığı anlam kümesi veya benzersiz bir birey olarak kendisine atfettiği anlamlar" olarak ifade edilebilirken, rol ise toplumda belirli beklenti ve yükümlülüklerin bağlı olduğu bir pozisyonu ifade eder. (Norris, 2016) Bireylerin kimlik oluşumu çoğunlukla roller üzerinden şekillenir. Roller ise çoğunlukla; aile, iş yeri, okul, kilise gibi sosyal kurumlarda yer alır. Sosyal kurumlar ve içindeki roller bireylerin deneyimlerini anlamalarına ve kendilerinden ve diğerlerinden neyin beklendiğini anlamalarında yardımcı olur. Bu nedenledir ki güçlü bağların bulunduğu bir sosyal kurum içerisindeki rolün kaybedilmesi durumunda kişinin kimliği de tehdit altına girer. (Norris, 2016)

Çevresel sıkıntılar yaşıyorum. Yakın zamanda abimin düğünü vardı. Bütün akrabalarla bir araya geldim. Herkes şeyi soruyor "şimdi ne yapacaksın? Erasmus'a gittin orada kalamıyor musun? sosyolojiyi bitirdin ne yapacaksın şimdi? yüksek lisansın bir işe yarıyor mu?" gibi sorular geliyor. Hepsine cevap veremiyorsun zaten. Çünkü verdiğin cevaplar olumsuz. Yüksek lisans, Erasmus iş vermiyor biliyoruz ya da yurt dışında kalmak görüldüğü kadar kolay değil. İnsanların beklentisi var mezun oldun ne yapacaksın şimdi diye. En son geçiştiriyorsun bakalım falan diyerek. Üzüliyorlar sana "hayırlısı kızım" falan diyorlar. Sanki tek önemli şey senin bir işe girmen ilginç. Bir de şey var işe girene kadar başarısızsın. Girdikten sonra başarılı oluyorsun insanların gözünde. Halbuki aynı insansın. Mesela şu an 82 puanım var KPSS'de bu puanı

aldım ben aynı insanım. Şu an atanmadığım için insanlar bana acıyor. Atanırsam maşallah falan diyecekler yani. Halbuki hiç değişmedim. İnsanların başarılı başarısız algısını da çok değiştiriyor işe girmek. (K 5, Kadın, 26, Sosyoloji)

İşsizliğin toplumsal sonuçlarına odaklanan araştırmalar incelendiğinde ortaya çıkan problemler ana hatlarıyla; yetişkinliğin sorgulanması, maddi sıkıntı, bağımsızlığın tehdidi, özgürlük alanlarında daralma, sosyal hayattan izole olma, kimlik krizi gibi sorunlar etrafında karakterize olmaktadır.

Modern dünyada birçok yönden bağımsız olabilmek, yetişkin olmanın da bir şartı gibidir. Bob Coles (2005: 8) yetişkinliğe geçişin bazı süreçlerin başarılması ile mümkün olduğunu ifade eder. Bu geçişler şöyledir:

- Tam zamanlı eğitim ve öğretimden tam zamanlı bir işe geçiş (the school-to-work transition),
- Kök aileden (biyolojik aileye) hedef aileye geçiş (the domestic transition)
- Ebeveyn ile yaşanan konuttan, ebeveynden ayrı yaşanan konuta geçiş (the housing transition)

İşsiz kalmak ve başka mekanizmalara bağımlı olmak bir yandan bireyin yetişkin olarak algılanmamasına ya da kendini büyümemiş, olgunlaşmamış hissetmesine yol açmaktadır. Esra Kaya Erdoğan (2020) bu durumu işsizden yeniden “ergenleştirilmesi” olarak ifade ederken, Aksu Bora (Bora vd., 2021) “uzatılmış çocukluk” Sennet (2005) ise “çocuklaşma tezi” ile ifade etmiştir. Ergenleştirilen işsizler; deneyimi yok sayılan, yanlış ve eksik kararlar almaya açık ve itimat duyulmayan kişilere karşılık gelmektedir. (Kaya Erdoğan, 2020)

Bağımlı olmanın yarattığı çocuklaşma hissi ya da çocukluğa geri dönme hissi yapılan görüşmelerde sıklıkla dile getirilmiştir. Dile getirilen bu ifadelerin bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

Ailemin kuralları hep aynıydı. Sadece ben dışarıda okurken bana etki etmiyordu bu kurallar tabii ki. Ben aynı kuralların içerisinde geri döndüm. Bu çocuk bizden ayrı dokuz yıl geçirdi, değişmiştir olayı olmadı. Ben 18 yaşında

çocuk olarak evden çıktım. Döndüğümde onlar için hala 18 yaşında çocuktum. Yani bizim büyük bir evladımız var konusu şu an sadece iyi para kazanıp kendi hayatını kurmadı konusunda var. Diğer konularda hala onların küçük evladıyım. İşlerine geldiğinde büyüğüm işlerine geldiğinde küçüğüm. Ben çocukluğuma dönmek için inatlaşıyorum. Onlar dönmemi lanse ediyorlar. (K 13, Erkek, 28, Turizm)

Yani kaç yaşında olursan ol öyle yani. Ben belirli bir yaşta sınırlı kalmışım onlar için. Çocuk gibi. Sen bir yetişkin olamıyorsun. Kendine ait bir hayatın hiç olmamış gibi davranıyorlar o evin içerisinde. Dışarda mesela yaşıyorsun, ayrı evde yaşamışlığın oluyor. Bunları görüyorlar biliyorlar. Ama aile evine döndükten sonra yine onların çocuğu oluyorsun. Ama bence bu bizim Türk ailelerine ait bir durum. Yurtdışında çoğu aile böyle davranmıyor diye düşünüyorum. Bizde sen benim çocuğumsun hep öyle kalacaksın istersen 80 yaşına gel diyorlar. Kendimi çocuk gibi hissediyorum. (K 4, Kadın, 37, Turizm)

Günümüzde diplomalı işsizlerin aileleri, çocuklarını çok ileri yaşlara kadar destekler hale gelmiştir. Bu nedenle de çocukluğun yirmili yaşların ortalarına kadar uzadığı ve yetişkinliğin de ertelendiği ifade edilebilir. (Bora vd., 2021)

Ailem ve çevrem beni yetişkin olarak görmüyorlar bence. Ekonomik özgürlüğün yoksa insanlar pek canı ne isterse yapar kafasına girmiyorlar. Bir yere gitmek istesen bile senin finans sağlayıcıların onlar, onlarla konuşmak zorundasın. Her istediğini her zaman yapamıyorsun. İsteklerin için istemek zorunda kalıyorsun. Bu da bence yetişkin olmanı engelliyor. Bana hala harçlık veriyorlar mesela sadece anne babamdan bahsetmiyorum. Düğünde işte babaannem falan harçlık verdi. 27 yaşına gireceğim, küçük bir çocuk gibi babaannemden harçlık alıyorum. Hala veriyorlar güzel versinler de benim onlara vermem lazım bir yerden sonra. İhtiyacım da oluyor seviyorum vermelerini ama utaniyorum da. (K 5, Kadın, 26, Sosyoloji)

Yetişkinliğe geçişin geciktirilmesi kişinin kendi hayatı üzerindeki denetimini eline almasını da uzak bir geleceğe ertelemektedir. Ailenin bakım ve desteğinin gitgide uzaması ve bağımlılık ve itaatin de sürmesini getirmekte buna karşılık bu süreç sevgi ve fedakârlık adı altında gerçekleştiği için örtük kalmaktadır. (Bora vd., 2021) Sennet “devletin bir

yetişkinin bağımsız ve rasyonel muhakeme yapma kapasitesini engellerse ne olur?” diye sorar ve cevap olarak yetişkinlerin çocukluğuna geri döneceğini ifade eder. Buna göre liberal düşüncede bireylerin devlete bağımlı olması durumunda yetişkinlerin çocuklaştığı iddia edilir. Bağımlı olmak çocuklukta normal kabul edilen ve yetişkinlikte yaşamda tamamlanmamış bir duruma karşılık gelmektedir (2005).

6. BÖLÜM

6. BUMERANG KUŞAĞI VE DİPLOMALI İŞSİZLER ARASINDAKİ İLİŞKİ

Bu bölüme kadar işsizliğin tarihsel arka planı, kapitalizmin ve liberal ekonomi politikalarının çalışma yaşamını nasıl dönüştürdüğü ve bu dönüşümlerin sosyolojik etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Günümüzde işsizliğin yeni ve yaygın formu olarak karşımıza çıkan diplomalı işsizliği araştırmanın ilk ayağını oluşturmakta olup beşinci bölümde diplomalı olmanın ne anlama geldiği, diplomalı işsizliğin Dünya’da ve Türkiye’de nasıl bir görünüm kazandığı, diplomalı işsizliğin birey ve toplumda nasıl tahribatlara yol açtığı ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve yapılan görüşmelerde aktarılan deneyimler ile desteklenerek ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ise araştırmanın ikinci ve son ayağı olan aile evine geri dönüş teması işlenecektir. Diplomalı işsizler için güvenilir bir liman görevi gören aile kurumunun diplomalıların işsizliği deneyimleme süreçlerinde ne gibi destekler sağladığı ve ne gibi olumsuzluklara yol açtığı ya da ne gibi tahribatları yeniden ürettiği aktarılacaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle “devlet”in bireylerin işsizlikle baş etme sürecindeki rolünün ortaya konulması, bir destek mekanizması olarak ön planda parlayanın neden “aile” olduğunun anlaşılması için önem teşkil etmektedir. Böylece bu bölümde öncelikle devletin daha sonra ailenin işsizliğin deneyimlenmesi sürecindeki rolü ortaya konacaktır. En son noktada ise bağımsız yaşamı deneyimledikten sonra aile evine geri dönen bireylerin, aile evinde diplomalı bir işsiz olma süreci yapılan görüşmelerde aktarılan deneyimler ile desteklenerek tartışılacaktır. Bu bölüm aynı zamanda teorik bağlamın ve araştırmada elde edilen verilerin birleştirilip bir bütün halinde sunulduğu kısım olup tezin de son bölümüdür.

6.1. Diplomalıların İşsizlikle Baş Etme Stratejileri: Bir Destek Mekanizması Olarak Devlet ve Ailenin İşsizlikle İlişkisi

Buraya kadar diplomalı işsizliğin bireylerde nasıl etkiler gösterdiğini ve bu etkilerin toplumda yarattığı tahribatlara değindik. Maddi yetersizlikler, temel ihtiyaçların karşılanamaması, özgürlüğün ve bağımsızlığın tehdidi, sosyal hayattan uzaklaşma, kimlik krizi şeklinde ana hatlarını sıraladığımız problemler toplumda umutsuz, hayattan beklentisi olmayan, yılgın, intihara meyilli gençler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu problemler hava içerisinde bireylerin içinde bulundukları durumla baş edebilmeleri için genellikle iki kurum, destek mekanizması görevini üstlenmektedir. Bular; “devlet” ve “aile”dir. Ancak diplomalı

işsizlerin yaşadıkları sorunlardan kurtulmak için sığındıkları bu iki kurum maddi olarak destek sağlasa da bağımsızlığın tehdidi, özgürlük alanının daralması ve kimlik krizinin yeniden üretiminde de rol oynamaktadırlar.

İşsizlik problemi devletlerin siyasal, ekonomik, sosyal yapıları ve toplumlarının kültürleri ile beraber ele alınması gereken bir problemdir. Modern devletlerin sosyal koruma politikaları vardır ve bu politikalar genellikle; sağlık, yoksulluk, işsizlik, engellilik gibi problemlere yardımcı olacak düzenlemeler içerir. Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin ILO'nun (Uluslararası Çalışma Örgütü) 102 Sayılı Sözleşmesi, sosyal güvenlik düzenlemelerinin kapsamı gereken dokuz risk listelemiştir. Bunlar: Hastalık (sağlık yardımı), Hastalık (gelir kaybını karşılayan ödenekler), İşsizlik, Yaşlılık, İş Kazası ve Meslek Hastalığı, Analık, Sakatlık, Ölüm ve Aile Ödenekleridir. Türkiye ise bu listeden aile ödenekleri hariç 8 riske karşı koruma sağlamaktadır. (ÖİK, 2018) Ancak işsizlik riskine karşı ayrılan yardım miktarının tüm yardımlar içindeki payı 2022 yılında %1.4 civarındadır. (TÜİK, 2023) Devletler çalışabilir vatandaşlarına mümkün olduğunca istihdam yaratmayı hedefler. Bu durum piyasaya müdahale edilmeden başarılamadığında, piyasayı yönlendirecek ve düzenleyecek politikalara ihtiyaç duyulur. (Kocabaş ve Canbey-Özgüler, 2019) İşsizlik sorunuyla mücadelede izlenen emek piyasası politikaları geleneksel olarak, işsizlik sigortası, işsizlik yardımı gibi işsizlere gelir desteği sağlamaya yönelik “pasif politikalar” ve işsizliği eğitim, iş yaratma, bilgilendirme ve işe yerleştirme faaliyetleri gibi doğrudan önlemlerle azaltmaya yönelik “aktif politikalar” olarak ikiye ayrılmaktadır. (Biçerli, Gündoğan ve Özkaplan, 2019: 176) Gelişmiş ülkelerde işgücü piyasasını izleyen ve aktif-pasif işgücü politikaları ile piyasaya yön veren kurumlar vardır. Türkiye için bu kurum İŞKUR'dur.

Avrupa'da gelişmiş ülkelerin çoğunda risk altında olan grupların refah devletinden destek alması olasıdır. Ancak bu desteğin türü ülkeden ülkeye değişmektedir. Dolayısıyla, Refah Devleti'ne yönelik tutumlar da ülkeden ülkeye ve insanların günlük yaşamlarında karşılaştıkları zorlukların derecesine göre değişebilir. (Gallie, Paugam, 2002) Esping-Andersen, üç farklı refah devleti türü belirlemiştir: (1) “Sosyal demokratik refah rejimi”ne sahip olan Kuzey Avrupa ülkelerinde, vatandaşlık temelinde geniş kapsamlı erişim ve yüksek düzeyde sosyal yardımlar bulunur. (2) “Liberal bir refah rejimi” bulunan Anglo-Sakson ülkelerde erişim düzenlemesi benzer olsa da yardımların düzeyi daha düşüktür. (3) Kıta Avrupa'sında ise “muhafazakâr bir refah rejimi” vardır. Burada sosyal güvenliğe erişim

istihdam ve aile durumuna bağlıdır ve yardımların düzeyi değişkendir. Bu model, sınırlamaları nedeniyle eleştirilmiş ve daha sonra Güney Avrupa için aile odaklı veya “alt koruma rejimi” türü eklenmiş, cinsiyet ve etnisite gibi mekanizmaların tanımlanmasıyla daha da geliştirilmiştir. (Stauber, Walther ve Settersten, 2022: 40) Türkiye de alt koruyucu refah rejiminin iyi bir temsilcisidir. Bu sisteme göre; işsizlerin azınlığı düşük miktarda bir yardıma erişmektedir ve aktif istihdam politikaları yetersizdir. (Çelik, 2006) Aile, piyasa, hükümet gibi farklı kurumsal alanlar arasındaki sorumluluk dağılımı gelecek nesillerin hayatlarını sürdüreceği olayların seyrini belirler. (İnce, 2022) Türkiye’de devletin işsizliğin çözümünde yeterli sorumluluk almaması bu görevi ailelere yükler. Bu nedenle de gençlerin ekonomik zorluklar başta olmak üzere işsizlik kaynaklı yaşadıkları problemlerde çözüm aile desteği olur ve gençler sıklıkla aileleri ile birlikte yaşamak durumunda kalırlar. Böylece aile kurumu genç işsizlerin deneyimleri konusundaki araştırmalarda ön plana çıkar. (Çelik, 2008; İnce, 2022) Çelik (2008) aile ve devletin gençlerin işsizlik deneyimi üzerindeki sorumluluk paylaşımında ailenin ön planda oluşunu “benim devletim babamdır” diyerek vurgulamaktadır.

Devlet ve aile arasındaki sorumluluk bölünmesinin hem olumlu hem de olumsuz sonuçları vardır. Eğer devlet, ailelerin yaptığından daha fazla sorumluluk alırsa bir “bağımlılık kültürü” ortaya çıkar. (Çelik, 2006) Sağcı eleştiriler, bu sorumluluk dengesinin pazar ilişkilerinde özgürlüğün kaybına yol açtığını vurgular. Hayek'e göre, mevcut sosyal politika mekanizması bireysel özgürlüğü sınırlar ve bu da kişisel sorumluluğun kaybına neden olur. Bu eleştiriler, refah yardımlarının koruması altında bireylerin ahlaki çöküşünü ve “bağımlılık kültürü”nün ortaya çıkmasını vurgular (Çelik, 2006)

Sosyolog Ernest W. Burgess’a göre aile kurumu, ekonomik, koruyucu, eğitsel, dini, eğlence işlevlerini kaybetmiştir ancak, sevgi ve kültürel işlevleri artmıştır. Aile sevgiye dayalı bir grup haline gelmiş, kurumsal işlevi azalmış ve kişisel işlevi artmıştır. (Lasch, 1976) İşsizlik ve ekonomik yetersizlikler kişilerde stres, kaygı yaratan bir durumdur ve bu durumlarda kişiler çevrelerinden destek alarak, bu olumsuzlukları en aza indirmeye çalışabilirler. Bireylerin hayatlarında onları teşvik eden, maddi ve manevi ihtiyaçlarında yardımcı olan, kendilerine bilgi veya tavsiyelerde bulunan insanlar varsa bireylerin stresle baş etme süreci olumlu etkilenir ve zihinsel sağlığın kötüye gitmesini önlemede yardımcı olur. (Norris, 2016) Aile bu noktada önemli bir destek mekanizması olarak karşımıza çıkar. Kuzey Avrupa’da genç işsizlerin devlet desteğine bağlanması sosyal destek açısından büyük

öneme sahipken, Güney Avrupa’da aile desteğinin daha önemli olduğu belirtilmiştir. (Kieselbach 2003; Burn ve Szoeki, 2016) Sanayi Devrimi öncesinde aile en temel üretim birimiyken, sanayi sonrası toplumlarda ve özellikle kentleşme ile dramatik bir değişim yaşayarak üretim birimi işlevini kaybetmiş ve ekonomik işlevi sınırlı hale gelmiştir. Üretim, eğitim, sosyal güvenlik gibi önceden ailenin üstlendiği görevler uzman kurumlara devredilmiştir. Bu nedenle, özellikle Avrupa’da refah devleti politikalarından sonra, aile geçmiş toplumun kalıntısı haline gelmiştir. (Çelik, 2006) Türkiye’de ise sosyal devlet politikaları sınırlı yardımlar sağlayabildiğinden aile sosyal yardım ve destek konusunda ön plana çıkar. Türkiye’de aileler, çocukları işe girse bile evli değillerse sıklıkla destek vermeye devam etmektedirler.

Genç işsizlere destek konusunda aile işlevsel bir konumda olsa da bu destek bir yandan gençlerin ailelerine bağımlılıklarını artırır. Aksu Bora ailenin diplomalı işsizlerin hayatında üstlendiği destekleyici rolün bir yandan da çocukluğu uzatan bir etki yarattığını belirtmektedir. (Bora vd., 2021) Genç bireyler tam da gençlik-yetişkinlik, çocukluk-olgunluk gibi bir geçiş aşamasındayken kendi kararlarını verebilmekten uzaklaşıp, örtük ya da normalleştirilmeye çalışılan bir baskı ve itaatin altına girerler. Bu durumlar farklı sınıfsallıklarda ve farklı özellikler çerçevesinde ele alınmaya açıktır. Kezban Çelik genç işsizliğinin, gençlerin bağımsızlığı ve yetişkinliğe geçiş süreçlerinde yarattığı engelleri tartıştığı çalışmasında, gençlerin ailelerine olan bağımlılık düzeylerinin ailenin-sosyo ekonomik düzeyine göre değiştiğini ifade eder ve yoksul ailelerin çocuklarının seçenek şansları olmadığı için ve zaten ailenin maddi imkanları kısıtlı olduğundan ötürü bağımlılık derecesinin az olduğunu ve gençlerin kötü, enformel işlere razı geleceğini belirtir. Orta ve üst sınıflarda ise durum daha farklıdır. Buna göre orta üst sınıftan olan ailelerin çocukları istedikleri işi bulabilmek için bekleme veya eğitimlerini yükseltebilme gibi durumlara sahiptirler. Bu durumda da orta ve üst sosyoekonomik düzeydeki ailelere sahip gençlerin bağımlılıklarını ve büyümelerini kalıcılaştırır (Çelik, 2008).

Son dönemlerde tarihte hiç olmadığı kadar, ebeveynler, genç yetişkin çocuklarına maddi destek sağlamak (üniversite harçları, yaşam giderleri veya diğer yardımlar) konusunda çağrılmaktadır. (Furstenberg, 2004) Aile diplomalı işsiz, barınma, beslenme, sağlık, sosyalleşme gibi temel ihtiyaçlarının karşılayıcısıdır. Gençler arkadaşlarıyla görüşmek için, herhangi bir yere gitmek için, iş aramak için dışarıya çıkarken ailelerinden para almak zorundadırlar. Bu durum gençleri dışarı çıkmamaya, sosyalleşmemeye itmekte

ve en sonunda sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya bırakmaktadır. Birçok genç ailelerine maddi olarak bağımlı oldukları için mahcubiyet hissetmektedirler. (Çelik, 2006, 2008; Kaya Erdoğan, 2020; Bora vd., 2021) Bu durumda denilebilir ki; para insan tarafından icat edilen özgürlüğün en büyük araçlarından biridir. (Hayek, 1944) Diplomalı işsizler ancak aileleri ile yaşayarak ve kendi bağımsız yaşamlarını kurmayı erteleyerek geçimlerini sağlayabilmektedirler. (İnce, 2022)

Ailenin diplomalıların işsizlik deneyimlerine etkisi genel olarak değerlendirildiğinde olumlu destekleyici tarafının öteki yüzünde ailenin açık veya gizli bir şekilde baskıcı kurum olma özelliği de taşıdığı ifade edilebilir. Bu nedenle de buna paralel olarak diplomalıların işsizliği aile evinde deneyimlemelerinin çift yönlü etki yaratması beklenmektedir. Özellikle “şehir dışında okumayı” tercih eden bireylerin diplomayı aldıktan sonra iş bulma sürecinde aile evine dönmek zorunda kalmaları ya da dönmeyi tercih etmeleri bireylerin bir yandan işsizlik baskısı ve stresi altındayken; yetişkinlik-çocukluk, bağımsızlık-bağımlılık gibi değerlerin arasında sıkışmasına bir yandan da bu değerleri koruma-kaybetme çatışması içinde kalmalarına neden olmaktadır.

6.2. Bumerang Kuşağı: Aile Evinde Diplomalı İşsiz Olmak

Dünya genelinde genç yetişkinlerin aile ile birlikte yaşama eğilimleri git gide artmaktadır. Özellikle ekonomik sorunların ve işsizlik oranlarının yüksek olduğu ülkelerde aileleri ile yaşayan yetişkinlerle daha çok karşılaşmaktadır. Literatürde genç yetişkinlerin aile ile yaşama davranışlarını konu alan çalışmalar kısıtlı olmakla beraber mevcut kaynaklar genellikle aile evinde yaşamanın, bireylerin yetişkinlik, bağımsızlık süreçleriyle ilişkisi üzerinde durmuştur. (Burn ve Szoeki, 2016; Goldscheider ve Goldscheider, 1999; Arnett, 1998, 2001, 2004; Furstenberg, 2013; vd.) Konu hakkındaki çoğu kaynak aile evinde yaşamak ve işsizlik hali arasında yakın bağlantılar olduğunu ortaya koymuştur. (Albanesi, Rania ve Zhang, 2022; Sassler, Ciambrone ve Benway, 2008; Smits, Gaalen ve Mulder, 2010; Burn ve Szoeki, 2016; Goldscheider ve Goldscheider, 1999; vd.) İşsizlik nedeni ile kendine ait bir ev oluşturamayan kişiler aile ile birlikte yaşamayı daha çok tercih etmektedir. Bu durumun yarattığı etkiler farklı değişkenlerde farklı sonuçlar ortaya koysa da özellikle ekonomik yetersizlikler, işsizlik gibi nedenlerin yaratmış olduğu aile ile yaşama durumunun bu denli yaygınlaşması günümüzdeki yetişkinlik, çocukluk, birey olabilme, özgürlük ve bağımsızlık gibi kavramların anlamlarının sorgulanmasına ve gelecekte de anlamlarının değişmesine yol açabilir.

Dünya genelinde yaşamın olağan akışından beklenen genç bireylerin eğitimlerini tamamlayıp, iş sahibi olup, ekonomik özerkliklerini sağlayıp aile evinden ayrılması ve yetişkin bir birey olarak kendi hayatlarını meydana getirmesidir. Eğitimin tamamlandığı aşamaya kadar olan aile desteği genellikle normal karşılanmaktadır. Genç diplomalı adaylarının birçoğu ise eğitim süreçlerinde aile evinden ayrı bir şehirde üniversite okumayı tercih etmektedirler. Gençler ailelerinden ayrı geçirdikleri bu zaman diliminde çoğunlukla ekonomik açıdan yarı özerk durumda olsalar da kendi kendilerini idame ettirebilme, bağımsız yaşama, karar alabilme, beslenme, ev temizliği, çamaşır yıkama gibi kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme şeklinde artırılarak sıralanabilecek yetişkinlik davranışlarını da deneyimlemektedirler. Ancak mezuniyet sonrasında bağımsız bir hayatın maddi gerekliliklerini karşılayamayan gençler aile evine geri dönmek durumunda kalabilmektedirler. İşsizlik, ekonomik gelirin kaybı dışında kişinin yaşamının kronolojik seyrinin sekteye uğraması demektir. (Kaya Erdoğan, 2020) Bu durumda da aile ve gençler açısından incelenmesi gereken sosyolojik durumlar meydana gelmektedir.

Böyle şey olur ya Türkiye’de öyle bir zaman çizgisi vardır. Üniversiteye gidersin üniversiteye gittikten sonra iş bulursun sonraki aşama evliliktir. Özellikle ilişkin varsa ve insanlar biliyorsa bunu aile kurmak için önce iş bulman gerekir falan. Bu aşamalardan bir tanesinde takılı kalmış oluyorsun. İnsanların beklentisini karşılamamış oluyorsun, aile de kuramamış oluyorsun bir yandan. (K 5, Kadın, 26, Sosyoloji)

Aile evinden ayrılma yetişkinliğe geçişin bir aşaması olarak ifade edilir ve ebeveynlerden bağımsız yaşama bireyin fiziksel ve duygusal olgunluğunun arttığının, daha fazla sorumluluk üstlenmeye hazır olduğunu belirten bir eylem olarak görülür. (Coles, 2005; Sassler, Ciambone ve Benway, 2008)

Aile yanındaiken nasılsa annem yapar, nasılsa babam yapar oluyor. Onlar yaptığı için haberin bile olmayan ev işleri oluyor mesela. Fatura ödemek ya da faturanın ne kadar olduğu gibi. Yurt paramı ben ödüyordum. Son ödeme tarihini ben biliyordum. Market alışverişini kendim yapıyordum. Market alışverişini aksattığımda ne olduğunu da gördüm. Aç kaldım. Açlıktan uyumak zorunda kaldım. İlk gittiğimde acil hastanelik bir sorun da yaşamıştım ve tek başıma gittim hastane de yattım. Annen baban hayatında yokken nelerin

olabileceğini tek başına kaldığında neleri yapabileceğini görüyorsun. (K 9, Kadın, 23, Biyomühendislik)

Türkiye’de de üniversite çağına gelen gençler için şehir dışında okumak sıklıkla tercih edilen bir durumdur ve bu tercih genellikle gençlerin aile evinden ilk ayrıldıkları zamana karşılık gelir.

Tablo 6.1. İkamet Ettiği İlden Başka Bir İldeki Üniversiteye Kayıt Yaptıran Gençlerin Sayısı ve Oranı, 2021

2021 yılında bir üniversiteye kayıt yaptıran öğrenci sayı (18-24 yaş)			İkamet ettiği ilden başka bir ildeki üniversiteye kayıt yaptıran gençlerin sayısı (18-24 yaş)			İkamet ettiği ilden başka bir ildeki üniversiteye kayıt yaptıran öğrencilerin aynı yıl içerisinde üniversiteye kayıt yaptıran öğrenci sayısına oranı (%)		
Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
1.133.717	610.038	523.679	386.646	210.108	176.538	34	34	33

Kaynak: YÖK (2023) 2021 yılında bir üniversiteye kayıt yaptıran öğrenci sayı (18-24 yaş)

İkametgâh sayısı: TÜİK (2022) İç Göç İstatistikleri, 2021

Tablo 6.1.’de gösterildiği gibi 2021 yılında üniversiteye geçiş yapan kişilerin %34’ü mevcut evinden ayrılmayı tercih etmiştir. Evden ayrılma yaşı 1950’lerden beri düşüş gösterme eğilimindedir. Kişilerin geçmişte evden ayrılma nedenleri genellikle evlilikken, evlilik yaşının gitgide ileri taşınmasıyla beraber evlilik dışı evden ayrılma oranları da artmıştır. (Goldscheider ve Goldscheider, 1999) Türkiye’de evlilik yaşı 2000’lerde erkeklerin 26 kadınların 23 iken 2023 yılında erkeklerde 28’e kadınlarda ise 26’ya yükselmiştir. (TÜİK, 2024) Bunu da dikkate aldığımızda genç yetişkinlerin önemli bir alt grubu içinse üniversiteye kaydolma ve öğrenci konutunda yaşama, en azından geçici olarak ebeveyn evinden ayrılmanın bir yoludur. (Sassler, Ciambrone ve Benway, 2008) Yükseköğrenime katılımın artışı ve evlilik yaşının yükselişi ile birlikte yaşanan sosyal ve kültürel değişimler birden çok kuşağın aynı çatı altında yaşama davranışları ve beklentilerini de değiştirmiştir. Genç yetişkinlerin genellikle evi güçlü ve güvenilir bir üs olarak algılandıkları durumlarda, aile evine geri dönmeye daha meyillidirler. (Burn ve Szoek, 2016)

Yurtdışında yapılan çalışmalarda aile evine geri dönen gençleri ifade etmek için “bumerang kuşağı (boomerang age, (Goldscheider ve Goldscheider, 1999) boomerang generations)” “bumerang çocuklar (boomerang kids)” (Grossman, 2005; Sassler, Ciambrone ve Benway, 2008; Garland, 2003) “bumerang aileler” (Burn ve Szoek, 2016) kavramları

kullanılırken, Burn ve Szoeki (2016) aile yanına geri dönme davranışı “bumerang hareketi (boomeranging)” adlandırılmıştır. Bir internet haberinde TÛSODER Emlak Komisyonu Başkanının Twitter paylaşımına yer verilmiştir. Bu paylaşımda “Büyük aile dönemi geri geldi. Bırakın ev almayı gençler ev bile kiralayamaz. Sen büyüt yetiştir bir bina parası harca. Yurtdışına gönder. Sonra gelsin anne baba evine geçinemiyorum diye.. Gençlere de yazık ebeveynlere de..” ifadelerine yer verilmiştir. (İndyturk, 2022) Gençlerin maddi zorluklar nedeniyle aile evine dönüyor olması Türkiye’de de son zamanlarda dikkat çekmeye başlamıştır.

Aile dışında yaşamak, ancak 1960’lı yıllarda yaygın hale gelmiştir ve günümüzün genç yetişkinlerinin çoğu artık ebeveynlerinden bağımsız olarak yaşamayı beklemektedir (Goldscheider ve Goldscheider, 1999). Ancak günümüzde gençler aile evinden ayrılmaya daha meyilli halde olsalar da aile evine tekrar dönmeye de daha meyillilerdir. (Sassler, Ciambrone ve Benway, 2008) Goldscheider ve Goldscheider’in (1999) yaptığı çalışmada ABD’deki genç yetişkinlerin ebeveynlerinin yanına dönme olasılığı 1920 yılında %22 iken 1980’lere kadar %40’lara gelmiştir. Üniversiteyi kazanmanın aile evinden ayrılma davranışla ilişkili olduğu gibi, üniversiteden mezun olmanın da aile evine geri dönmekle ilişkisi vardır. Örneğin, ABD’de yeni üniversite mezunlarına yönelik bir anket, 2007 yılında üniversiteden mezun olanların neredeyse yarısının (%48) aile evinde yaşamayı planladığını söylemiş; aynı ankete göre, 2006 yılında mezun olanların %42’sinin bir yıl sonra hala ebeveynleriyle birlikte yaşıyor olduğunu ifade etmiştir. (MonsterTrak, 2007)

Aile evine dönüş sıklıkla ekonomik sıkıntılar ve işgücü piyasaları ile ilişkilendirilmektedir. Zayıf sosyo-ekonomik durum, bireylerin bağımsız yaşama yeteneğini etkiler. (Smits, Gaalen ve Mulder, 2010) Albanesi, Rania ve Zhang’ın (2022) 1996 ve 2013 yıllarında ABD’de üniversiteden mezun olmuş kişilerin aile evine dönme eylemlerini işsizlik ve istihdam piyasası ile ilişkilendirmiş ve 2013 yılında mezun olmuş kişilerin %31’inin, 1996 yılında mezun olanların ise %25’inin ebeveynleri ile birlikte yaşadığını ifade etmiştir. Ek olarak aile ile yaşama oranlarının yaşla birlikte azalırken işsizlik oranının da azaldığı ve bunun iş piyasası sorunlarının düzeldikçe mezunların bağımsız yaşama ihtimalinin arttığını göstermektedir.

Mezun olduğum gün aile evine döndüm. Muğla’da kalmayı düşündüm. Ama Muğla’da ev kiralari çok yüksekti. Muğla’da kalıp sınava orada çalışabilirim diye düşünüyordum veya işe orada girebilirim diye düşünüyordum.

Ama ev kiralari çok fazla olduğu için ve benim bunu karşılayacak durumum olmadığı için ve ailemin desteğinin bunu karşılayabileceğini düşünmediğim için mecbur olarak aile evine dönme gereği duydum. (K 18, Kadın, 25, Kamu Yönetimi)

Aile evine dönme davranışı ekonomik krizlerden de yoğun olarak etkilenmektedir. Örneğin, 2008 Büyük Buhranı, genç yetişkinlerin bağımsız konut geçişlerine yönelik önemli bir engel olarak tanımlanmıştır. (Lee ve Painter, 2013; Lennartz, Arundel ve Ronald, 2015) Günümüzde ise Covid-19 pandemisinde üniversitelerin uzaktan eğitime geçiş yapması ve iş yerlerinin kapanmasıyla artan işsizlik oranları eve dönüşü tetikleyen bir etki yaratmıştır. Almanya’da üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmaya göre pandemi öncesinde, öğrencilerin ebeveynleri ile yaşadığı oran yıllar boyunca yaklaşık %23 seviyesindeyken pandemi sonrasında birkaç ay içerisinde bu oran %32’ye yükselmiştir. (Preetz, Hülsemann ve Filser, 2022) Bu durumda ekonomik kriz ve durgunluk dönemlerinin genç yetişkinlerin bumerang hareketinde bulunmalarını tetiklediği ve genç yetişkinlerin bağımsız konut yaşamlarını bozduğu ifade edilebilir.

Aile evine dönme davranışı bireysel bir tercih olmaktan çok toplumsal değişiklikler çevresinde şekillenen bir harekettir. Örneğin, daha fazla eğitim gerektiren ve işgücüne katılımın geciktirildiği iş piyasasındaki değişiklikler gençlerin ebeveyn evinden ayrılma veya geri dönme davranışları üzerinde etkili olabilir. (Sandberg-Thoma, Snyder ve Jang, 2015) Bu hareketin bir yandan mezunların kendilerine uygun olmayan ya da kötü koşullara sahip bir işi kabul etmemek zorunda kalmamak gibi (Albanesi, Rania ve Zhang, 2022) olumlu ve destekleyici yönleri olsa da günümüzde yapısal bir sorun haline gelmiştir.

Dünyada ve Türkiye’de sıklıkla karşılaşılan mezuniyet sonrası aile evine dönüş hareketi kültüre, ekonomiye, aile yapısına, yaşa ve cinsiyete bağlı olarak farklı şekillerde deneyimlenmektedir. “Zaman ve mekân ilkesine (time and place suggest)” göre ise yaşam döngüsü tarihsel zaman ve mekân tarafından şekillendirilmektedir. (Sandberg-Thoma, Snyder ve Jang, 2015) Ancak mezuniyet sonrası aile evine dönüşün toplumda genel olarak; yetişkinliği sorgulanması, kimliğin, özerkliğin ve bağımsızlığın tehdidi gibi etkileri olduğu söylenebilir. Aile evine dönüş davranışı Türkiye’de üzerinde durulmamış ve akademik araştırmalarda bulunulmamış bir konudur. Yurtdışında ise 1980’lerden beri akademik araştırmalarda dikkat çekmeye başlamış olsa da hala kaynaklar çok sınırlıdır.

6.2.1. Büyümek Zor: Diplomalı İşsizler Yetişkinliğin Anlamı Sorguluyor

Bumerang kuşağının en büyük problemleri üniversite yıllarında sahip olunduğu hissedilen yetişkinlik, bağımsızlık ve özerk kimliğe sahip olma durumlarının tehdit ediliyor oluşudur. Araştırmalarda bumerang kuşağının dönüş sonrası ebeveynleri ile yetişkin temelli ilişki kurmak istediklerini buna karşılık ailelerin ise hala kendilerini çocuk olarak algıladığını ve bireylerin aile evinde bir yetişkin olarak mı yoksa hala çocuk olarak mı algılandıklarını sorguladıkları ifade edilmiştir. (Preetz, Hülsemann ve Filser, 2022; Sassler, Ciambrone ve Benway, 2008) Dahası sosyal bilimciler yeni bir yetişkinlik biçiminden bahsetmeye ihtiyaç duymuşlardır. “Erken yetişkinlik” aşaması bireyin fiziksel, zihinsel ve sosyal olarak olgunlaşmış olduğu ve sorumluluk almaya isteklerinin olduğu bir dönemi işaret eder, ancak tam olarak yetişkin olarak tanımlanamamaktadırlar. Bunun nedeni ise hazır hissetmemeleri ya da onlara izin verilmiyor oluşudur. (Furstenberg, 2000) Furstenberg (2004) bireylerin yetişkin kimliklerine ulaşmalarının gitgide zorlaştığını veya geciktiğini “büyümek daha zor” şeklinde ifade etmiştir.

Bence yetişkin bir bireyi kendi kararlarını verebilmesi ve kararlarına saygı duyulması belirler. “Sen bilmezsin boş ver” denilmemesi gerekiyor. Bence ben yarı bağımsız bir yetişkinim. Tam bağımsız olabilmek için aile evinden ayrılmış olmayı gerekli görüyorum. Şu an bir geçiş sürecindeyim. Herkesin bir şeyleri kabullenme evresi. (K 3, Kadın, 25, İşletme)

Ancak erken yetişkinlik kavramı yetişkinliğin bir biçimi olmaktan ziyade yetişkinliğe geçiş sürecinin bir parçasını ifade etmektedir. Ele aldığımız konunun öznesi olan bireyler ise ekonomik bağımsızlık dışında bütün yetişkinlik süreçlerini tamamlamış bireylerdir. Bireylerin ekonomik olarak bağımlı olmaları ise tercihi bir durumdan ziyade yapısal bir sorundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bu bireyleri içine alan yeni bir kavram kullanılması gerekliliği tartışmaya açıktır. Bu kişiler hala yetişkinliğe geçiş sürecindeler mi yoksa alışageldik yetişkinlik tanımlarının dışında kalsa da aslında yetişkin bireyler midir?

Bu doğrultuda yapılan görüşmeler incelendiğinde katılımcıların sıklıkla kendilerinin yetişkin olarak tanımladıkları ancak bağımlı olduklarını söyledikleri görülmüştür. Yapılan 23 görüşmede, 20 kişi kendisini yetişkin olarak gördüğünü söylemiştir. Ancak kendisini yetişkin olarak gördüğünü söyleyen 20 kişiden 11’i kendisini bağımlı yetişkin olarak tanımlamıştır.

Tablo 6.2. Kendini Bağımlı Yetişkin Olarak Tanımlayan Bireyler

	Yetişkinlik Hissi	Bağımlı Yetişkinler
Toplam	%87	%55

Bu durum da “bağımlı kişiler de yetişkin bir birey midir?” “Hem bağımlı hem yetişkin olunabilir mi?” sorularını ortaya çıkarır. Bu durumun toplumdaki yaygınlığı daha derinlemesine araştırılmaya açıktır ve yeni bir yetişkinlik tanımı (bağımlı yetişkinler) ortaya çıkarma potansiyeli barındırmaktadır. Burada bahsi geçen bağımlı yetişkinler, daha önce aileden ayrı yaşamayı deneyimlemiş, diploma sahibi olan kişilerdir. Bu bireyler yetişkinliğe sahip olunan imkanlardan çok sahip olunan potansiyeller açısından yaklaşmaktadırlar. Maddi olarak bağımlıdırlar. Ancak bu bağımlılıkları keyfi değil işsizliğin yapılaşmış bir problem olmasından kaynaklanmaktadır.

Aşağıda yapılan görüşmelerde karşılaşılan bağımlı yetişkinlik kavramına atıfta bulunan katılımcıların ifadelerine yer verilmiştir.

Yetişkinim. Ama bağımsız değilim. Yıllardır yetişkin görüyorum kendimi. Ama bağımsız değilim. Fikirsiz anlamda bağımsız biriyim. Kendi fikirlerini kendi üreten bir insanım. (K 20, Erkek, 35, Coğrafya)

Yetişkin bir bireyi ekonomik özgürlüğü ve tek başına yaşaması belirler. Ben bağımsız bir yetişkinim. Şu an olmayabilirim. Ama hayatımın beş altı yılını bu şekilde yaşadım. Bu sadece bir süreç. (K 10, Erkek, 26, Elektrik Elektronik Mühendisliği)

Ben işsiz olduğumdan dolayı çok bağımsız değilim ama onun haricinde para kazanabilsem bağımsız bir yetişkin olurum. Para kazanabilsem aile evinde olsam da bağımsız olurum. (K 2, Erkek, 25, Uluslararası Ticaret ve Lojistik)

Ben bağımlı bir yetişkinim şu an. Bağımsız olduğumu düşünmüyorum, aileme bağımlıyım. (K 1, Kadın, 29, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi)

Gençler yetişkinlik üzerinde yapılan geleneksel araştırmaların yetişkin bireyi tanımlama biçimini reddetme eğilimindedirler. Geleneksel araştırmaların ortaya koyduğu aşamalı geçiş süreçleri yerine gençler yetişkinliği daha soyut, psikolojik ve birey temelli bir

durum olarak kabul etmektedirler. Yetişkin bireyi belirleyen en önemli unsurlar şöyle sıralanabilir:

- (1) kişisel sorumluluk (eylemlerinin sonuçlarını kabul etme);
- (2) ebeveynler veya diğer etkenlerden bağımsız olarak özgürce karar verme; ve
- (3) maddi bağımsızlık. (Arnett, 1998, 2001, 2004; Furstenberg, 2013)

Bence bir kişinin ne istediğini bilmesi onu yetişkin kılıyor. Kendi hayatı ile ilgili bir karar verdiğinde bir insan olgunlaşıyor. Yani kendi hayatına yön verebildiği takdirde bunun yaşla bir alakası yok. Mesela 18 yaşında karar verebiliyorsan olgunlaşma evresine girmişsin demektir. Belki de bunu 40 yaşında yapıyorsun. Yani artık kararlarını kendin alabildiğin, kimsenin üzerinde hakimiyet kurmadığı dönemde olgunlaşmışsın demektir. Maddiyat ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenen bir şeyler. Senin maddi olarak imkânın elveriyorsa zaten ihtiyaçlarını da çok rahat karşıyorsun. Bunun çok fazla yetişkinlikle alakası olduğunu düşünmüyorum. (K 1, Kadın, 29, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi)

Yetişkin zaten yetiştikten geliyor. Ne olarak yetişmen lazım, psikolojik olarak yetişmen lazım, bulunduğun ortamı analiz edip doğru davranışlar geliştirebiliyor olman lazım, ayrıca kendi işlerini yapabiliyor olman lazım yetişkin olabilmek için. Bu mesela temizlik olabilir ya da karnın açsa doyurabilmelisin hem de kendi iletişim dilini geliştirmen gerekiyor. Biraz hem insan tanımakla alakalı hem kimse iletişim kuracağını bilmen gerekiyor. Mesela üniversitede hocalarla iletişim kurabiliyorsun ama bir spotçuya gittiğinde iletişim kuramayabilirsin burada kişinin kendini yetiştirmesinde bir eksiklik vardır. Ayrıca belli başlı şeyleri bilip bunları düşünüp çözümlemelerini yapman gerekiyor yetişkin olabilmek için. Bunların arasında ideolojiler var, görüş ayrılıkları var, fikirler var, sosyolojik psikolojik anlayışlar var. Temel şeyleri bilip kafanda bir süzgeçten geçirip bunları yeri geldiğinde kullanabilmen ve günlük hayatını idame ettirmen gerekiyor. Buna ekonomi bilgisi de dahil. Bunları yapabildiğinde sağlıklı bir yetişkin oluyorsun. Hem işine hem kendine hem çevrene ihtiyaç duyduğun kadar vakit ayırabiliyorsan sağlıklı bir yetişkin bireysindir diye düşünüyorum. (K 13, Erkek, 28, Turizm)

20'li yaşlardaki üniversiteli gençler, eğitimlerini tamamlama, iş gücüne girme, evlenme veya ebeveyn olma gibi rol geçişlerini yetişkinlik belirteci olarak reddetmektedir. (Arnett, 1998, 2001, 2004; Furstenberg,2013) Modern Batı toplumlarında yetişkinlik kavramı oldukça bireysel bir hale gelmekte ve yetişkin olmak birçok yönden bağımsız, özerk ve kendi kendine yetebilir olma gibi özellikler çevresinde şekillenmektedir. Bu da maddi bağımsızlık, konut bağımsızlığı, bilişsel ve duygusal özerklik ve eşitlik ve kendi eylemlerinin sonuçlarından sorumlu olmayı içerir. (Arnett, 1994)

Yetişkin bir bireyi, ayakları üstünde olması, özgüvenli olması, sorumluluklarını bilmesi, sosyal olması belirler. Girişimci bir ruha sahip olması belirler. Mantıklı kararlar alabilmesi belirler. (K 21, Kadın, 25, Sosyoloji)

Bence yetişkin bir bireyi belirleyen şeyler; bağımsız olabilmesi, kendi kararlarını verebilmesi, kendini idame ettirebilecek yeterliliklere sahip olabilmesi hem ekonomik hem sosyal olarak idame ettirebilmesi. (K 4, Kadın, 37, Turizm)

Ancak belirtmek gerekir ki yetişkinliğin tanımı evrensel değildir ve kültürden kültüre farklı süreçler içerebilir. Batı dışı çoğu kültürde, yetişkinlik durumu bağımsız olmak yerine yeni bağımlılıkları üstlenmekle (özellikle evlilik gibi) tanımlanır. (Arnett, 1994) Türk geleneksel aile yapısının otonomi ve bireycilik yerine yakın grup bağları, hesap verme, sadakat ve karşılıklı bağımlılığa dayandığı görülmektedir. Bireyler aile, akraba, komşular gibi sosyal ağlarla bağlıdır. (Çelik, 2006) Ancak Türkiye’de de toplumsal değişimler yaşam tarzları ve aile yapılarında değişikliklere sebep olmuştur. Çelik’e (2008) göre Türkiye’de aileler “destekleyici” bir rol üstlenirler ve bu nedenle de çocuklarının yaşamlarında etkilidirler. Çelik yaptığı araştırmada Türkiye’deki ailelerin işsiz çocuklarına önemli bir destek sağladığını ve işsiz çocuklarla ebeveynlerin genellikle bir arada yaşadığını belirtmiştir.

6.2.2. Diplomalı Bumerang Kuşağı Deneyimleri

Bumerang çocukların aile evine dönme kararı birçok faktöre bağlıdır. Sassler, Ciambrone ve Benway (2008) bu faktörleri “alternatif yaşam düzenlemelerinin maliyeti ve erişilebilirliği, iş olanakları, mali bağımsızlık sağlama kabiliyeti ve aile evindeki koşullar” şeklinde sıralar. Türkiye’de üniversite dolayısıyla evden ayrılıp, işsizlik nedeniyle ailelerine

maddi olarak bağımlı olan gençler en sık karşılaşılan bumerang hareketidir. Gençlerin ebeveynle yaşama deneyimleri ise yaşa, cinsiyete ve aile yapısına göre farklılaşmaktadır.

6.2.2.1. Cinsiyet faktörü

Genç kadınlar ve erkekler, ayrı ebeveyn beklentileri nedeniyle aile evine dönüşü farklı şekilde deneyimlerler. Özellikle Türkiye’de aileler kız çocuklarına korumacılık adı altında daha çok müdahale etmekte ve çocuklarını daha çok denetim altına almaktadır. Aileden ayrı yaşamayı deneyimlemiş kadınlar için aile evine geri dönüş aile denetimine de geri dönüş anlamı taşımaktadır. Aileler kızlarının kendilerinden ayrı yıllar geçirmiş olmasını yok sayabilmektedirler.

Kuralları eskiden daha sertti. İşin ilginç İzmir’e gittiğimde arayıp sormazlardı. Kaçta eve gittin ettin demezlerdi. Geri geldiğimde bunlar yine başladı. Çünkü sen artık buradasın, burada olduğun için buranın kurallarına uyacaksın şeklinde bir algı oluştu. İşte kaçta gittin, nereye gittin, kiminle görüştün gibi sorular başladı. (K 14, Kadın, 24, Sosyoloji)

Ebeveyn müdahalesi kadınlarda daha katı şekilde gözlense de erkekler de eve geri döndüklerinde aileleri tarafından bir denetime maruz kalabilmektedirler.

Kendi kuralları ve kendi himayeleri altında biri olarak görmek istedikleri için beni. Eve giriş çıkış konusunda, yemek yeme konusunda kurallar var. Oda asla dağınık kalmayacak. Benim kendi alanıma da karışıyorlar. Eşyaların hep kendi görmek istedikleri yerlerde olmasını istiyorlar. Böyle olacağını biliyordum aile evine çok çaresizce döndüm. (K 13, Erkek, 28, Turizm)

Tek farkı işte Kayseri’deyken gece dışarı çıktığımda kimse arayıp sormaz, ama burada dışarı çıktığımda “neredesin? ne zaman geleceksin? ne yapıyorsun?” diye soruluyor. Rahatsızlık seviyesinde değil ama en azından o bilgiyi vermen gerekiyor. (K 8, Erkek, 25, Hukuk)

Aynı zamanda kadınlar sosyal hayatlarında da daha fazla denetime maruz kalırlar. (Preetz, Hülsemann ve Filser, 2022) Türkiye’de toplumsal cinsiyet rollerinin yapısından dolayı yaşlılar, çocuklar ve kadınların evde olması daha normal karşılanırken, erkeğe yönelik beklenti daha yüksektir. (Kaya Erdoğan, 2020)

Benim uzak bir yere gitmem istenmedi kız çocuğu olduğum için. Ben de onlara en yakın yer olduğu için İzmir yazdım. Ama erkek kardeşim İstanbul'a gidebildi. Ben eve hala geç gelemiyorum. Hesap veriyorum. Erkek kardeşim buraya geldiğinde istediği zaman eve girip çıkabiliyor. Evin bütün sorumluluğu bende, toparlama yıkama etme falan. Ama erkek kardeşim hiçbir şey yapmıyor. Ona bir şey yapması da söylenmiyor. Sadece hani yardımcı olsan güzel olurdu gibisinden şeyler deniyor. Ama ben yapmadığımda, bilmiyorum nazları bana geçiyor galiba daha farklı bir iletişim kuruyorlar. Bende, bunu yapabilirdin, aksattın gibi, otoriter şekilde değil de gönül koyuyorlar. Maddiyat olarak da erkek kardeşimle aramda fark var. Ona erkek çocuğu daha fazla gezer daha fazla ihtiyacı vardır algısıyla yaklaşıyorlar. Ben evdeyim nasıl olsa, kız çocuğuyum, onun kadar şeyim olmaz algısıyla yaklaşıyor. (K 14, Kadın, 24, Sosyoloji)

Evin çoğunlukla bütün sorumlulukları bende diyebilirim. Annem çalışıyor. Babam çok bir şey yapmıyor evde. Erkekler genel olarak böyle bir şey yapmazlar ya. Ben yemeği yapıyorum, çamaşır, temizlik işleri bende. Evin bütün sorumlulukları bende. Market alışverişi olsun, bir evdeki bir insanın ihtiyaç duyabileceği her şeyi ben yapıyorum. (K 18, Kadın, 25, Kamu Yönetimi)

Genç kadınların güvenilir ve düzenli işleri bekleme daha çok yönelirler. Aileler de genellikle nitelikli kızlarının öncelikle kamu sektöründe veya kızlarının sömürülmeyeceği bir sektörde çalışmasını istedikleri için iş arama sürecini uzatmaya meyillidirler. Bu durumda kadınlar evde kalmayı daha uzun deneyimlemekle karşı karşıya kalırlar ve bu durumda diplomalı işsiz kadınların kendilerini “evcil kadınlar (domestic females)” olarak görmesine neden olur. (Çelik, 2008) Karşılaşılan sigortalı, yüksek maaşlı ve güvenceli bir iş fırsatı olduğunda aileler erkek çocuklarının evden ayrılmasını teşvik edebilir. Ancak aynı şey kızlar için geçerli olmaz. (Çelik, 2008) Aileler iş eğer devlet sektöründe ise kızlarının evden ayrılmasını teşvik etseler de özel sektör işlerin güvencesiz yapısı diplomalı kadınların iş olanaklarını kısıtlayarak aile evinde kalmalarını kalıcılaştırır.

Babam ablamların çalışmasına bir şey demiyordu. Onlar çalışmasa da evde otursa da sıkıntı yoktu. İstedikçe kadar KPSS çalış dediler. Dört beş sene

KPSS çalıştı atandı ablam. Ben olduğumda erkek adamsın bizden para alıyorsun, erkek adamsın daha bizim başımıza bela oldun diyorlardı. O yüzden de çalışma moduna bağladım. Borcum var mesela babamdan istedim beş yüzse üç yüz verir, iki yüzünü “erkek adamsın git bul” derdi. Nereden bulayım? Deyince, nereden bulursan bul derdi. (K 6, Erkek, 27, Matematik)

Babam mesela özel sektör hiçbir zaman istemiyordu. Mezun olduktan sonra, devlet kapısı olsun bilindik yer olsun istiyorlardı. Şimdi mesela sen erkek olsan inşaatta da çalışırsın ama kız çocukları her yerde çalışamaz. Bunu sürekli vurgulardı. Mesela ben stajımı İzmir Büyük Şehir Belediyesi’nde yaptım. Annemle babam benim stajımın sonunda gelmişlerdi. Ortamı çok beğenmişlerdi. Hep bana şey derlerdi; “böyle bir ortamda çalış, güvenilir bir yerde, saatin belli olsun, devlet kapısı olsun, erkek çocukları her yerde çalışabilir ama kız çocuklarının biraz daha temkinli olması lazım.” Türk aile yapısında kız çocuklarına hassasiyet vardır ya bizde de o var. Ben Philip Morris’de çalışırken üç vardiyalı çalışıyordum. Gecesi gündüzü belli olmuyordu. Babamla çatıştığımız çok oluyordu. “Ne yapacaksın sen evlendiğinde de üç vardiyalı mı çalışacaksın? Yarın öbür gün çocuğun çocuğun olacak, burada ömür yok. Kendini devlet kapısına at yaşın geçmeden.” Diye sürekli bir baskı oldu. Mesela şu an KPSS serüvenine girmeme en çok babam sevindi. Aklımız sende kalmayacak kafasında. Haklılar da bir yerde ama işte her zaman öyle olmuyor keşke olabilse. (K 1, Kadın, 29, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi)

Preetz, Hülsemann ve Filser’e göre (2022) aileleri ile eşitlik ilişkisi kurma konusunda kadınlar daha büyük problemler yaşamakta ve yaşam tatminleri düşmektedir.

Bir eve kadın olarak dönmek daha zor. Mesela ben barista olarak çalışıyordum önceden. Mekân gece 1’de kapanıyordu. Ama sen kızsın bu saate kadar burada çalışamazsın diyorlardı. Ben de diyordum ki ne yapabilirim. Ama mesela erkek olsaydım 1’de kapatıp gelmem onlara batmazdı. (K 14, Kadın, 24, Sosyoloji)

Bazı araştırmalarda genç erkeklerin ebeveynlerinin kararlarına direnmenin kendilerinin yetişkinlik algısında zedelenmeye yol açarken, genç kadınlarda bu durum daha normal karşılanmaktadır. (Sassler, Ciambrone ve Benway, 2008) Bu araştırmada kendini

yetişkin gibi hissettiğini söyleyen kadınların oranı erkeklerinkinden daha yüksektir. Kendisini çocuk gibi hissettiğini ya da çocuklaştığını düşünen kişilere bakıldığında ise kadınların çocuklaşma ifadesini de daha çok kullandığını görmekteyiz.

Tablo 6.3. Yetişkinlik-Çocukluk Algıları Kadın Erkek

	Yetişkinlik Hissi	Çocukluk Hissi
Erkek	%50	%20
Kadın	%77	%30

Kadınlar ve erkekler aile evine döndükten sonra cinsiyetlerine göre farklılaşan deneyimler yaşamaktadır. Türkiye’de ailelerin kız çocuklarına karşı daha korumacı olma meyilleri göz önüne alındığında kadınların aile evine döndükten sonra daha fazla denetime maruz kaldıklarını söyleyebiliriz. Erkeklerin aile evine dönüş deneyimlerine baktığımızda, Türk aile yapısındaki evi erkek geçindirir anlayışından ötürü ailelerin erkek çocuklarına işsizlik, para kazanma, evlenme gibi konularda baskı uyguladıklarını ifade edebiliriz.

6.2.2.2. Yaş faktörü

Bireylerin yaşının ilerlemesi aile evine dönme konusunu daha problemli hale getirir. Preetz, Hülsemann ve Filser’a (2022) göre 20’li yaşlarının ortasından sonra geri dönen bireyler, erken 20’li yaşlarındakilere göre ebeveynleri ile yetişkin temelinde ilişki kurmada daha fazla hayal kırıklığı yaşamakta ve daha düşük yaşam tatmini rapor etmektedir. Bunun bir nedeni ileri yaşta geri dönen kişilerin bağımsız yaşamı daha uzun süre deneyimlemiş olmasındandır.

27 yaşında aile evine dönmek durumunda kalmış bir katılımcının ifadeleri şu şekildedir:

Dokuz yıl ailemden ayrı yaşadım. Aile evinden yurt ya da ayrı eve geçmeye herkes bir süre sonra alışıyor ama dokuz yıl sonra bekar hayatına alışmışken, o rahat düzene alışmışken aile evine geri dönünce bütün maneviyatın değişiyor, düzenin değişiyor, kuralların değişiyor. Küçüklükten gelen bir şey olduğu için anne baba otoritesi ve o otoriteye geç yaşta geri dönmek gerçekten çok zor oluyor. Bir buçuk küsur yıl oldu aile evine döneli hala alışamadım. Tamam getirdiği kolaylıklar var. Yemeğimi, ev temizliğini kendim yapmıyorum. Alışverişi kendim gitmiyorum. Ama bunlar diğerlerinin yanında

baya eksi. Çünkü bir genç olarak istediğim gibi davranamıyorum evde. (K 13, Erkek, 28, Turizm)

6.2.2.3. Aile Yapısı ve çevresel faktörler

Türkiye’de sosyal devlet uygulamalarının zayıflığı nedeniyle aile işsiz gençler için en önemli kurumdur. Bu nedenle de işsizliğin deneyimlenmesinde ailenin kaynakları önemli bir pozisyonundadır. (Çelik, 2008)

Ebeveyn evinden uzun süreli olarak ayrı yaşamak, genç yetişkinlerin otonom günlük yaşam rutinleri ve sosyal ağlarını oluşturmalarına, kendi kararlarını vermelerine ve yetişkin benzeri bir kimlik geliştirmelerine olanak tanımıştır. (Preetz, Hülsemann ve Filser, 2022) Ebeveynler ile diplomalılar arasındaki çatışmaların en sık yaşandığı konular mali alanlar, özel alanın paylaşımı, ev işlerinin paylaşımı, ebeveyn baskı ve gözetimi üzerinedir. Eve dönen birey yarı zamanlı ya da dönemlik işlerde çalışsa bile genellikle haneye ekonomik bir katkısı yoktur. Yetişkin çocukların geri dönmesi veya bağımsızlığa erişememesi ebeveynler üzerinde de baskı ve memnuniyetsizlik oluşturmaktadır. (Burn ve Szoeki, 2016)

Üniversiteyi bitirdikten sonra aile evine geldiğim zaman herkes bir süre normal davranıp bir süreden sonra sana karşı bir beklenti içine giriyor. Önce iş olarak. Bu evde yaşadığımı kabul ettiler sonra ekonomik olarak benden beklenti içine girdiler. Bu çok normal bir şey. Tabii ki de ekonomik olarak aileme yardımcı olmam gerekiyor ama mezun olduktan sonra iş fırsatlarını değerlendirdim ama çok yetersiz ve düşük ücretler teklif ettiler. Aslında düşük ücrete de çalışmak istedim o alanda kendimi geliştirmek için. Biraz birkaç sene tecrübe edinmek istedim. (K 19, Erkek, 30, Matematik)

Ben üniversiteden döndükten sonra babam şey demişti. Hemen işe girmek zorunda değilsin kendine zaman verebilirsin, ne yapacağını düşünebilirsin. Ben sana baskı kurmayacağım demişti. Bu kararı bir ay sürdü. Bir ay sonra iş bul artık, hayata atıl artık falan muhabbetleri oldu. Ağır konuşmaya başladı. Beni teşvik etmek için olduğunun farkındayım ama bir yetişkine ailesi tarafından söylenecek zor sözlerdi maalesef. Sonrasında da bana para vermeyi kesti teşvik etmek için. Teşvik etti mi evet ama kendi mesleğimde değil. Şimdi kendi diyor gel vereyim para falan ama ben almıyorum. Böyle bir gurur meselesi haline geldi. (K 9, Kadın, 23, Biyomühendislik)

Gençler özerk ve bağımsız bir yaşam deneyiminden sonra eve dönüp ailelerinin kendileri yerine karar almasına, hayatlarına müdahale etmelerine engel olmanın mücadelesini vermektedirler.

Duygusal kısmını ben biraz aştım. Toksik olduklarının farkına vardım. O yüzden çoğu manipülasyona gelmiyorum. Zorlanıyorum tabi bazen ağlamayı kullanabiliyorlar. O durumda da güçlü kalıyorum. Hani şu an sadece kendini rahatlatmaya çalışıyor diyorum ve soğukkanlı davranabiliyorum. Dışarıdan bakınca çok acımasız duruyor olabilirim. Ama benim açımdan işe yaramaya başladı. Kendimi çok daha güçlü hissetmeye başladım. (K 13, Erkek, 28, Turizm)

Bu zorluklara karşı çözüm boyun eğmek. Onları üzmemek adına. Bence burada yaş da önemli. Tamam diyorum. Mesela gece 12, 1 gibi eve geleceğim, kaygı duymayın taksiyle eve geleceğim herhangi bir şey yok. Nerede oturacağıma kadar her şeyi söylüyorum. Telefonum sürekli açık oluyor. Onların istediği saatte dönmüş oluyorum aslında daha geç bir saatte dönmüyorum. Ya da bir yere gitmemi istemiyorlarsa sebeplerini soruyorum. Onları yormamak adına aslında kendimden fedakârlık yapmış oluyorum. (K 4, Kadın, 37, Turizm)

Yapılan görüşmeler de tekrarlayan ilginç bir ifade de bireylerin aile evinde kendi yiyecekleri yemeğe ve aç olup olmadıklarına kendilerinin özgürce karar verememeleridir.

Öğrenci evindeyken ben günde iki öğün yiyorum. Benim için yeterliydi bu. Ama aile evine geri gelince ailemin baskısıyla bir anda üç öğün yemek yemek zorunda kaldım. İlk yaşadığım şey buydu. İstemediğim bir şeyi, tok olmama rağmen yemem dayatıldı. (K 18, Kadın, 25, Kamu Yönetimi)

Herkesin aynı anda yemesi gerek. Ama ben istediğimde acıktığımda yemek istiyorum. Dışarıdan yemek ya da tatlı söyleyeceğim mesela bütün aile bireyelerine soruyorsun biri bir çıkıntılık yaptığı zaman söylenmiyor mesela. Çok küçük bir şey yani ama olmuyor. (K 16, Kadın, 25, Biyomedikal Cihaz ve Teknolojileri)

Evde mesela benim yemem için yemek yapılıyor ve ben onu yeme sorumluluğuna büründüm. Aman evde yemek kalmasın. Kendi evimde yemek kalsa bile rahatlıkla dönebiliyordum. Şimdi onun baskısı var. Çünkü ben emek verdim sen benim emeğimi

sömürüyorsun tarzı bir söyleme giriliyor. Bu söylemden dolayı ben yine bir psikolojik baskı görüyorum. Evde kalan yemeği yemek zorunda hissediyorum. Fastfood yiyişim azaldı mesela. Fastfood yiyeceğim zaman mesela ben haber vermek zorundayım. Yemek yapmayın ben dışarıda yiyeceğim diye. Çünkü öteki türlü ben markete gittim uğraştım senin için yaptım sen yemedin diye psikolojik bir baskı ile karşılaşıyorum. Yemeğimi seçemiyorum. Askerde gibiyim önüme ne konursa onu yemek zorundayım. (K 13, Erkek, 28, Turizm)

Kişilerin ebeveynleri ile arasındaki iletişimin olumlu olması evde yaşama deneyimini de daha olumlu hale getirir. Burn ve Szoeki (2016) birçok ebeveynin, çocuklarının evde olmasından ve özellikle onlarla keyifli zaman geçirmekten memnuniyet duyduklarını ifade eder ve bazı kültürlerde çocukların ebeveynleriyle birlikte yaşama beklentisinin yaygın olduğunu ve bu ülkelerdeki ebeveynlerin genellikle çocuklarının evde kalmalarından daha mutlu olduklarını belirtir.

Ailesi ile iletişimi daha olumlu olan bireyler de aileleri ile zaman geçirmekten keyif alabilmektedir.

Görüşmelerde birçok genç aileleriyle yaşamının avantajlarından bahsederken yalnız kalmamanın, bir arada olmanın güzelliğini vurgulamıştır.

Psikolojik olarak zor bir dönem geçirdiğimde de ailemin beni destekliyor olması çok büyük bir rahatlık. İnsan kendi kendine tek başına kaldığında psikolojik olarak daha büyük bir buhran yaşayabilir ama ailem varken bu konuda daha rahat oluyorum. Yardımcı oluyorlar yani. (K 7, Erkek, 24, Şehir ve Bölge Planlama)

Annenin, babanın, kardeşin verdiği huzuru hiçbir insan evladının veremediği durumlar var. Onlarla birçok şeyi paylaşmanın güzel yanları da var. Gezmenin, misafirlğe gitmenin, bir düğüne cenazeye gitmenin bile güzel yanları var. (K 1, Kadın, 29, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi)

Bumerang kuşağının deneyimleri ailelerinin yapısına göre değişmektedir. Ailenin ekonomik durumu, eğitim seviyesi, aile içi ilişkiler gibi birçok faktör bireylerin aileleri ile birlikte yaşama deneyimlerini şekillendirmektedir. Aynı zamanda ailenin bulunduğu çevre, kültürel yapı da yine aile evine dönüş deneyimlerini etkileyecektir. Katılımcıların çoğu

ekonomik olarak orta sınıf bir aileden gelmektedir. Çevresel olarak bakıldığında yaşadıkları yerler Türkiye'nin Batı şehirleridir. Bu nedenle elde ettiğimiz deneyimler bu koşullar altında değerlendirilmedi. Farklı ekonomik sınıflarda özellikle düşük gelirli ailelerde ve daha muhafazakâr bölgelerde yaşayan ailelerle yapılacak olan araştırmalarda daha problemli deneyimler elde edilmesi muhtemeldir.

Araştırmamızın altıncı ve son bölümünde Bumerang kuşağının yaşam deneyimlerinin üzerinde durulmuştur. Ülkemizde en sık karşılaştığımız bumerang hareketi olan üniversite sonrası maddi yetersizlikler nedeniyle aile evine dönüş durumu katılımcıların deneyimleri ile harmanlanarak aktarılmıştır. Aile evinde diplomalı işsiz olmanın ağırlığı, yetişkinliğin anlamı, çocukluğa geri dönüş gibi temalar çerçevesinde bireylerin yaşadıkları psikolojik ve toplumsal olumsuzluklar cinsiyete, yaşa, çevreye göre değişen olumlu olumsuz deneyimler sosyolojik olarak değerlendirilmiştir.

7. TARTIŞMA VE SONUÇ

“Diplomalı işsizliği” ve “aile evine geri dönüş” olmak üzere iki ana temel üzerine şekillenen bu araştırmada bireylerin aile evinde işsiz olmayı nasıl deneyimledikleri, ne gibi problemler yaşadıkları ele alınmıştır. Yaşadığımız dönemde aile evine dönüşün yaygınlığı da göz önüne alınarak, aile evine dönen bu kişileri anlatmak için “bumerang kuşağı” kavramsallaştırması yapılmıştır. Aile evine dönüş durumunu anlatmak için ise “bumerang hareketi” kavramı uygun görülmüştür. Türkiye’de gençlerin aile evinden ilk ayrılışı çoğunlukla üniversiteyi başka bir şehirde kazanma sonucu gerçekleşmektedir. Diplomalı işsizliğini de göz önüne aldığımızda en rastlanır bumerang hareketi de üniversite sonrası aile evine dönüştür. Bu nedenle diplomalı işsizliği ve aile evine dönüş birbiriyle yakından bağlantılı iki duruma karşılık gelmektedir ve diplomalı işsizliği, bireylerin aile evine dönmelerinin nedenini oluşturmaktadır.

Araştırmanın ilk iki bölümü olan; “Çalışma ve İşsizliğin Tarihsel Süreçteki Yeri” ve “Türkiye’de İstihdam ve İşsizliğe Tarihsel Bir Bakış” bölümlerinde çalışma ve işsizlik kavramlarının anlamları üzerinde durulmuş ve işsizliğin ve özellikle diplomalı işsizliğinin artışına zemin hazırlayan etmenler değerlendirilmiştir. Çalışmanın anlamı ve işsizlik tarihsel süreç içerisinde farklı biçimlerde ve anlamlarda karşımıza çıkmıştır. Bunlardan en önemli değişimleri yaratan toplumsal olaylar ise; tarım toplumlarından endüstri toplumlarına geçiş ve endüstri toplumlarından küresel toplumlara geçiştir. Çalışma kavramı günümüzdeki emek karşılığında ücret alma anlamını Sanayi Devrimi ile birlikte kazanmıştır. Modern çalışma hayatına adım atılmasıyla birlikte kentler de iş açısından yeni cazibe merkezleri haline gelmiştir. Dönemin ekonomik konjonktürüne bağlı olarak işsizliğin görünümü de yıllardan yıllara değişim göstermiştir. 20.yy’ın ilk yarısı bitmeden iki dünya savaşı ve bir ekonomik buhran ile sarsılan dünya devletleri bir değişim süreci içinden geçmiştir. İnsanlar refah ve huzur arayışında iken, kapitalizmde kendini yeniden üretmiş ve böylece 20.yy’ın son çeyreğine kadar bir refah kapitalizmi dönemi yaşanmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını yeni kazanan devletlere destek olarak karşımıza birinci sırada IMF, WB gibi kuruluşlar sahneye çıkmış, Bretton Woods anlaşmaları ve BM, WB, IMF gibi kurumlar ile uluslararası iktisadi ilişkiler yapılandırılmıştır. Refah Devleti uygulamaları ile birey ve devlet arasındaki ilişkide kuvvetlenmiş, çalışan ve çalışmayan kişiler arasındaki ayrım ile ev ve iş arasındaki bölünme artmış, aile yapısında da değişimler meydana gelmiştir. Aile üretken bir birim olma işlevini kaybetmiş ve küçülerek çekirdek aile şeklinde karşımıza

çıkmağa başlamıştır. (Çelik, 2006) Refah devleti uygulamalarıyla beraber sosyal güvenlik işlevi aileden devlete aktarılmıştır. (Pierson, 1998) 80'lere gelindiğinde ise petrol krizleri, enflasyon artışı gibi nedenlerle refah kapitalizmi işe yaramamaya başlamıştır. Bu dönemde kapitalizm kendini yeniden üretme sürecinde devletin küçülmesi, özelleştirme, serbestleştirme, piyasalaşma gibi çözümler karşımıza çıkmıştır. Gelişmekte olan ülkeler için uygulanan yapısal uyum programları ile ülkemizde küresel ekonomiye eklemlenmeye çalışmıştır. Böyle bir “ekonomik reçetenin” uygulanması sonucunda; yoksulluk, işsizlik, güvencesiz çalışma artmış gelir eşitsizlikleri baş göstermiş yaşam standartları düşmüştür. (Kart, 2010)

Türkiye özelinde baktığımızda ise 1950'lere gelene kadar Türkiye’de savaş ve politik birtakım olaylar nedeniyle kırsal bir yoksulluk hakimdir. Henüz sanayileşme sürecine girememiş olan Türkiye, Demokrat Parti’nin başa gelmesi ile birlikte ilk kez sanayi sektörünün payını artırmıştır. 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte Türkiye verimlilik esaslı serbest piyasa ekonomisi ve dışa açılmacı bir stratejiye yönelmiştir. Türkiye’nin 1980’lerde başlayan neo-liberal ekonomiye ve küresel pazara eklemlenme çabasının devamında işgücü piyasaları ve işsizlik problemiyle ilişkili olan, 12 Eylül dönemi, 1994 ve 2001 krizi gibi önemli süreçlerden geçilmiştir. 12 Eylül askeri darbesinden sonra çalkantılı bir dönem başlamıştır. Bu çalkantılı dönem en çok üniversiteleri ve gençleri etkilemiştir. Daha sonra yaşanan 1994, 1998 ve 2001 krizleri ise ülkenin ekonomik ve toplumsal durumunu daha da olumsuz hale getirmiştir. Bu dönemden sonra nitelikli işgücü işsizliği ortaya çıkmış ve bankacılık, imalat sanayisinde çalışan binlerce kişi işsiz kalmıştır. (Kazgan, 2001) 2009 kriziyle de eğitilmiş, nitelikli iş gücüne bir darbe daha vurulmuştur. (Bora vd., 2021) Böylece üniversite okumak işsizlikten kurtuluş anlamına gelmemeye başlamıştır.

Türkiye’deki diplomalı işsizliği 2019 yılından itibaren TÜİK verilerine göre %10’un üzerinde olmasına karşın bu oranlar iyimser olarak yorumlanabilir. Türkiye’de son yıllarda eğitimde de bir kitleselleşme yaşanmış ve üniversite mezunu kişilerin sayısında da ciddi bir artış gözlenmiştir. İşsizliğin artışı ve eğitime katılımın artışı beraber değerlendirildiğinde Türkiye’nin yapısal bir problemle karşılaştığı ve önümüzdeki yıllarda da bu problemin devam edeceği ortadadır. Üniversitelerin verdiği eğitimin niteliği, mezun olan öğrencilerin ne kadar alanında uzman olduğu sorgulanmaya açıktır. Nitelsiz üniversitelerden mezun olup iş bulamayan gençlerin seneleri heba edilmektedir. Nitelikli olan kesim de yetersiz istihdam, deneyim eksikliği, kötü çalışma şartları, liyakatsizlik gibi nedenlerle işsiz

kalmaktadır. Bu denli çok işsiz olmasına zaten artık yetenekliyi yeteneksizi ayırt etmek de neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Rekabetin fazlalığından da kişiler kötü çalışma şartlarına razı gelmek zorunda bırakılmaktadır.

Beşinci bölüm olan “Diplomanın Anlamı ve Diplomalı İşsizliğin Toplumsal Etkileri” bölümüne gelindiğinde, araştırmanın asıl konusunu oluşturan diplomalı işsizliğin toplumsal sonuçları, diplomanın anlamı gibi konular üzerinde durulmuş, diplomalı işsizliği hakkındaki teorilere yer verilmiş ve yapılan görüşmelerde elde edilen bireysel deneyimlerle örneklendirilerek anlamlı bir bütün halinde sunulmuştur. Son bölüm olan “Bumerang Kuşağı ve Diplomalı İşsizler Arasındaki İlişki” adlı bölümde de bağımsız bir yaşamı deneyimledikten sonra aile evine dönüş ve diplomalı işsizliğin arasındaki bağlantılar ortaya konulmuştur. Bu bölümde yine teorisinin yanında yapılan görüşmelerden elde edilen bireysel deneyimlere yer verilmiş ve birbirini tamamlayacak şekilde sunulmuştur.

İşsizlik problemi bugünlerde diplomalı, nitelikli kesimi de içine almış durumda. Önceleri nitelikli, üniversite mezunu kesimin iş bulmalarına garanti gözüyle bakılırken bugün diplomalı işsizler havuzunun içinde boğulmamak için çırpınmaktadırlar. Diplomanın anlamının kaybolması ve Türkiye’de ki ekonomik koşulların günlük yaşamı zorlayıcı bir hale gelmesiyle birlikte ülkemizin gençleri, işsizlik ve işsizliğin getirmiş olduğu bir dizi psiko-sosyal sorunlarla uğraşmaktadır. Bu koşullarda devlet desteğinin de yetersiz olması ile birlikte gençler ailelerine sığınmaktadırlar. Ancak kurtarıcı olarak karşımıza çıkan aile kurumu bir yandan da gençlerin yaşadıkları psiko-sosyal problemlerin üreticisi olmuştur.

Bireyler sınıf atlamanın bir yolu olarak üniversiteye gidip iş bulmayı ümit ederken, bu durumun ne kadar az rastlandığından bahsedilmemektedir. Günümüzde her yere kalitesi sorgulanmaya açık üniversiteler açılarak umut tacirliği yapılmaktadır. Üniversiteye erişim kolaylaştırarak üniversiteler bir yandan bir ticarethaneye dönüşürken bir yandan da özellikle alt sınıflardan gelen gençlere umut satılmaktadır. Mezun olduktan sonra Türkiye’nin gerçekleri ile yüzleşen gençler büyük hayal kırıklıkları yaşamaktadırlar. Bunların üstüne devlet de işsizlik karşısında bir sorumluluk üstlenmemekte ve yapısal bir problemi kişilerin başarısızlığı, çaba eksikliği olarak gençlerin üstlerine yıkmaktadır. Beşinci bölümde de ayrıntılı olarak değinildiği gibi bir yandan yıllarca harcadıkları emek boşa giderken bir de üzerlerine eksik oldukları, problemin kendilerinde olduğu suçu atılan gençler, işsizliğin

getirisi olan ekonomik sıkıntılarının yanında birçok ruhsal problemle de baş etmek zorunda kalmaktadır.

Diplomalı işsizler için devlet yeterli destek sağlamadığından aileler bu rolü üstlenmiştir. Böylece aile kavramı işsizlik deneyimlerini şekillendiren önemli bir unsur haline gelmiştir. Diplomalılar kendi hayatlarını kuramadıkları için sıklıkla aile ile yeniden yaşamaya başlamaktadırlar. Aile ile yaşama durumu ise başlı başına incelenmesi gereken sosyolojik bir içerik olmasına karşın, işsizlik ve ekonomik yetersizlikler, aile ile yaşamamanın nedeni olunca çok daha problemleri bir durumla karşılaşmaktayız. Türkiye’de göz ardı edilen, dikkat çekmeyen ya da normal kabul edilen bumerang hareketi bireylerin bağımsızlığını, yetişkinliğini, özgürlüğünü tehdit etme potansiyeli barındırmaktadır. Diplomalı işsizler kendi yetişkin ve bağımsız yaşamlarını kurmayı ertelemek zorunda kalmakta ve yeniden ailelerinin çocukları haline gelmektedir. Aile içi ilişkilere ve ailenin sosyo-ekonomik yapısına bağlı olarak değişkenlik gösteren bu durum kişilerde ruhsal problemler yaratmaktadır. Buna karşılık aile evine dönüşün çift yönlü etkisi olduğunu söylemek gereklidir. Aile evine dönüş sadece olumsuzluklar doğurmamıştır. Ruhsal problemlerin hem yaratılmasında hem de çözülmesinde rol oynar. Bireylerin üzerindeki baskı ve denetimi artır. Ama bir yandan da maddi manevi destek sağlar. Temel ihtiyaçların karşılanmasında, yalnızlık hissinin azalmasında etkilidir. Ancak bir yandan da bireylerin özel alanlarını daraltır ve özel hayatlarına müdahalede bulunur.

1960’lı yıllarda moda haline aileden ayrı yaşama fenomeni günümüze kadar gelmiştir. Aileden ayrılma kişinin bağımsızlığını, özgürlüğünü, kendinin bir birey oluşunu ilan etmesiydi. İş bulma ve aileden ayrılma bireylerin yaşamlarının kronolojik seyrinde gerçekleşmesi gereken bir durumdu. Şu anda ise bu alışageldik yaşam seyri sekteye uğramıştır. Hatta aileden ayrılan gençler için yaşamın kronolojik akışından geriye dönüş yaşanmıştır. Türkiye’de çalışmanın tercihe bağlı olmadığı gibi aile ile yaşamakta tercihe bağlı olmaktan çıkmıştır. Gençlerin kendi hayatlarını kurmaları, bağımsız yetişkin bireyler olmaları engellenmektedir. Bu durum şu an problem yaratacağı gibi gelecek nesillerde daha büyük problemler yaratması kaçınılmazdır. Devlet desteğinin eksikliği bu olumsuz durumu iyice beslemiş ve bireyleri bir çıkmazın içerisine sürüklemiştir. Gençlerin niteliklerinin değerlendirilmesi, önlerinin açılması, kendi hayatlarının kurmalarının önündeki engellerin kaldırılması bireysel ve toplumsal olarak elzemdir. Bugünün gençleri yarının nesillerini yetiştirecek kişilerdir. Kendini yetiştirememiş, bağımlı kişilerden gelecek nesilleri

yetiştirmelerini beklemek, ÷lkemizde kendine yetemeyen, bağımlı, bir birey olamamış nesiller ortaya çıkmadı demek olup, toplumumuzu gitgide daha problemlı bir hale getirecektir.

8. KAYNAKLAR

- Albanesi, S., Gihleb, R., & Zhang, N. (2022). *Boomerang college kids: Unemployment, job mismatch and coresidence..* St. Louis: Federal Reserve Bank of St Louis.
- Arnett, J. J. (1994). Are college students adults? their conceptions of the transition to adulthood. *Journal of Adult Development*, 1(4), 213-224. <https://doi.org/10.1007/BF02277582>
- Arnett, J. J. (1998). Learning to stand alone: The contemporary american transition to adulthood in cultural and historical context. *Human Development*, 41(5/6), 295-315. <https://doi.org/10.1159/000022591>
- Arnett, J. J. (2001). Conceptions of the transition to adulthood: Perspectives from adolescence through midlife. *Journal of Adult Development*, 8(2), 133-143. <https://doi.org/10.1023/A:1026450103225>
- Arnett, J. J. (2004; 2006). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties* (1st ed.). Oxford University Press, Incorporated. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195309379.001.0001>
- Ataman, B. C. (1998). İşsizlik Sorununa Yeni Yaklaşımlar. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 53(01), 59-72. https://doi.org/10.1501/SBFder_00000001948
- Avery, R., Goldscheider, F., & Speare, A. (1992). Feathered Nest/Gilded cage: Parental income and leaving home in the transition to adulthood. *Demography*, 29(3), 375-388. <https://doi.org/10.2307/2061824>
- Baker, C., & Sönmezay, A. (2013). *Zorunlu eğitime hayır*. Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2011, May). Liquid modern challenges to education. In *Lecture. Padova: Coimbra Group Annual Conference*.
- Bauman, Z., & Öktem, Ü. (1999). *Çalışma, tüketicilik ve yeni yoksullar*. Sarmal Yayınevi.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. K. Özdoğan ve B. Doğan (çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bedel, E. F. (2014). *Genç işsizlerde işsizlik deneyiminin sosyolojik analizi* (Doctoral dissertation, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Biavaschi, C., Eichhorst, W., Giulietti, C., Kendzia, M. J., Muravyev, A., Pieters, J., Rodríguez-Planas, N., Schmidl, R., & Zimmermann, K. F. (2012). *Youth unemployment and vocational training*. (). St. Louis: Federal Reserve Bank of St Louis.
- Biçerli, M. K. (2012) “Türkiye’de İstihdam Politikaları”, İstihdam ve İşsizlik, Biçerli, M. K. ve Özgüler, V. C. (Der), 3. bs., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 144-168

- Biçerli, M.K ve Gündoğan, N. ve Özkaplan, N. (2019); *Çalışma Ekonomisi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir
- Bora, A., Erdoğan, N., Bora, T., & Üstün, İ. (2021). " Boşuna mı Okuduk?": Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği. İletişim Yayınları
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of Judgement of Taste*. (R. Nice, Trans.) Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (2000). *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (2022). Varisler. *Levent Ünsaldı, Çev.*. Ankara: Heretik.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2019). *Psikolojide tematik analizin kullanımı*. S. N. Şad*, N. Özer** ve A. Atli*** (Çevirenler). Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education, 7(2), 873-898. doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.17m
- Budd, J. W. (2010). *The thought of work*. Cornell University Press.
- Buğra, A. (2004); “Devletçi Dönemde Yoksulluğa Bakış ve Sosyal Politika” (Ap
- Burn, K., & Szoek, C. (2016). Boomerang families and failure-to-launch: Commentary on adult children living at home. *Maturitas*, 83, 9-12. <https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2015.09.004>
- Clark, E. C. (1974). The Ottoman industrial revolution. *International journal of Middle East studies*, 5(1), 65-76.
- Coenjaerts, C., Ernst, C., Fortuny, M., Rei, D., & Pilgrim, M. (2009). Youth employment. *Promoting Pro-Poor Growth*, 119.
- Coles, B. (2005). *Youth And Social Policy: Youth Citizenship And Young Careers* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203991015>
- Collins, R. (2019). *The Credential Society: An Historical Sociology of Education and Stratification*. New York: Columbia University Press.
- Çelik, K. (2006). Unemployment experience of youth in Ankara and Şanlıurfa.
- Çelik, K. (2008). ‘My state is my father’: Youth unemployment experiences under the weak state welfare provisions of Turkey. *Journal of Youth Studies*, 11(4), 429-444.
- Çivilidağ, A. (2019). İşsizlik Sorununa Fenomenolojik Bir Yaklaşım: Üniversite Mezunu Genç İşsizlerin Görüşlerine Göre İşsizlik Sorunu. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 9(2), 197-217.
- Denning, M. (2016). Wageless life. In *Global histories of work* (pp. 273-290). De Gruyter Oldenbourg.
- Devos, K. D., & Garner, T. I. (1991). An evaluation of subjective poverty definitions: Comparing results from the US and the Netherlands. *Review of Income and Wealth*, 37(3), 267-285.

- DPT. (1963). Birinci beş yıllık kalkınma planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf
- DPT. (1984). Beşinci beş yıllık kalkınma planı, <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/08/Besinci-Bes-Yillik-Kalkinma-Plani-1985-1989.pdf>
- DPT. (1990). Altıncı beş yıllık kalkınma planı, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*, (Çeviren: Özer Ozankaya). *İstanbul: Cem Yayınevi*.
- Erdayı, A. U. (2009). *Dünyada genç işsizliği sorununun çözümüne yönelik ulusal politikalar ve Türkiye*. Çalışma ve Toplum, 3(22), 133-162.
- Erdoğan, N. (2012). *Devlet okullarında sınıflar ve "sınıflar"*. BirGün
- Fryer, D. (1997). *International perspectives on youth unemployment and mental health: Some central issues*. *Journal of Adolescence* (London, England.), 20(3), 333-342. <https://doi.org/10.1006/jado.1997.0089>
- Fryer, D., & Fagan, R. (2003). *Toward a critical community psychological perspective on unemployment and mental health research*. *American Journal of Community Psychology*, 32(1-2), 89-96. <https://doi.org/10.1023/A:1025698924304>
- Furstenberg Jr, F. F., Kennedy, S., McLoyd, V. C., Rumbaut, R. G., & Settersten Jr, R. A. (2004). Growing up is harder to do. *Contexts*, 3(3), 33-41.
- Furstenberg, F. F. (2013). *Transitions to adulthood: What we can learn from the west*. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 646(1), 28-41. <https://doi.org/10.1177/0002716212465811>
- Furstenberg, Frank F. 2000. "The Sociology of Adolescence and Youth in the 1990s: A Critical Commentary," *Journal of Marriage and the Family* 62: 896–901.
- Gallie, D., Paugam, S. (2002); *Social Precarity and Social Integration*, For the European Commission Directorate-General Employment Eurobarometer 56.1
- Garland, S. (2003). Mom and dad, I'm home--again; as more twentysomethings move back in, parents need to set clear expectations. *Bloomberg Businessweek*, (3856), 110.
- Gisbert, P. (1974), *Fundamentals of Industrial Sociology*, Tata: McGraw–Hill Bombay.
- Goldscheider, F. K. (., & Goldscheider, C. (1999). *The changing transition to adulthood: Leaving and returning home*. SAGE Publications, Incorporated. <https://doi.org/10.4135/9781452234014>
- Goldscheider, F., Goldscheider, C., St. Clair, P., & Hodges, J. (1999). Changes in returning home in the united states, 1925–1985. *Social Forces*, 78(2), 695-720. <https://doi.org/10.1093/sf/78.2.695>

- Goldsmith, A. H., Veum, J. R., & Darity, W. (1997). Unemployment, joblessness, psychological well-being and self-esteem: Theory and evidence. *The Journal of Socio-Economics*, 26(2), 133-158. [https://doi.org/10.1016/S1053-5357\(97\)90030-5](https://doi.org/10.1016/S1053-5357(97)90030-5)
- Grossman, L. (2005). Grow up? not so fast. *Time* (Chicago, Ill.), 165(4), 42.
- Günay, D., & Günay, A. (2011). 1933'den Günümüze Türk Yükseköğretiminde Niceliksel Gelişmeler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (1), 1-22.
- Hareven, K.T. and K.J. Adams (eds) (1982) *Ageing and Life Course Transitions: Aninterdisciplinary Perspective*. London: Tavistock.
- Harvey, D. (2015). Neoliberalizmin kısa tarihi. *İstanbul: Sel Yayıncılık*.
- Hayek, F. A. (1944) *The Road to Serfdom*. Chicago: University of Chicago Press.
- Iacovou, M. (2010). Leaving home: Independence, togetherness and income. *Advances in Life Course Research*, 15(4), 147-160. <https://doi.org/10.1016/j.alcr.2010.10.004>
- Illich, I. (2009). *Okulsuz Toplum*, (çev: Mehmet Özey). *İstanbul: Şule Yay*.
- ILO (2022). https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer38/?lang=en&segment=indicator&id=UNE_2EAP_SEX_AGE_RT_A
- Indyturk. (2022). Büyük aile dönemi geri geldi: Kriz nedeniyle birçok yetişkin evini kapatıp anne babasıyla yaşamaya başladı. Ali Kemal Erdem. <https://www.indyturk.com/node/499521/haber/b%C3%BCy%C3%BCk-aile-d%C3%B6nemi-geri-geldi-kriz-nedeniyle-bir%C3%A7ok-yeti%C5%9Fkin-evini-kapat%C4%B1p-anne>
- İnal, K. (1993). Bazı Paradigmalarda Eğitim ve Özgürlük İlişkisi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 25(2), 795-820.
- İnal, K. (2007). *Çocuğun Örselenen Dünyası*, Sobil Yayıncılık.
- İnce, H. C. (2022). *Between Employment and Unemployment: Un (der) employment Experience of University Graduates Working at Chain Stores in Turkey* (Master's thesis, Middle East Technical University).
- Kart, E. (2010). Nitelikli işgücünün küresel trajedisi. *Kavim Kitap, İstanbul*.
- Kaya Erdoğan, E. (2020). *Diplomalı işsiz ve işsizlik: Geçmişin birikimi, gündelik hayat ve etkileşim*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya Erdoğan, E. (2021). *Bayağı Kalabalığımız: Üniversiteli İşsizliği* (Vol. 501). İletişim Yayınları.
- Kaya, M., (2012). Klasik sosyolojik perspektifte modernleşme tartışmaları. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 111-130.

- Kazgan, G. (2001). Türkiye’de ekonomik krizler:(1929-2001) Nedenleri ve sonuçları üzerine karşılaştırmalı bir irdeleme. *DEGEV-Türkiye İş Bankası*.
- Kenan, Ö., & Yüksel, H. (2012). Geçmişten günümüze çalışma hayatı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1).
- Kepenek Y. & Yentürk N. 1994, Türkiye Ekonomisi. İstanbul.
- Kıçır, B. (2017). Eğitimli genç işsizliği üzerinden işsizlik kaygısına bir bakış. *Çalışma ve Toplum*, 3(54), 1369-1396.
- Kieselbach, T. (2003). Long-term unemployment among young people: The risk of social exclusion. *American journal of community psychology*, 32(1-2), 69-76.
- Kocabaş, F., & Canbey- Özgüller, V. (2019). Pasif işgücü piyasası politikaları: İşsizlik ödeneği ve işsizlik yardımı uygulamaları- passive labor market policies: Unemployment benefits and unemployment assistance. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 266-283. <https://doi.org/10.20875/makusobed.499365>
- Kurtoğlu, R. (2010). İthal ikamesinden liberal ekonomiye geçiş sonrasında büyüme ve işsizlik.
- Kurt Ş. (2006). “İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçları ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri”. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* 51 (2006) 357-379.
- Lasch, C. (1976). The Family as a Haven in a Heartless World. *Salmağundi*, 35, 42–55. <http://www.jstor.org/stable/40546941>
- Lee, K. O., & Painter, G. (2013). What happens to household formation in a recession? *Journal of Urban Economics*, 76, 93-109. <https://doi.org/10.1016/j.jue.2013.03.004>
- Lennartz, C., Arundel, R., & Ronald, R. (2015). Younger adults and homeownership in europe through the global financial crisis. *Population Space and Place*, 22(8), 823-835. <https://doi.org/10.1002/psp.1961>
- Manacorda, M., & Moretti, E. (2006). why do most italian youths live with their parents? intergenerational transfers and household structure. *Journal of the European Economic Association*, 4(4), 800-829. <https://doi.org/10.1162/JEEA.2006.4.4.800>
- Mitchell, B. A. (1998). Too close for comfort? parental assessments of "boomerang kid" living arrangements. *Canadian Journal of Sociology*, 23(1), 21-46. <https://doi.org/10.2307/3341660>
- MonsterTRAK. (2007). “Annual Entry-Level Job Survey.” Ziyaret tarihi: Temmuz 24,2023 (<https://www.marketscreener.com/quote/stock/MONSTER-WORLDWIDE-11113/news/Monster-Worldwide-MonsterTRAK-s-Annual-Entry-Level-Job-Survey-Reveals-an-Improved-Job-Market-for-2-329096/>)
- Murat, S. ve Şahin, L. (2011) AB’ye Uyum Sürecinde Genç İşsizliği, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Norris, D. R. (2016). Job loss, identity, and mental health. Rutgers University Press

- OECD (2022a), Education at a Glance 2022: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/3197152b-en>.
- OECD (2022b), Education at a Glance Database, <http://stats.oecd.org/>. See Source section for more information and Annex 3 for notes (https://www.oecd.org/education/education-at-a-glance/EAG2022_X3-A.pdf).
- OECD. (2020). Education at a glance: Educational attainment and labour-force status. *OECD Education Statistics (Database)*.
- OECD. (2022). *Education at a Glance: Educational attainment and labour-force status*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/889e8641-en>
- Oxford University Press. (2008). *Oxford Dictionary of English* (2nd ed., Rev.). Oxford University Press.
- ÖİK. (2018). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023): İş sağlığı ve güvenliği çalışma grubu raporu* (Yayın No: KB: 3045-ÖİK: 826). <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/IsSagligiGuvenligiCalismaGrubuRaporu.pdf>
- Ören, D. D. K., & Yüksel, H. (2012). Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), 1.
- Özaydın, M. M. (2013). Genç İşsizlikle Mücadelede Aktif İşgücü Piyasası Politikalarının Rolü ve Önemi. *Journal of Youth Research*, 120.
- Paul, K. I., & Batinic, B. (2009). The need for work: Jahoda's latent functions of employment in a representative sample of the german population. *Journal of Organizational Behavior*, 31(1), 45-64. <https://doi.org/10.1002/job.622>
- Perry, M. (2000); *Bread and Work: The Experience of Unemployment 1918-1939*, Pluto Press, London.
- Pierson, C. (1998); *Beyond the Welfare State: The New Political Economy of Welfare*, Cambridge: Polity Press.
- Poulantzas, N. (2018). *Classes in contemporary capitalism*. Verso Books.
- Preetz, R., Greifenberg, J., Hülsemann, J., & Filser, A. (2022). Moving back to the parental home in times of COVID-19: Consequences for students' life satisfaction. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(17), 10659. <https://doi.org/10.3390/ijerph191710659>
- Preti, A. (2003). Unemployment and suicide. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 57(8), 557-558.
- Rifkin, J. (1995). *End of work* (p. 400). North Hollywood, CA, USA: Pacifica Radio Archives.
- Rose, M. (1985); *Reworking the Work Ethic: Economic Values and Socio-Cultural Politics*, New York and London: Schocken Books.

- Sandberg-Thoma, S. E., Snyder, A. R., & Jang, B. J. (2015). Exiting and returning to the parental home for boomerang kids. *Journal of Marriage and Family*, 77(3), 806-818. <https://doi.org/10.1111/jomf.12183>
- Sassler, S., Ciambone, D., & Benway, G. (2008, December). Are they really mama's boys/daddy's girls? The negotiation of adulthood upon returning to the parental home. In *Sociological Forum* (Vol. 23, No. 4, pp. 670-698). Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Schaufeli, W. B. ve VanYperen, N. W. (1992). "Unemployment and Psychological Distress Among Graduates: A Longitudinal Study", *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 65, 291-305.
- Sen, A. (1997); "Inequality, Unemployment and Contemporary Europe", *International Labour Review*, Vol. 136, No: 2 (summer).
- Sennet, R. (2005). Eşit Olmayan Bir Dünyada Saygı. Çev: Ümmuhan Bardak. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennet, R. (2021). Karakter Aşınması (Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri) Çev. Bülent Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sennett, R. (2011). Yeni Kapitalizmin Kültürü, Çev. Aylin Onocak. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Smits, A., Van Gaalen, R. I., & Mulder, C. H. (2010). Parent-child coresidence: Who moves in with whom and for whose needs?. *Journal of Marriage and Family*, 72(4), 1022-1033.
- Stack, S., & Haas, A. (1984). The effect of unemployment duration on national suicide rates: a time series analysis, 1948-1982. *Sociological Focus*, 17(1), 17-29.
- Stauber, B., Walther, A., & Settersten, R. A., Jr. (2022). In Stauber B., Walther A. and Settersten J.(Eds.), *Doing transitions in the life course: Processes and practices* (1;1st 2022.; ed.). Springer Nature. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-13512-5>
- Şahin, L., & Yıldırım, K. (2015). On dokuzuncu yüzyıldan günümüze Türkiye'de işsizlikle mücadele politikalarının gelişimi. *Çalışma ve Toplum*, 2(45), 111-152.
- Şenses F. 2004, "Neo-liberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?". Ankara: ODTÜ Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Working Papers in Economics, No:04/09.
- Şenses, F. (2001). Küreselleşmenin öteki yüzü: Yoksulluk.
- Tiggemann, M., ve Winefield, A. H. (1984). "The Effects of Unemployment on The Mood, Self-Esteem, Locus of Control And Depressive Affect of School Leavers", *Journal of Occupational Psychology*, 57, 33-42.
- Toker, A. (2022). "Sosyal Bilimlerde Nitel Veri Analizi İçin Bir Kılavuz", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2022 Sayı 51: Özel sayı 1, Denizli, ss. Ö319-Ö345.

- TÜİK, (2022) İç Göç İstatistikleri, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ic-Goc-Istatistikleri-2021-45869>
- TÜİK, (2022) Yaşam Memnuniyeti Araştırması, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yasam-Memnuniyeti-Arastirmasi-2021-45832>
- TÜİK, (2023) İşgücü İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390>
- TÜİK, (2023) Sosyal Koruma İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2022-49675>
- TÜİK, (2023) Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı, 2008-2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ulusal-Egitim-Istatistikleri-2023-53444>
- TÜİK, (2024) Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2023-53707#:~:text=Y%C4%B1llara%20g%C3%B6re%20ortalama%20ilk%20evlenme,2%2C6%20ya%C5%9F%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.>
- Ünsal, Y. (2021). The Evolution of The World Bank and IMF Policies: An Evaluation on Turkey. *Anadolu University Journal of Faculty of Economics*, 3(2), 134-150.
- Yazar-Aslan, B. (2014). *Türkiye’de Genç İşsizliğine Yönelik Bir Alan Araştırması: Üniversite Öğrencileri Arasında Kaygı ve Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi. Yayınlanmamış uzmanlık tezi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Eğitim ve Araştırma Merkezi, Ankara, Türkiye*
- Yenal, O. (1975). Cumhuriyet’in İktisadi Tarihi. *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.*
- Yıldırım, (2011) A. Paulo Freire ve Ivan Illichin eğitim anlayışları ekseninde radikal eğitim eleştirisi üzerine bir araştırma (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Yiğit, E. (2022). Neoliberal Küreselleşme Sürecinde Borçlanma Ağları ve Borçlanma Örüntüleri Bağlamında Türkiye’de Köylü Çiftçiler. *Mediterranean Journal of Humanities*, 12, 273-298.
- Young, M. (1958). The Rise of the Meritocracy 1870-2033: An essay on education and society. London: Thames and Hudson
- YÖK. (2023). Yükseköğretim Bilgi Yönetimi Sistemi. Retrieved from <https://istatistik.yok.gov.tr>

9. EKLER

Ek 1. Mülakat Soruları

İşsizlik	Kaç yıldır işsizsiniz?
	Sizce neden işsizsiniz?
	İş bulmak için ne gibi yollara başvurdunuz?
	Diplomalı bireylerin iş bulamamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?
	İşsizliğin bağımsızlık üzerinde bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?
Aile Evine Dönüş	Mezun olduktan ne kadar süre sonra aile evine döndünüz?
	Aile evine neden döndünüz?
	Ailenizin sosyo-ekonomik yapısından bahseder misiniz?
	Aile içinde nasıl bir rol dağılımı var ve bu rol dağılımı hakkında ne düşünüyorsunuz?
	Ailenizle yaşamak sizi nasıl etkiliyor?
	Bağımsız bir yaşam deneyimledikten sonra ailenizle birlikte yaşamak sizi nasıl değiştirdi?
	Ailenizin kuralları var mı? Varsa bu kurallar hep aynı mıydı yoksa aile evine dönünce değişti mi?
	Ailenin genç işsizler üzerinde baskı yarattığını düşünüyor musunuz?
	Sizce aile evinde yaşamak kalıcı olabilir mi? Yoksa geçici bir süreç mi?
	Hangi durum gerçekleşirse aile evinden ayrılırsınız?
	Aile evinde yaşamının avantajlarından bahseder misiniz?
	Sizce ailenin genç işsizler için ne gibi destekleyici yönleri var?
	Sizce aile desteği gençlerin yaşadıkları ekonomik psikolojik ve sosyal sorunların çözümünde imkân sağlar mı?
Yetişkinlik-Çocukluk Karmaşası	Sizce yetişkin bir bireyi ne belirler?
	Siz bağımsız bir yetişkin misiniz?
	Ailenizin ve çevrenizin size karşı olan davranışlarına baktığınızda sizce sizi yetişkin bir birey olarak görüyorlar mı?
Problemler ve Baş Etme Stratejileri	İşsizliğin üzerinizdeki olumsuz yönlerinden bahseder misiniz?
	Bu olumsuzluklarla nasıl başa çıkıyorsunuz?
	Aile evinde kalmanın zorluklarından bahseder misiniz?
	Bu zorluklarla karşı nasıl stratejiler geliştirdiniz?
	Aile içindeki çatışmalarda nasıl bir tutum sergiliyorsunuz? Nasıl başa çıkarsınız?
	Aile evine dönmüş işsiz bir birey olarak cinsiyet kaynaklı problemler yaşadınız mı?

EK 2. Katılımcıların Kısa Yaşam Öyküleri

1. Katılımcı

- 29 yaşında, Kadın
- Ardahan Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi okuduktan sonra maddi yetersizlikler nedeniyle İzmir'e aile evine döndü.
- Orta-alt sınıf bir ailesi var. Babası emekli, annesi vefat etti.
- İkinci öğretim mezunu
- Üniversite okurken özel yurttta kaldı.
- 2 yıl özel sektörde çalıştı
- 5 senedir işsiz
- KPSS'ye hazırlanıyor

2. Katılımcı

- 25 yaşında, Erkek
- Muğla Sıtkı Koçma Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Lojistik okurken pandemi nedeniyle mezun olmadan İzmir'e aile evine döndü.
- Mezun olmadan pandemi nedeniyle aile evine döndü.
- 2 senedir işsiz.
- Orta, orta-üst seviye bir ailesi var.

3. Katılımcı

- 25 yaşında, Kadın
- Denizli'de Pamukkale Üniversitesi İşletme bölümünden mezun oldu.
- Pandemi sebebiyle mezun olmadan İzmir'e aile evine döndü.
- Orta sınıf bir ailesi var.
- Mali müşavir olmak için yüksek lisans yapıyor.
- Part-time çalışıyor.

4. Katılımcı

- 37 yaşında, Kadın
- Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Turizm bölümünden mezun oldu. Daha sonra sosyoloji bölümü okudu. Daha sonra İşletme bölümü okudu.
- Mezun olduktan sonra çalışmak için İzmir'e ailesinin yanına döndü.
- Formasyon aldı, 3 yıl öğretmenlik yaptı. Turizm sektöründe de çalıştı.
- Aydın'da sosyolojiden yüksek lisans yapıyor. Bu dönem aile evinden tekrar ayrıldı.
- Yüksek lisansın tez döneminde aile evine tekrar maddi kaygılar nedeniyle döndü.
- Orta sınıf bir ailesi var. Babası esnaf.
- Şu an çalışmıyor. 9 senedir işsiz.

5. Katılımcı

- 26 yaşında, Kadın
- Ankara'da Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji bölümünden mezun oldu.
- KPSS çalışmak için Aydın'a ailesinin yanına döndü.
- Ankara'da yurttan ve evde kaldı.
- Üniversite okurken çalıştı.
- 3 yıldır işsiz.
- Orta-alt sınıf bir ailesi var.
- Ailesinin yanında sosyolojiden yüksek lisans yapıyor.

6. Katılımcı

- 27 yaşında, Erkek
- Kırklareli Üniversitesi Matematik bölümünden mezun oldu.
- Üniversite okurken yurttan ve evde kaldı.
- Okurken çalıştı.
- Mezun olduktan sonra maddi yetersizlikler nedeniyle Aydın'a aile evine döndü.

- Kendi alanı dışında part-time çalışıyor.
- Orta-üst sınıf bir ailesi var.

7. Katılımcı

- 24 yaşında, Erkek
- Kırklareli Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama bölümünden mezun oldu.
- Mezun olduktan sonra ailesinin yanına İzmir'e döndü.
- Orta sınıf bir ailesi var.
- Part-time garsonluk yapıyor.
- Kendi işini hiç yapmadı

8. Katılımcı

- 25 yaşında, Erkek
- Kayseri'de Erciyes Üniversitesi Hukuk bölümünden mezun oldu.
- Okuduğu sırada çalıştı.
- Mezun olmadan pandemi döneminde aile evine döndü.
- Part-time baristalık yapıyor.
- Kendi alanında iş aramadı. Savcılık sınavına hazırlanıyor.
- Mezun olduktan sonra İzmir'e ailesinin yanına döndü.
- Annesi ile birlikte yaşıyor. Babası vefat etti.
- Babasının maaşı ile geçiniyorlar.

9. Katılımcı

- 23 yaşında, Kadın
- Bursa'da Uludağ Üniversitesi Biyomühendislik bölümünden mezun oldu.
- Okurken yurttta kaldı.
- Mezun olduktan sonra İzmir'e aile evine döndü.

- Kendi alanında iş bulamadığı için part-time çalışıyor.
- Orta sınıf bir ailesi var.
- Şu an yüksek lisans yapıyor.

10. Katılımcı

- 26 yaşında, Erkek
- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Elektrik Elektronik Mühendisliği Bölümünden mezun oldu.
- Mezun olduktan sonra iş aramak için İzmir'e ailesinin yanına döndü.
- Okurken evde kaldı. Bir yandan çalıştı.
- Orta sınıf bir ailesi var.
- Şu an işsiz.

11. Katılımcı

- 25 yaşında, Erkek
- Antalya'da Akdeniz Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İşleri bölümünden mezun oldu.
- Okulu bittiği için İzmir'e aile evine döndü.
- Şu an part-time baristalık yapıyor.
- Orta sınıf bir ailesi var.

12. Katılımcı

- 23 yaşında, Kadın
- Denizli'de Pamukkale Üniversitesi Alternatif Enerji bölümünden mezun oldu.
- Ön lisans mezunu.
- Okurken evde kaldı.
- Pandemi döneminde mezun olmadan İzmir'e ailesinin yanına döndü.
- Orta sınıf bir ailesi var.

- Arkadaşının babasının firmasında bir süre çalıştıktan sonra istifa etti.
- 3 aydır işsiz.
- Şu an mühendis olmak için DGS'ye hazırlanıyor.

13. Katılımcı

- 28 yaşında, Erkek
- İzmir'de Kâtip Çelebi Üniversitesi Turizm işletmeciliği bölümünden mezun oldu.
- Okurken arkadaşları ile birlikte evde kaldı.
- Ailesi 2019 yılında Sinop'tan İzmir'e taşındı.
- Mezun olduktan sonra arkadaşları evden taşındı. Askere gitme planı olduğu için 2022'de geçici süreyle olduğunu düşünerek ailesinin yanına taşındı.
- Kendi alanında iş aramadı.
- Bir tiyatro kurdu. Sanat yönetmenliği ve oyunculuğunu yapıyor. Ancak yeterli gelir elde etmediği için şu an part-time garsonluk yapıyor.
- Orta-alt sınıf bir ailesi var.

14. Katılımcı

- 24 yaşında, Kadın
- İzmir'de Ege Üniversitesi Sosyoloji bölümünden mezun oldu.
- Okurken yurtta kaldı. Bir yandan bir kafede çalıştı.
- Mezun olduktan sonra Aydın'a ailesinin yanına döndü.
- Orta-üst sınıf bir ailesi var.
- Şu an üniversitede kısmi zamanlı olarak çalışıyor. Bir yandan da çocuk bakıcılığı yapıyor.
- Adnan Menderes Üniversitesinde Sosyoloji yüksek lisansı yapıyor.
- İş bulabilmek için formasyon aldı. Sivil toplum kuruluşlarına üye oldu. KPSS'ye girdi.

15. Katılımcı

- 23 yaşında, Kadın
- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Gıda Mühendisliği bölümünden mezun oldu.
- Okurken evde kaldı. Bir yandan çalıştı
- Aile evine mezun olmadan döndü. Yarım dönem okulu uzadı aile evine İzmir'e dönüp okulunu bitirdi.
- Orta sınıf bir ailesi var.
- Şu-an part-time çalışıyor.
- Kendi alanında iş arıyor.

16. Katılımcı

- 25 yaşında, Kadın
- İzmir'de Ege Üniversitesi Biyomedikal Cihaz ve Teknolojisi bölümünden mezun oldu.
- Pandemi döneminde Aydın'a ailesinin yanına döndü. Tekrar İzmir'e gitmek istedi ancak ekonomik sebeplerden gidemedi.
- Aydın'da üniversitede tanıdıkları aracılığı ile 7 8 ay çalıştı.
- Orta sınıf bir aileden geliyor.
- Şu an da işsiz.

17. Katılımcı

- 25 yaşında, Kadın
- Ankara'da Gazi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünden mezun oldu.
- Mezun olduktan sonra Aydın'a ailesinin yanına döndü.
- Orta-üst sınıf bir ailesi var.
- Şu an işsiz. KPSS'ye hazırlanıyor.

18. Katılımcı

- 25 yaşında, Kadın
- Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünden mezun oldu.
- Mezun olduktan sonra Aydın'a ailesinin yanına döndü.
- Orta-alt sınıf bir ailesi var.
- İş deneyimi yok. KPSS'ye hazırlanıyor.

19. Katılımcı

- 30 yaşında, Erkek
- Manisa Celal Bayar Üniversitesi Matematik bölümünden mezun oldu.
- Okurken evde kaldı. Bir yandan çalıştı.
- Şu an inşaat sektöründe part-time çalışıyor.
- Kendi alanında çalışma deneyimi var. Geçinemediği için inşaat sektörüne yöneldi.
- Mezun olduktan sonra aile evine İzmir'e döndü.
- Orta sınıf bir ailesi var.
- KPSS'ye hazırlanıyor. Ayrıyeten Almanya'ya gitmeyi düşünüyor.

20. Katılımcı

- 35 yaşında, Erkek
- Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Coğrafya bölümünden mezun oldu.
- Mezun olduktan sonra İzmir'e ailesinin yanına döndü.
- Orta sınıf bir ailesi var.
- Babası vefat etti, annesi ile birlikte yaşıyorlar.
- 5 senedir işsiz. Ara ara geçici işler yapıyor.

21. Katılımcı

- 25 yaşında, Kadın

- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyoloji bölümünden mezun oldu.
- Mezun olmadan pandemi döneminde aile evine Manisa'ya döndü.
- Orta sınıf bir ailesi var.
- Şu an açık öğretimden çocuk gelişimi okuyor.
- Çocuk gelişimi alanında 2 haftalık deneyimi var.
- Şu an işsiz. Ara ara palyaçoluk yapıyor.
- KPSS'ye hazırlanıyor.

22. Katılımcı

- 41 yaşında, Erkek
- Isparta'da Süleyman Demirel Üniversitesi İktisat bölümünden mezun oldu.
- 2005'te mezun olduktan sonra İzmir'e aile evine döndü.
- Orta sınıf bir ailesi var.
- 7 8 sene babası ile kurdukları aile şirketlerinde inşaat alanında çalıştı.
- 2 yıldır işsiz.

23. Katılımcı

- 26 yaşında, Kadın
- İzmir'de Kâtip Çelebi Üniversitesi Harita Mühendisliği bölümünden mezun oldu.
- Okurken evde kaldı.
- Mezun olduktan sonra maddi olarak ailesine yük olmamak için Manisa'ya aile evine döndü.
- Orta sınıf bir ailesi var.
- Bir inşaat firmasında çalışma deneyimi var.
- Şu an da işsiz.